

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
Факультет філософії та суспільствознавства
Факультет педагогіки та психології**

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 30

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, історії, психології та педагогіки**

Вінниця
«ТВОРИ»
2019

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, декан факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений працівник освіти України.

Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П.Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України.

Долінська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України.

Глушко Г.П. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П.Драгоманова, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків

Крагель К.О. – голова Студентського наукового товариства факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова

Матвієнко О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова з наукової роботи.

Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Меднікова Г.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Митник О.Я. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри практичної психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Політвич О.Е. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв.

Приходько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова.

Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, почесний декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П.Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України.

Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski.

У збірнику подано наукові статті за матеріалами XXIII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми гуманітарних наук у дослідженнях молодих науковців» (20 грудня 2019 р.).

У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України, Польщі та Білорусі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Рецензенти:

Лапченко І.О. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Майданюк І.З. – доктор філософських наук, завідувач кафедри культурології гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування.

Упорядники:

Кучеренко Є.В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова.

Русakov С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова.

За точність викладених фактів та коректність цитування відповідальність несе автор

Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 30. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. – 124 с.

ISBN 978-966-949-298-2

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

ISBN 978-966-949-298-2

© Автори статей, 2019
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2019
© Видавництво «ТВОРИ», 2019

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAHOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY
Faculty of Philosophy and Social Science
Faculty of Pedagogy and Psychology**

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 30

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

Vinnitsia
«TVORY»
2019

Members of Scientific Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

T.P. Hlushko, Doctor of Sciences in Philosophy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations

K.V. Krahel, Chairman of the Student scientific society, Faculty of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

O.V. Matviyenko, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Assistant Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy for Academic Matters

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

H.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

O.Y. Mytnyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Chair of the Department of Practical Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

M.O. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Methodology of Humanities of Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, honorary Dean of the Faculty of special and inclusive education of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski.

This collection features scientific articles based on materials of the XXIII International scientific conference “Actual problems of humanities in the research of young scientists” (December 20, 2019).

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine, Poland and Belarus address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Reviewers:

Maydanyuk I.S., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Cultural Studies Department, Faculty of Humanities and Pedagogy of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Lapchenko I.O., PhD in Psychology, Associate Professor, Chair of the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

Compiled by:

Y.V. Kucherenko, PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

S.S. Rusakov, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

The author is responsible for the accuracy of the facts and correctness of citation.

Humanistic Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 30. – Vinnytsia: TVORY, 2019. – 124 p.

ISBN 978-966-949-298-2

© Article authors, 2019

© M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, 2019

© TVORY, 2019

ISBN 978-966-949-298-2

ЧАСТИНА 1

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРУКТУРИ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

*Аверіна Катерина Сергіївна,
докторантка ТНПУ ім. В.Гнатюка
e.s.averina1@gmail.com*

Однією із важливих якостей в професіях соціономічних типу є соціальний інтелект. Соціальний інтелект об'єднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів (людини як партнера по спілкуванню, групи людей та ін.), забезпечує розуміння мови, вчинків і дій людей, а також неверб

альних реакцій оточуючих (міміки, жестів), передбачення наслідків поведінки, є когнітивної складової комунікативних здібностей особистості. Здібності соціального інтелекту, як і інші спеціальні здібності, потребують спеціального організованого розвитку.

Під соціальним інтелектом розуміється здатність правильно розпізнавати соціальний контекст ситуації, орієнтуватися в ній, правильно інтерпретувати особливості поведінки і особистості людей. Ця здатність необхідна для ефективної міжособистісної взаємодії та успішної соціальної адаптації, від неї безпосередньо залежать ефективність соціальної діяльності та успішність взаємодії фахівця соціономічної сфери та його клієнта. Отже, професійна підготовка спрямована на формування і розвиток соціального інтелекту, повинна стати однією зі значних складових змісту навчання майбутніх фахівців соціономічних професій.

Вивченням соціального інтелекту займалися відомі зарубіжні вчені: Е.Торндайк, Г.Оллпорт, Дж.Гилфорд, М.Саллівен, Д.Кітінг, М.Форд, М. Тісак та ін. У вітчизняній науці істотне місце в своїх дослідженнях даної проблеми приділили О. Величко, О.Гуренко, О. Журавльов, Н. Захарова, В. Котляр, Н. Талізина, Р. Шакура, О. Щербаков, та ін.

Для нашого дослідження цікава думка М. Фетисової, яка вважає, що в екстремальній ситуації соціальний інтелект є одним з основних мотиваційно-сміслових установок індивідуальності й певним орієнтиром, який визначає поведінку людини. Автором було виявлено, що чим вище рівень соціального інтелекту у майбутніх фахівців соціономічних професій, тим вище готовність до діяльності в екстремальних ситуаціях і вище успішність її подолання [4]. Е. Погоніна, О. Коваленко, А. Белімова так само наполягають, що в вузах необхідно враховувати фактор соціального інтелекту для більш ефективної підтримки психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій [1;3].

Соціальний інтелект є одним із складових елементів в структурі професійної компетентності фахівців соціономічних професій, необхідною передумовою його готовності до професійної діяльності і визначається її цілями, завданнями та змістом (професійними функціями), ситуаціями, які в ній виникають, їх складністю і керованістю.

Аналіз специфіки соціономічних професій дозволив виділити наступні професійно-важливі якості фахівця: відповідальність, принциповість, спостережливість, комунікабельність, коректність, гуманістична спрямованість особистості, співчуття до проблем інших людей. На нашу думку, соціальний інтелект являє собою спеціальну здатність, яка полягає в умінні формувати ставлення до самого себе, розуміти свою поведінку і поведінку оточуючих, аналізувати і передбачати ситуації взаємодії, емоційне відчуття її особистісного та соціально-психологічного контексту.

Соціальний інтелект грає вирішальну роль у вирішенні комунікативних завдань,

а показник рівня соціального інтелекту дозволяє прогнозувати успішність професійної діяльності фахівців соціономічних професій. Соціальний інтелект органічно вписується в структуру інтегральних характеристик особистості і є вагомим чинником, що забезпечує процеси самовдосконалення, самоактуалізації, розвитку особистості фахівця [1, с.54].

При вивченні основних підходів до визначення поняття «соціальний інтелект» був відзначений ряд загальних моментів:

- соціальний інтелект трактується дослідниками як здатність, і, отже, він пов'язаний з певною діяльністю і є особистісним утворенням;
- соціальний інтелект відносно незалежний від загального інтелекту;
- соціальний інтелект являє собою складне структурне утворення, що включає в свою структуру декілька здібностей, предметом яких виступає встановлення відносин між подіями, в яких дійовими особами є сама людина і її соціальне оточення.

В ході дослідження також були виділені рівні розвитку соціального інтелекту:

- рівень розвитку перцептивно-невербальної компетентності (когнітивний компонент);
- рівень розвитку емоційного інтелекту (емоційний компонент);
- рівень розвитку комунікативний і організаторських схильностей (комунікативно-організаційний компонент).

Для повноцінного розвитку соціального інтелекту майбутнього фахівця соціономічних професій необхідно певним чином організоване розширення соціального досвіду його особистості і інтенсивна практика ефективних соціальних взаємодій. Важливим завданням закладу вищої освіти є пошук оптимальних форм соціального навчання, які відповідають сучасним умовам. Методи навчання мають бути націлені на удосконалення здібностей соціального інтелекту майбутніх фахівців.

Освітню траєкторію необхідно направити, перш за все, на формування спеціальних знань з психології функціонування суб'єкта в групі; розвиток здібностей конструювати міжособистісне простір; адекватно сприймати емоційні реакції суб'єктів професійної діяльності та використовувати емоційні засоби для коректного впливу на них; правильно розуміти мотиви оточуючих і коригувати їх поведінку з метою більш ефективного вирішення професійних завдань, отримувати та надавати зворотний зв'язок.

Література

1. Мельничук О.Б. Соціальний інтелект як складова професійного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери / О.Б. Мельничук// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Педагогіка / Херсон.: Вип. 1. Том 2. 2014. – С. 52-57.
2. Михайлова (Алєшина) Е.С. Тест Дж.Гилфорда и М. Саллівена. Диагностика социального интеллекта. Руководство пользователя / Е.С. Михайлова (Алєшина) – СПб.: ГП «Иматон», 2001 – 51 с.
3. Професійна підготовка соціального педагога: теоретико-практичний контекст : монографія / О.М. Величко, О.І. Гуренко, Н.М. Захарова та ін. (авт. кол.), О.І. Гуренко (заг. ред), В.П. Котляр (наук. ред.). Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. 331 с.
4. Фетисова М.М. Развитие социального интеллекта как компонента психологической готовности к деятельности в экстремальных ситуациях. Педагогика в правоохранительных органах. 2007. № 4 (31).С. 25 – 27.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ МЕТОДИЧНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ ЗА НАПРЯМОМ ПІДГОТОВКИ «МАРКЕТИНГ»

*Бабко Наталя Миколаївна, к.е.н., доцент
Мандиш Олександра Валеріївна, д.е.н., професор
Квятко Тетяна Миколаївна, к.е.н., доцент
кафедра маркетингу та медіакомунікацій
ХНТУСГ імені Петра Василенка*

Включення сфери освіти в систему ринкових відносин вимагає оновлення її змісту та вдосконалення методик. Основні напрями таких трансформацій вищої освіти передбачають, перш за все, інтеграцію освіти з практичною діяльністю й наукою, перехід від загального навчання до посилення індивідуального підходу, розвитку творчої особистості спеціаліста в колективі. Ці напрями відображають об'єктивні тенденції розвитку, що виявляються в передовому педагогічному досвіді та зумовлюють використання нетрадиційних форм, методів і засобів навчання та виховання, зокрема нових форм активності студентів, які поєднують у собі навчання та працю. Такі підходи враховують аналіз психологічних, вікових, професійно важливих особистісних рис майбутніх фахівців, необхідність розвитку їх професійних умінь, комунікативних та організаторських здібностей.

Ми розглядаємо процес формування професійних методичних умінь студентів на прикладі майбутнього фахівця з маркетингу, базуючись на специфічних рисах професійної діяльності спеціалістів економічної галузі. Тому в контексті дослідження під умінням ми розуміємо здатність і готовність майбутнього фахівця правильно вирішувати поставлені професійні завдання, застосовуючи доцільні способи і засоби, тобто розглядаємо уміння як здатність і особисті якості, або як спосіб і як результат діяльності.

Більшість авторів, що працюють над моделями спеціаліста, виділяють дві основні її складові:

- професійні знання (крім кваліфікаційних вимог, детально розроблених у державних стандартах, до них відносять компетентність, інтелектуальну ініціативу, самоорганізацію, саморегуляцію та ін.);

- особові якості (зазвичай до них відносяться: відповідальність, сумлінність, самостійність, наполегливість, соціопривабливість та ін.).

Сучасні тенденції світового економічного розвитку проявляються у фундаментальних змінах механізмів функціонування економічних систем різних рівнів [1, С. 95]. Враховуючи особливості розвитку економіки, господарська діяльність здійснюється в умовах змін економічного середовища, зростаючої невизначеності. Це означає, що у фахівця виникає невпевненість і невизначеність в отриманні очікуваного кінцевого результату. Часто маркетинголог зіштовхується з тим, що набувають первинного значення обставини, які неможливо врахувати зазделегідь. При цьому методичний апарат придатний тільки для здійснення дій в стабільних умовах і навіть незначні відхилення від них визивають ускладнення.

В умовах постійної змінюваності економіки, ситуація збереження конкурентоздатності й ситуація реструктуризації є актуальною проблемою для українських підприємств, які вимушені змінювати свою функціональну стратегію та структуру. Кожна з цих ситуацій вимагає від спеціаліста умінь аналізувати, прогнозувати дії, генерувати ідеї, швидко приймати рішення з економічною вигодою.

З вищесказаного випливає, що завдання фахівця з маркетингу полягає в умінні отримати необхідний результат в нестабільній економічній ситуації, передбачати ситуацію на ринку, прагнути знизити втрати доходів виробників і споживачів.

Новий освітній стандарт реалізується через компетентісний підхід, тому дамо визначення компетентності, запропоноване Ю.Г. Татуром, яке відповідає темі дослідження: «Компетентність фахівця з вищою освітою - є прояв їм на практиці прагнення і здатності (готовності) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості та ін.) Для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері з усвідомленням

її соціальної значущості і особистої відповідальності за результати діяльності, а також необхідність її постійного вдосконалення» [4, С. 51].

Визначимо уміння, які необхідні сучасному фахівцю з маркетингу:

- самостійно працювати над розвитком особистого творчого потенціалу, інтелекту, культурного рівня; оволодівати основами бізнесу та гнучко адаптуватися у професійних ситуаціях, що змінюються; здійснювати поточні розрахунки і прогнози, вміло застосовуючи на практиці свої знання для вирішення професійних економічних завдань, оцінювати поточні результати із задалегідь заявленою метою;

- самостійно і критично мислити, заздалегідь визначати труднощі, що можуть виникнути у процесі виконання певного завдання та шукати шляхи їх раціонального подолання, використовуючи все різноманіття сучасних технологій, бути здатним генерувати нові ідеї і творчо їх переробляти, при вирішенні нестандартних завдань;

- будувати оптимальні моделі взаємовідносин та взаємодії у різних соціальних групах.

Відповідно до первинних посад, які може обіймати фахівець з маркетингу, він повинен бути підготовлений виконувати наступні функції: аналітичну, планову, організаційну, контрольну, обліково-статистичну, інформаційну.

Ми вважаємо, що структура діяльності маркетолога реалізується у чотирьох основних компонентах: когнітивному (пізнавальному), діяльнісному, креативному і рефлексивному. Кожному компоненту ми визначили групу професійних методичних умінь фахівця з маркетингу.

Когнітивний компонент визначає наявність теоретичних знань і практичних умінь, необхідних для виконання професійної діяльності. Повнота, глибина і системність знань визначають рівень розвитку когнітивного компоненту.

Діяльнісний компонент – розвинута здатність і готовність творчого вирішення професійних задач, уміння орієнтуватися в нестандартних умовах, мислити не по шаблону. Необхідна фундаментальна методологічна підготовка, висока комунікаційна готовність (у тому числі у міжпрофесійній команді), професійна відповідальність і етика.

Креативний компонент характеризує творчу активність, інтелектуально-евристичні, інтуїтивні, інтелектуально-логічні здібності.

Рефлексивний компонент дозволяє усвідомлено підійти до вирішення поставленого завдання, оцінити власну діяльність і її результати, скласти набір установок і завдань до власного професійного розвитку. Необхідне прагнення до постійного особистісного і професійного удосконалення, ціннісне відношення до подій, до людей, до себе.

Таблиця 1

Характеристика рівнів сформованості професійних методичних умінь у студентів за напрямом підготовки «Маркетинг»

Рівень сформованості професійних методичних умінь	Характеристика рівня сформованості професійних методичних умінь	Вид професійних методичних умінь
I рівень Репродуктивний (низький)	Здатність набувати теоретичні знання при роботі з економічною і науково-методичною літературою та застосовувати їх при виконанні завдань за зразком	Гностичні та інформаційні, аналітичні, комунікативні, рефлексивні

<p><u>II рівень</u> Продуктивний (середній)</p>	<p>Уміння самостійно знаходити можливі шляхи вирішення проблем за допомогою переносу відомих способів дії на конкретні ситуації. При цьому в діях переважають стереотипні форми дій, спосіб вирішення проблеми є комбінацією відомих способів. Проявляється потреба в знаннях, з'являються уміння виражати залежність між величинами, фактами, явищами, робити висновки. Студент включається у інформаційно-діагностичний і діяльнісно-практичний види діяльності.</p>	<p>I рівень + Проєктувальні, конструктивні, оціночні, діагностичні</p>
<p><u>III рівень</u> Креативний (високий)</p>	<p>Уміння усвідомлювати цілі виконання завдання і способи їх досягнення; здійснювати самостійний пошук, підбір і вивчення літератури; знаходити нестандартні способи вирішення, розробляти і пропонувати нові оригінальні методики вирішення даних завдань. Високий рівень теоретичних знань, що дає можливість висувати неочікувані гіпотези і пропонувати різні варіанти їх рішення. Уміння оцінювати і діагностувати результати власної діяльності. Здатність і готовність студентів застосовувати сформовані уміння на спеціалізованих і у майбутній професійній діяльності. Виникає потреба в особистому і професійному самопізнанні, саморозвитку, самовдосконаленні.</p>	<p>I рівень + II рівень + Креативні (пошукові, прогностичні, ризикологічні, евристичні)</p>

Слід відмітити, що перераховані професійні методичні уміння далеко не у всіх студентів сформовані на належному рівні, а це впливає на рівень їх успішності у майбутній професії (табл. 1).

Обов'язковим є, на нашу думку, досягнення, як мінімум, другого рівня сформованості методичних умінь, так як перший рівень не дозволить здійснювати самостійну професійну діяльність.

Література

1. Батюк Л.А., Квятко Т.М., Бабко Н.М. Транснаціоналізація національних економічних систем в умовах глобалізації. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Харків. ХНТУСТ. 2019. Вип. 200. 320 с.
2. Бойко М.Ф. Концептуальні аспекти підвищення ефективності практичної підготовки фахівців. Збірник науково-методичних праць підвищення ефективності практичної підготовки фахівців. Харків. 2003. 274 с.
3. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. Аналітична записка. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>.
4. Татур Ю.Г. Высшее образование: методология и опыт проектирования/ Ю.Г. Татур. М. Логос, Университетская книга. 2006, 153 с.

CZY ŚWIĘTA MOŻNA KUPIĆ? PRZEDŚWIĄTECZNY FESTIWAL KONSUMPCJI W GDAŃSKU

mgr Bień Agnieszka

Uniwersytet Marii Skłodowskiej w Lublinie

Wydział Filozofii i Socjologii

akazmierczak128@gmail.com

Wigilia Bożego Narodzenia jest jednym z najważniejszych świąt w całym roku liturgicznym. Już od momentu zakończenia sprzedaży zniczy i wianków zaduszkowych w sklepach zaczynają pojawiać się reklamy i promocje świąteczne, w radiu możemy usłyszeć pierwsze piosenki o tematyce śniegu i bombek choinkowych a biura podróży oferują promocje na wyjazdy Bożonarodzeniowe. Nasilenie tego rodzaju działań zauważyć można po 1 grudnia, kiedy większość miast Polski uruchamia iluminacje świetlne. Przestrzeń miasta zmienia swoje znaczenia – następuje *gwazi-sakralne* przeobrażenie jego przestrzeni publicznej. Mieszkańcy przygotowują się do świętowania i celebrowania narodzin Jezusa Chrystusa. Oprócz wymiaru religijnego świat Bożego Narodzenia zaobserwować możemy szereg wydarzeń, których celem jest stworzenie przestrzeni konsumpcji oraz uzyskania różnego rodzaju profitów finansowych. Jednym z narzędzi stosowanych w realizacji w/w celu jest festiwal pod różnego rodzaju postaciami np. Targów Bożonarodzeniowych, koncertów lub orszaków św. Mikołaja. Takie zjawiska mają miejsca we wszystkich miastach Polski. W czasie swojego wystąpienia przeanalizuję przykład Gdańska - miasta wyróżniającego się na tle innych miast Polski historią, położeniem oraz symboliką. Na wstępie jednak konieczne jest wyjaśnienie, dlaczego pojęcie festiwalu łączy się z problematyką religijną? Analizując termin festiwal z perspektywy historycznej zmuszeni jesteśmy do przeniesienia się do starożytnej Grecji. To właśnie tam odbywały się pierwsze wydarzenia, które określić można mianem festiwalu - były to Wielkie i Małe Dionizje, które odbywały się w czasie świąt ku czci boga wina Dionizosa [Kocur 2001]. Mieszkańcy starożytnej Grecji spożywali wino, rozpalali ogromne ogniska oraz maszerowali ulicami miasta w orszakach śpiewając pieśni chwalebne. Wydarzenia te miały kontekst czysto religijny - były obrzędem. Podkreślenia wymaga jednak to, że rozumienie starożytne rozumienie tego co świeckie i powszechne różniło się od współczesnego rozumienia tych terminów. Jak zauważa badający kulturę starożytników Kowalski rytuały religijne porównać można do przedstawień teatralnych, ponieważ „[...] posługiwały się podobnymi formami przekazu, na które składały się: słowo, gest , mimika, muzyka, taniec, kostiumy itd. Także forma, czas, organizacja i sposoby przedstawień teatralnych, jak lokalizacja miejsc ich wystawienia ściśle łączy się z elementami religijnymi” [Kowalski 2008, s. 107]. Kolankiewicz podnosi, że różnica pomiędzy teatrem a obrzędem polega głównie na tym, „[...] w którym punkcie całego procesu następuje oczyszczenie. W obrzędzie teatralnym oczyszczenie (*katharsis*) jest [...] efektem końcowym oglądania widowiska, tym, co dokonuje się w widzu w wyniku całego procesu, kiedy on właśnie doznaje oczyszczenia uczuć litości i trwogi, uprzednio wzbudzonych. Natomiast w wypadku obrzędów misteryjnych [jakimi są np. Dionizje] [...] rytuał oczyszczenia (*katharsis*) przeprowadzany był na samym wstępie: wtajemniczany najpierw musiał zostać oczyszczony, aby następnie - wyniku całego procesu - coś ujrzeć, doznać wizji końcowych” [Kolankiewicz 2008, s. 99-100].

Analizując przykład starożytnych Dionizji należy wysunąć wniosek, że zjawisko festiwalu wywodzi się z rytualnych form obrzędów religijnych. Te dwie formy – obrzęd i rytuał były ze sobą utożsamiane. Współcześnie odnoszą się one do dwóch różnych zjawisk. Aby to wyjaśnić sięgnęłam do *Słownika etnologicznego*. Według definicji w nim zawartej obrzędem jest „[...] indywidualne lub zbiorowe działanie podejmowane publicznie i uroczyste, bardziej z racji ich sensu pośredniego (dla mobilizującej lub obronnej ekspresji integracji grupy) niż bezpośredniej (dla praktycznych rezultatów), ale również zwłaszcza z uwagi ich charakter niemimetyczny.[...] Co za tym idzie obrzęd zawsze będzie do pojęć mistycznych, czego nie należy utożsamiać ze zinstytucjonalizowaną magią czy religią; jest wyrazem stosunków społecznych; może mieć charakter pozytywny lub negatywny” [Straszczak, Bednarski 1987]. E. Durhaimepodnosi, że obrzęd jest zawsze w jakimś

stopniu rozwinięciem obyczaju, ponieważ wiąże się z poczuciem, że tak właśnie należy postępować [Durhaime 1990]. Obyczaj rozumiany jest tutaj jako, „[...]typ postępowania, który umożliwia płynne nawiązywanie kontaktów międzyludzkich, informuje o społecznym statusie wykonawcy, oznajmia nastawienie emocjonalne lub jego brak. Wśród obyczajów wyróżniamy obyczaje świąteczne, które komunikują związki z siłami nadprzyrodzonymi, respektowanie wartości magicznych, bądź religijnych. Do obyczajów świątecznych zaliczamy rytuały, obrzędy, ceremonie oraz uroczystości” [Grad 1997, s. 15-17] Durhaime analizując zjawisko obyczaju podkreśla, że odbywa się ono w sposób bezrefleksyjny, tylko w oparciu o normy społeczne. Jednostka zmuszona jest to zachowania pewnych konwencji, których przestrzeganie sankcjonowane jest poprzez nacisk społeczny [Durhaime 1990]. Koncepcja niemieckiego socjologa znajduje potwierdzenie w myśli polskiego socjologa Michała Buchowskiego. Twierdzi on, że obrzęd jest kategorią nadrzędną zawierającą w sobie rytuał i ceremonię. Oba te zjawiska podlegają, tak jak podnosił Durhaime, kontroli społecznej oraz schematyzacji zachowani [Buchowski 1993]. Sam rytuał rozumiany jest jako „[...] rodzaj obrzędu dotyczącego dziedzin życia uznawanych w danej społeczności za bardzo ważne i dlatego realizowane w bardzo ściśle określony sposób. Cechami niezwykłymi rytuału byłyby więc: charakter performatywny; symboliczny charakter czynności rytualnych; ściśle określony sposób jego przebiegu; dotykanie spraw ważnych w danej kulturze i społeczności lub nadawanie takiego statusu tym sprawom; społeczny charakter, gdyż działanie staje się rytuałem w wyniku społecznej akceptacji i standaryzacji, po przyjęciu religii, magii lub innego społeczno- kulturowego odniesienia, w stosunku do którego zawsze pragnie dany stan rzeczy bądź zmienić, bądź utrwalić” [Straszczak, Bednarski 1987].

Z pojęciem obrzędu i rytuału łączy się z pojęcie świętowania. Przywoływany już przez mnie Emil Durkheim podnosi, że święto stanowi kwintesencję realizacji sacrum, kontynuuje i legitymuje je czasoprzestrzennie oraz wymaga szczegółowej organizacji (tzn. koncentracji działań światopoglądowo – obyczajowych. W tym znaczeniu pojęcie to posiada szereg wymiarów: temporalny (jest to wyróżniany społeczny czas stanowiący przerwę w codziennych czynnościach); aksjologiczny (musi być aprobowany w wyróżnionych wartościach światopoglądowych); społecznych (wspólny dla społeczności czasem i formą celebracji) oraz ludyczny (czas zabawy, radowania się).

W odniesieniu do powyższego podkreślenie wymaga, że festiwal, który narodził się wraz z początkiem kultury zachodniej wywodzi się z obrzędowych form rytualnych, z zachowaniem pewnych form świętowania (krótkotrwałe i intensywne przeżywanie zdarzeń, powszechne radowanie się oraz hierarchizacja i teatryzacja formy). Współcześnie pojęcie festiwalu możemy definiować, za Kuligowskim [Kuligowski 2003] jako wydarzenie, które ma miejsce w przestrzeni miejskiej, jest zakorzenione w obszarze polityki kulturalnej albo sportowej (także historycznej, edukacyjnej, rekreacyjnej); jest zorientowane na pozyskanie uczestników; ma ekspresyjne oddziaływanie na publiczność; jest kojarzone ze świętem, niezwykłością, atrakcją; może przybierać formę koncertu, spektaklu, pokazu, prezentacji, konkursu, przeglądu, zawodów, rywalizacji, warsztatu i tym podobne. Dodatkowo badacz podkreśla, że w czasie festiwalu zmienia się znaczenie przestrzeni miasta – ulega ona przekształceniom w sferze symbolicznej, jak również planistycznej.

Festiwal świąteczny jako rytuał przejścia

W 1909 roku Arnold Van Gennep zwrócił uwagę, że wiele wydarzeń w życiu człowieka posiada znamiona obrzędu przejścia. Składają się one z trzech części:

- fazy preliminarnej: zerwaniu więzi, wykluczeniu z dawnej społeczności, wyjścia z danego obszaru;

- faza liminalna: moment przejścia, kiedy jednostka ciągle nie znajduje się „tam”, ale już nie jest „tu”

- faza postliminalna: wejście do nowego świata, włączenie do nowej społeczności.

Analizując wydarzenia związane z przygotowaniem do świąt Bożego Narodzenia w przestrzeni Gdańska zaobserwować można zjawiska związane z rytuałami przejścia. Jednostka wchodząc w przestrzeń *quazi-sakralną* miasta przygotowuje się do świąt, przechodzi kolejne etapy aby finalnie stać się nową jednostką. W tym momencie warto zadać sobie pytanie kim staje się ta jednostka oraz jaki wpływ mają nate „stawianie się” wydarzenia festiwalowe? Aby odpowiedzieć na to pytanie należy zastanowić się nad tożsamością współczesnego człowieka. Zygmunt Bauman analizując problematykę tożsamości współczesnego społeczeństwa pisze, że „zjawisk nie zauważa się, nie

wyodrębnią się z całokształtu rzeczywistości, nie nadaje się im nazwy, nie podejmuje się sporu o ich poprawne określenie – póki nie przyprawiają one o kłopotu, tak długo jak są po prostu, a nie stają się i nic nie musimy robić, by się stały. Postrzegamy zjawiska wtedy tylko, gdy stają się dla nas problemem – gdy wymagają koncentracji uwagi i świadomego wysiłku i gdy wiemy lub sądzimy, że od tego wysiłku zależy, czy i jakie będą. Postrzeżenie zjawiska postępuje po sformułowaniu problemu, zaś sam problem jest odbłaskiem zadania, jakie sobie stawiamy” [Bauman 1994, s. 7]. Problem tożsamości stał się problematyczny, ponieważ sama tożsamość stała się problematyczna Zbyszek Molesiuik oraz Tomasz Szkudlarek postulują nawet upadek pojęcia tożsamości we współczesnych naukach społecznych. Piszą, że „w wyścigu dyskursów o władze dofinansowania rzeczywistości nowe zjawiska i fragmenty prawdopodobnie znaturalizują się do tego stopnia, że nie będziemy już odczuwać dysonansu z powodu poczucia ambiwalencji (trudno to sobie wyobrazić?). Może nauczymy się być sfragmentaryzowani i sprzeczni wewnętrznie, a momenty <zatrzymania> w naszym życiu i tożsamości będziemy postrzegać z niepokojem? [Melosiuk, Szkudlarek 2009, s. 90]. Jean Baudrillard dodaje, że człowiek współczesny poszukuje „[...] nie sławy, lecz tożsamości”¹. W świecie tak „prefabrykowanej tożsamości” [Bokszański 1989, s. 212], w której jednostka ciągle poszukuje siebie rynek staje naprzeciwko jej potrzeb (staje się szansą na samorealizację, pojmowaną nie jako budowanie jakiegoś określonego, narzuconego z zewnątrz modelu ja, lecz jako proces formowania i refundowania tożsamości w procesie poznawania siebie). W zgodzie z tym stanowiskiem Naomi Klein pisze, że tożsamość to w dobie społeczeństwa konsumpcyjnego jest jak „[...] gotowy, opakowany produkt” [Klein 2004, s. 83]. Jednym z narzędzi realizacji opisywanego zjawiska staje się festiwal świąteczny. Pozwala on, oprócz zaspokojenia potrzeb duchowych, ukierunkować konsumenta poprzez wpływ na jego gust. Współcześni konsumenci charakteryzują się gustem otwarty – „wszystkożernym”. Nie jest on oparty na ekskluzywnym stylu konsumpcji, nie jest on kształtowany przez ścisłe reguły, nie stroni od fizycznego zaspokojenia. Stanowi on możliwość testowania własnej tożsamości.

Według Colina Campbella wyznacznikami tożsamości człowieka jest jego płeć, rasa, przynależność etniczna i religijna” [Campbell 2006, s. 51]. Wyznaczniki te stanowią ramę dla uznania „autentycznej” tożsamości – świadczy o jej indywidualności, własnym i specyficznym guście. Sam gust rozumiany jest jako coś więcej niż prywatne preferencje jednostki. Campbell podnosi, że „mnogość wyborów, tak charakterystyczna dla nowoczesnego społeczeństwa konsumpcyjnego, stanowi warunek konieczny do odkrycia przez nas tego kim jesteśmy. Szeroki wachlarz produktów jest dla nas kluczowy, pozwala nam bowiem testować siebie poprzez ustawiczne poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy lubię to czy tamto? Czy podoba mi się ten materiał, ten kolor? [...] Czy to doświadczenie jest przyjemne, czy może wręcz przeciwnie? Widziane z tej perspektywy konsumowanie może zostać uznane za zasadniczą i konieczną drogę odkrycia samego siebie, zaś rynek stał się niezbędny w procesie dochodzenia o tego, kim naprawdę jesteśmy” [Campbell 2006, s. 50-51]. Bardziej dogłębnie opisuje to zjawisko Łukasz Iwasiński podnosząc, że „rola samopoznania poprzez konsumpcję wzrasta w epoce internetu Web 2.0. Specjalistyczne serwisy² i aplikacje dostarczają nam kategorii do nazwania naszych wyborów konsumpcyjnych, proponują ich klasyfikację, podpowiadając inne, potencjalnie interesujące nas dobra, pozwalają nam precyzyjnie monitorować swoje wybory (choćby przez dostarczenie statystyk odsłuchani muzyki, zakupów i tp.)” [Iwasiński 2015, s. 174].

Jak podkreślają badacze, nasze wybory konsumenckie nie są przypadkowe. Kierują nimi odpowiednie algorytmy sprzedaży, wartości, moda czy po prostu reklama. Przykładem takiego

---

1 Cyt. za: M. Buchowski, *Tożsamości Europejczyków: jedność i podziały*, [w:] *Dylematy tożsamości europejskich pod koniec drugiego tysiąclecia*, pod red. J. Mucha, Toruń 1997, s. 51.

2 „Tym, co najbardziej motywuje internautów do e-zakupów, jest całodobowa dostępność sklepów i serwisów online - taką odpowiedź wskazało aż 87 proc. ankietowanych e-konsumentów (82 proc. w 2017 roku) [...] ponad jedna czwarta (26 proc.) badanych uważa zakupy online za w pełni bezpieczne (14 proc. w 2017 roku), a niemal połowa (49 proc.) za łatwe i nieskomplikowane (41 proc. w 2017 roku).[...] Największy odsetek internautów dokonujących e-zakupów występuje w grupie wiekowej 15-34 lata (64 proc.), z przynajmniej średnim wykształceniem (75 proc.), dobrze oceniających swoją sytuację materialną (54 proc.)” - <https://businessinsider.com.pl/finanse/handel/ilu-polakow-robi-zakupy-w-internecie/xdl5v7w>

zjawiska może być spot Audi Q5, w której powtarzają się słowa „be yourself” („bądź sobą”)³. Bądź sobą, czyli kim? Według reklamy „bycie sobą” wiąże się z posiadaniem najnowszego modelu SUVA Audi. Wszyscy inne jest takie same a dokładnie ten model samochodu wyróżni nas, określi i sprecyzuje nasze „bycie”. W okresie świątecznym spoty takie prześcigają się w prezentacji konfiguracji potrzeb, które należy zaspokoić przed i w czasie świąt Bożego Narodzenia. Producenci kawy zachęcają nas do odpoczynku przy filiżance odpowiedniej marki aromatycznego napoju, producenci słodczyki przedstawiają choinki uginające się od cukierków i innego rodzaju słodczyki, a detaliści zabawek przekonują, że tylko i wyłącznie produkty marki x lub y zapewnią gwarancję udanego prezentu dla dziecka, osoby dorosłej czy naszego pupila. Potrzeby komercyjne ukrywane są pod otoczką wartości rodzinnych, religijnych czy patryjotycznych. Jak podkreśla Bauman „odpowiedzią na pytanie o twoją tożsamość nie jest już: tkacz, urzędnik państwowy, bankier czy kierownik sklepu, lecz [...] ktoś to ubóstwia filmy grozy, popija tequile, posiada szkocką spódnicę, jest fanem Dundee United, słucha przebojów w stylu lat osiemdziesiątych, lubi wystrój mieszkania lat osiemdziesiątych, szaleje za Simonami, hoduje słoneczniki” [Bauman 2007, s. 8-9]. Współcześnie nie jest ważne kim jesteśmy, tylko to co posiadamy⁴.

Podsumowanie

Święta Bożego Narodzenia są jednym z najważniejszych świąt dla Chrześcijan. Są one okazją do wspólnego spędzania czasu w gronie rodzinnym, refleksji nad mijającym rokiem oraz odpoczynku od zgiełku dnia codziennego. Jest to czas wyjątkowy - przesiąknięty wonią piernika, dźwięku kołęd oraz potrzebą bycia razem. Wizerunek ten odnaleźć można w przestrzeni domu rodzinnego. Inaczej Święta Bożego Narodzenia prezentują się w przestrzeni miejskiej. W temacie artykułu zadałam pytanie, czy święta można kupić? W świetle podejmowanej analizy – tak, możemy kupić poczucie dobrze przygotowanych świąt, poczucie spełnienia obowiązku względem siebie i rodziny oraz „pozorną tożsamość”. Nie możemy natomiast kupić tego co najważniejsze w świątach Bożego Narodzenia – ciepła i miłości rodzinnej, poczucia bliskości i miłości. Konsumpcjonistyczna przestrzeń miasta daje nam możliwość zaspokojenie potrzeb niskich, uzyskanie szybkiej i pewnej gratyfikacji oraz poczucia sprawczości.

Coroczny festiwal konsumpcji w przestrzeni Gdańska powiązany jest także z turystyką miasta⁵. Święta Bożego Narodzenia – obok okresu wakacyjnego i ferii zimowych, są okresem wzmożonej aktywności turystycznej. Z tego tytułu restauracje, hotele oraz pensjonaty przygotowują oferty dedykowane tylko tego rodzaju wydarzeniom. Do przyjazdu do Gdańska zachęca mają także iluminacje świetlne, nawiązanie do tradycji kaszubskiej, kociewskiej lub ludności androgenicznej. Tylko czy w tym „przedświątecznym szaleństwie” ciągle jest miejsce dla religii, rytuału lub obrzędu?

Bibliografia:

- Bauman Z., *Dwa szkice o moralności*, Warszawa 1994.
Bauman Z., *Konsumenci w społeczeństwie konsumentów*, [w:] *Cykl wykładów dziekańskich: Gospodarka i społeczeństwo*, Łódź 2007.
Bauman Z., *Konsumowanie życia*, Kraków 2009.
Boksański Z., *Indywidualizm a zmiany człowieka*, Warszawa 2007.
Boksański Z., *Tożsamość, interakcja, grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej*, Łódź 21989.
Bourdieu P., *Dystynkja. Społeczna krytyka władzy sądziego*, tłum. P. Biłas, Warszawa 2005.
Buchowski M., *Magia i rytuał*, Warszawa 1993.
Buchowski M., *Tożsamości Europejczyków: jedność i podziały*, [w:] *Dylematy tożsamości europejskich pod koniec drugiego tysiąclecia*, pod red. J. Mucha, Toruń 1997.
Buczkowski K., *Kulturowa turystyka eventowa*, [w:] *Współczesne formy turystyki kulturowej*, pod red. Buczkovskiego,

3 Por. <https://www.youtube.com/watch?v=d-vE9efGCXI>.

4 Na łamach „Dziennika Bałtyckiego” w okresie przedświątecznym pojawiają się artykuły np. Hity Jarmarku Bożonarodzeniowego 2019 w Gdańsku. Co kupić na prezent świąteczny pod choinkę? Przewodnik po jarmarkowych kramach. Autorzy artykułu zachęcają nas do odwiedzenia i zakupu prezentów pod hasłem „udanych świąt”. – Por. <https://dziennikbaaltycki.pl/hity-jarmarku-bozonarodzeniowego-2019-w-gdansk-u-co-kupic-na-prezent-swiateczny-pod-choinke-przewodnik-po-jarmarkowych-kramach/ar/c3-14647587>

5 Najczęściej jest to turystyka kulturowa, która ma na celu zwiedzanie miasta, poznanie i poznanie jego dziedzictwa kulturowego i historycznego. W Gdańsku dodatkowo łączy się ona z wyjazdami zdrowotnymi. Turyści korzystają z zabiegów pielęgnacyjnych i sanatoryjnych.

Poznań 2009.

- Buczkowski K., *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Poznań 2008.
- Campbell C., *Kupuję więc jestem. Metafizyczne podstawy nowoczesnego konsumeryzmu*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, „Kultura Popularna” nr 4 (18)/ 2006.
- Dudzik W., *Karnawał w kulturze*, Warszawa 2005.
- Durkheim E., *Elementary forms of religious life*, Warszawa 1990.
- Grad J., *Obyczaj a moralność. Próba metodologicznego uporządkowania badań dotychczasowych*, Poznań 1993.
- Herrs J., *Święto głupców i karnawały*, Warszawa 2005.
- Iwasiński Ł., *Konsumpcja jako budowanie tożsamości*, „Studia Socjologiczne” nr 4 (219)/ 2015, s. 159-180.
- Jawłowska A., *Tożsamość na sprzedaż, w: Wokół problemów tożsamości*, red. A. Jawłowska, Warszawa 2001.
- Kocur M., *Teatr antycznej Grecji*, Wrocław 2001.
- Kocur M., *We władzy teatru. Aktorzy i widzowie w antycznym Rzymie*, Wrocław 2005.
- Kolankiewicz L., *O pewnych różnicach między obrzędami misteryjnymi a teatralnymi*, [w:] *Obrzęd, teatr, ceremonial w dawnych kulturach*, pod red. J. Olko, Warszawa 2008.
- Kuligowski W., *Ludzie, sztuka, pieniądze...*, „Czas Kultury”, nr 4 (2013), s. 4-15.
- Molesiuk Z., Szuklarek T., *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*, Kraków 2009.
- Raport E-commerce w Polsce 2018. Gemius dla e-Commerce Polska*. 2018.
- Raport o stanie miasta. Kultura i dziedzictwo narodowe* (2015).
- Raport z projektu badawczego: *Oddziaływanie festiwalu na polskie miasta. Studium kompetencji kadr sektora kultury oraz synergii międzykulturowej*, Związek Miast Polskich, Poznań 2015.
- Straszczak Z., Bednarski J., *Słownik etnologiczny*, Warszawa 1987.

KOMPETENCJE NA RYNKU PRACY

mgr Błaszczuk Alina

doktorantka na Wydziale Zarządzania, Uniwersytet Łódzki w Łodzi

alinab5@o2.pl

promotor – prof. zw. dr hab. Dorota Witkowska

Wstęp

Era cyfryzacji i sztuczna inteligencja zmieniają sposób wykonywania pracy i zmuszają pracowników do rozwijania nowych umiejętności. Rodzi to potrzebę znalezienia rozwiązania dla osób zatrudnionych w schyłkowych (zanikających) branżach, których kompetencje nie są pożądane na rynku pracy, a którzy szukają dla siebie nowej drogi zawodowej. Odpowiedzią na problemy związane z rynkiem pracy i niedoborem pracowników o odpowiednich kwalifikacjach są programy szkoleniowe dla kandydatów, które by:

- wypełniały lukę kadrową,
- przekwalifikowały pracowników ze schyłkowych branż do sektorów wykazujących tendencję wzrostową,
- zapewniły pracownikom możliwości dostosowania ich kompetencji do cyfrowej rzeczywistości.

Celem mojej publikacji jest zwrócenie uwagi, że praca, zawód i zatrudnienie stanowią ważne składniki funkcjonowania jednostki. Jednak nie możemy wybrać zawodu dożywotnio, ponieważ jedne zawody znikają a powstają nowe. W artykule wymieniono kompetencje, na które pracodawcy zgłaszają zapotrzebowanie, i przedstawiono prognozę, jak te oczekiwania będą się zmieniać w przyszłości.

Czym są kompetencje?

Kompetencje są przedmiotem zainteresowań wielu dziedzin naukowych, m.in. psychologii, antropologii, pedagogiki, socjologii czy nauk o zarządzaniu. Można zdefiniować jako pewną cechę jednostki, która przejawia się na wiele sposobów, np. w działaniu czy w określonych efektach działania, takich jak sprawne wykonanie zadania, osiągnięcie zamierzonego celu [por. 1, ss. 14, 16]. W literaturze można spotkać definiowanie kompetencji poprzez ich komponenty. Wśród najczęściej wymienianych są: wiedza, umiejętności i postawy. Takie postrzeganie zostało przyjęte w Europejskich Ramach Odniesienia, gdzie kompetencje rozważane są jako połączenie wiedzy,

umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji [2, s. 6]. W Europejskich Ramach Odniesienia wymieniono osiem kompetencji kluczowych, tj.:

- porozumiewanie się w języku ojczystym;
- porozumiewanie się w językach obcych;
- kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne;
- kompetencje informatyczne;
- umiejętność uczenia się;
- kompetencje społeczne i obywatelskie;
- inicjatywność i przedsiębiorczość;
- świadomość i ekspresja kulturalna.

Na współczesnym rynku pracy dokonuje się zmiana polegająca na przejściu od zawodu do kompetencji. Wynika ona z ewolucji systemów organizacji pracy, jaka miała miejsce pod koniec XX wieku. J. Guichard i M. Huteau [3], rozwijając rozważania A. Touraine'a, wskazali, że istnieje system:

- profesjonalny – jednostka w trakcie długotrwałego procesu kształcenia zdobywała określony kapitał wiedzy i umiejętności (czyli zawód), ponieważ w systemie profesjonalnym sposób produkcji był zbliżony do rzemiosła;
- fordowski – jednostka zdobywała kwalifikacje w zakładzie pracy. System ten oparty był na montażu i taśmie produkcyjnej, a więc nie wymagał od pracownika kilkuletniego kształcenia i zdobywania zawodu. W konsekwencji kwalifikacje przestały być własnością pracownika, a zostały powiązane z zajmowanym stanowiskiem. Jeżeli pracownik był przenoszony na inny fragment taśmy, to przyczuła się ponownie. Zatem ważniejsza stała się umiejętność dostosowania do nowego stanowiska pracy i nowej grupy zawodowej niż posiadanie zawodu;
- techniczny (kompetencyjny) – jednostka posiada specyficzne umiejętności, związane nie tylko z jednym zawodem, ale z interakcjami, które tworzy sytuacja pracy, np. umiejętność pracy w grupie, działania pod presją czasu, komunikatywność, elastyczność itp. [3, s. 13]. System ten pojawił się na skutek procesów automatyzacji i informatyzacji. W ten sposób rozumiane kompetencje składają się obecnie na kapitał kariery, czyli „podmiotowo postrzeganą wartość zasobów personalnych, umożliwiających ustanawianie i podtrzymywanie zdolności zatrudnieniowej jednostki” [4, s. 64].

J. Guichard i M. Huteau zwracają również uwagę na „chaos dróg zawodowych”, ponieważ na współczesnym rynku pracy funkcjonują obok siebie wszystkie wymienione wyżej systemy organizacji pracy. Jednak praca coraz większej ilości pracowników jest organizowana już zgodnie z systemem kompetencyjnym. A wszystko to w kontekście elastyczności czasu pracy, rozluźnienia związków z miejscem pracy a także zmian z zakresie prawa pracy [5].

Już w dzieciństwie dziecko dowiaduje się, że „zawód jest kluczem tego świata” [5, s. 206]. Później idzie do szkoły i na wszystkich etapach edukacyjnych jest ukierunkowywany na świat zawodu. W wieku dorosłym wszystko, nie tylko z powodu czasu poświęconego samej pracy, ale także myślimy o niej i planujemy ją w czasie pozostałym, podporządkowujemy pod pracę zarobkową. U. Beck w jednej ze swoich prac napisał, że: „Zawód służy do tworzenia szablonów identyfikacji, za pomocą których oceniamy ludzi w ich osobistych potrzebach, zdolnościach, w ich pozycji ekonomicznej i społecznej. Jakkolwiek jest to dziwne, stawiamy na równi osobę i zawód. W społeczeństwie, w którym życie nawleczone jest na nitkę zawodu, zawiera ono faktycznie pewne kluczowe informacje: o dochodzie, statusie, zdolnościach językowych, możliwych zainteresowaniach, kontaktach społecznych itd.” [5, s. 206-207] Podczas jednego ze spotkań padło pytanie: „Kim Pan jest?” Odpowiedź brzmiała: „Monter”, czyli konkretny zawód, można zastanowić się, czy to zawód wyuczony, czy może wykonywany. Po tym określamy jaka to jest osoba, że ma taki zawód.

Praca, zawód i zatrudnienie stanowią istotne elementy ludzkiej egzystencji, wokół których konstruowana jest tożsamość jednostek. Jednak to budowanie „przychodzi z coraz większym trudem, ponieważ wybór zawodu raz na całe życie przestał być możliwy, a posiadanie dyplomu nie gwarantuje pomyślnego funkcjonowania na rynku pracy” [6, s. 6]. Jedne zawody znikają, a pojawiają się inne. Różnicowanie aktywności zawodowej jest na tyle ważne, że coraz trudniej mówić się w ogóle o zawodzie.

Zmiany w systemach organizacji pracy wpływają na sposób pojmowania kwalifikacji i

kompetencji zawodowych oraz na sposoby ich zdobywania i zatwierdzania. „System edukacyjny nie powinien obecnie wyposażać młodych ludzi w zawód (nawet bardzo przydatny), lecz przygotowywać do adaptacji do ciągłej zmiany, nieustannego rozwijania kompetencji ponadzawodowych oraz życia w świecie bez zatrudnienia, a dorosłym pomagać w zarządzaniu własnymi kompetencjami” [7, s. 9]. Stąd wynikają ogromne wyzwania dla poradnictwa zawodowego jako sposobu wspierania w rozwoju kariery, radzenia sobie z chaosem w zawodach, czy podejmowania decyzji zawodowych. Chodzi przede wszystkim o „przejście od poradnictwa zawodowego do całościowego/ biograficznego poradnictwa konstruowania kariery określanego jako Life Designing” [8, s. 239-250] a także do reskillingu i upskillingu, tzn., że firma w oparciu o swoją dalekosiężną politykę definiuje niezbędne kompetencje wewnątrz organizacji (jakie ma zasoby i jakie są jej niezbędne), zapewnia przekwalifikowanie zawodowe z naciskiem na wyposażenie pracowników w niezbędne dla organizacji kompetencje i wiedzę oraz przesunięcie na inne funkcje w organizacji [9].

Kompetencje przyszłości

Pracodawcy zatrudniają pracowników nie tylko w oparciu o kwalifikacje, ale również w oparciu o umiejętności (interpersonalne, analityczne), cechy osobowości i czynniki demograficzne [10, s. 952 – 963]. Kwalifikacje i kompetencje odgrywają coraz większą rolę w kontekście szans osób na rynku pracy [11]. Z danych Bilansu Kapitału Ludzkiego [12], w latach 2010–2012 około 16 – 17% pracodawców poszukiwało nowych pracowników. Od pracowników oczekiwano:

- kompetencji zawodowych (47%),
- odpowiedzialności, dyscypliny i uczciwości (29%),
- odporności na stres (22%).

Na niższych pozycjach były umiejętności „miękkie”: utrzymywanie kontaktów z klientami, współpraca w grupie, samodzielność, kreatywność, pracowitość, dokładność, dbałość o szczegóły, punktualność. Innych danych w zakresie kompetencji dostarcza raport końcowy Kwalifikacji dla potrzeb pracodawców [13]. Z przeprowadzonych wśród pracodawców badań wynika, że pracodawcy cenili następujące umiejętności i postawy:

- lojalność wobec firmy,
- chęć uczenia się, rozwijania swoich kompetencji,
- umiejętność przyznania się do braku wiedzy,
- umiejętność pracy w zespole,
- otwartość i motywację do nauki potrzebnych umiejętności zawodowych,
- umiejętność współpracy z ludźmi, komunikacji, negocjowania i mediacji.

Autorzy raportu Future Work Skills [14] podjęli się prognozy kompetencji przyszłości 2020 z uwzględnieniem kontekstu społeczno-ekonomicznego, który będzie przyczynkiem do zmian na rynku pracy, a mianowicie: wydłużająca się oczekiwana długość życia, coraz częstsze wykorzystywanie maszyn wykonujących powtarzające się rutynowe czynności, środowisko nowych mediów, wzrost znaczenia dużych ustrukturyzowanych organizacji oraz postępująca globalizacja. Czynniki te pozwoliły wyodrębnić następujące kompetencje:

- zdolność do dostrzegania głębszych znaczeń, ukrytych sensów – umiejętność krytycznego spojrzenia na podejmowane decyzje,
- inteligencja społeczna – umiejętność komunikowania się z innymi,
- nowatorskie myślenie i zdolność do adaptacji – umiejętność reagowania na nieoczekiwane sytuacje oraz kreatywność,
- kompetencje multikulturowe,
- myślenie analityczne – umiejętność interpretacji danych, zdolność do rozumowania w oparciu o olbrzymie ilości danych,
- umiejętność obsługi nowych mediów,
- transdyscyplinarność – zdolność rozumienia koncepcji w ramach różnych dziedzin nauki,
- nastawienie projektowe,
- umiejętność filtrowania informacji,
- współpraca wirtualna [por. 15].

Natomiast z Raportu Światowego Forum Ekonomicznego (World Economic Forum, 2016) wynika, że kompetencje przyszłości na rynku pracy 2020 to:

- kompleksowe rozwiązywanie problemów,
- wnioskowanie i podejmowanie decyzji,
- inteligencja emocjonalna,
- krytyczne myślenie,
- zorientowanie na usługi,
- kreatywność,
- negocjacje,
- zarządzanie ludźmi,
- elastyczność poznawcza,
- współpraca z innymi [16].

Wiedza przekazywana na studiach nie zawsze jest powiązana z rynkiem pracy, ale kształcenie akademickie może przybliżyć się w pewnym stopniu do tego rynku poprzez proces kształtowania kompetencji w trakcie nauczania. Reakcją na te potrzeby są Krajowe Ramy Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego, które zostały wdrożone w celu podniesienia jakości kształcenia na polskich uczelniach – poprzez określenie efektów kształcenia [17].

Prognozy PwC (PricewaterhouseCoopers) [18] proponują, że w niedalekiej przyszłości:

- zadania typowe i przeciętne wykonają komputery,
- formalne wykształcenie powoli będzie traciło na znaczeniu,
- będą liczyły się kompetencje zatrudnieniowe,
- będą samosterujące samochody,
- operacje medyczne będą na odległość,
- klienci w sektorze usług będą obsługiwani przez automaty i roboty,
- świat zmierzający w stronę systemu będzie można zaprogramować,
- będzie środowisko nowych mediów komunikacji.

Według raportu Gumtree w ciągu najbliższych kilku lat przez rynek pracy przetoczy się cyfrowe tsunami. Nowe technologie – Chmura, Big Data, Internet rzeczy, aplikacje mobilne i roboty przekształcą charakter pracy, która coraz bardziej ulega komputeryzacji, cyfryzacji i automatyzacji.

Podsumowanie

Reasumując, kształcenie zgodnie z zapotrzebowaniem rynku nie oznacza, że pracodawcy spodziewają się od uczelni przygotowania absolwentów do wykonywania konkretnych zawodów, lecz kształcenia osób z dobrze rozwiniętymi kompetencjami osobistymi i interpersonalnymi, które pozwolą w miarę szybko odnaleźć się absolwentowi u pracodawcy i na zmieniającym się rynku pracy.

Gunter Fritz stwierdził, że „Kto chce się rozwijać zawodowo... musi być otwarty na zmiany dokonujące się na świecie. Jak zdobywa się wiedzę – jest w zasadzie obojętne (...) Świadczenia odgrywają coraz mniejszą rolę, także tytuł akademicki nie stanowi gwarancji kariery. Jednak studia są potrzebne, pozwalają zdobyć nawyk systematycznego uczenia się.” [19, s. 25].

Bibliografia:

1. Turek D., Wojteczuk-Turek A., „Kompetencje transferowalne. Przegląd definicji, modeli i stanowisk teoretycznych”, [w:] Konarski S., Turek D. (red.), „Kompetencje transferowalne. Diagnoza, kształtowanie, zarządzanie”, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
2. Komisja Europejska, „Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie. Europejskie ramy odniesienia”, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich 2007.
3. Guichard J., Huteau M., „Psychologia orientacji i poradnictwa zawodowego”, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2005.
4. Bańka A., „Psychologiczne doradztwo karier”, Print-B, Poznań 2007.
5. Beck U., „Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności”, Scholar, Warszawa 2002.
6. Drabik-Podgórną V., Podgórną M., „Zawód czy kompetencje? Zarys problematyki”, [w:] Drabik-Podgórną V., Podgórną M. (red. nauk.), „Zawód czy kompetencje? Wymagania rynku pracy a wspieranie rozwoju kariery”, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016.
7. Szkuclarek T., „Koniec pracy czy koniec zatrudnienia? Edukacja wobec presji światowego rynku”, [w:] Kargulowa A., Kwiatkowski S., Szkuclarek T. (red.), „Rynek i kultura neoliberalna a edukacja”, Impuls, Kraków 2005. Za: Drabik-Podgórną V., Podgórną M., „Zawód czy kompetencje? Wymagania rynku pracy a wspieranie rozwoju kariery”, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016.
8. Savickas M. L., Nota L., Rossier J., Dauwalder J-P., Duarte M. E., Guichard J., Soresi S., Van Esbroeck R., „Life designing: A paradigm for career construction in the 21st century”, *Journal of Vocational Behavior*, nr 75, 3, s. 239 – 250.
9. „Reskilling i upskilling jako rozwiązanie na niedobór talentów w Polsce”; <https://www.polskieforumhr.pl/aktualnosci/>

rynek-pracy-w-polsce/reskilling-i-upskilling-jako-rozwiazanie-na-niedobor-talentow-w-polsce/ [dostęp: 16.12.2019].

10. James S., Warhurst C., Tholen G., Commander J., „What we know and what we need to know about graduate skills”, *Work, Employment & Society* 2013, Vol. 27, No. 6, s. 952–963, <http://dx.doi.org/10.1177/0950017013500116> [dostęp: 16.12.2019].

11. A. Wolf, „Does education matter?”, Penguin, London 2002.

12. https://www.efs.2007-2013.gov.pl/analizyraportypodsumowania/baza_projektow_badawczych_efs/strony/bilans_kapitalu_ludzkiego_2010_29032011.aspx [dostęp: 15.12.2019].

13. Sztandar-Sztanderska U., Drogosz-Zablocka E., Minkiewicz B., Stec M., „Kwalifikacje dla potrzeb pracodawców. Raport końcowy”, Warszawa 2010.

14. Davies A., Fidler D., Gorbis M., „Future Work Skills 2020”, Institute for the Future for the University of Phoenix Research Institute, 2011.

15. „Foresight кадр nowoczesnej gospodarki 2009” [w]: Solak A., „Oczekiwania kompetencyjne pracodawców wobec pracowników”; <https://rynekpracy.pl/artykuly/oczekiwania-kompetencyjne-pracodawcow-wobec-pracownikow> [dostęp: 15.12.2019].

16. Janowska A. A., Skrzek-Lubasińska M., „Kompetencje przyszłości w warunkach ekspansji gospodarki 4.0”, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* Nr 379/2019.

17. MNiSW, „Krajowe Ramy Kwalifikacji uczenia się przez całe życie”; <http://www.nauka.gov.pl/krajowe-ramy-kwalifikacjiszkolnictwo/> [dostęp: 17.12.2019].

18. <http://www.hrtrendy.pl/2014/10/20/swiat-pracy-hr-2022-prognoza-pwc/> [dostęp: 16.12.2019].

19. Gunter F., „Jak zrobić karierę?”, *Świat Książki*, Warszawa 1997; https://cytaty.mfiles.pl/index.php/keyword/8579/0/wykszta%C5%82cenieJak_zrobic_karierę? [dostęp: 15.12.2019].

МІСЦЕ ПРОФЕСІЙНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

*Варнавська Інна В'ячеславівна,
доцент кафедри професійної освіти
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»*

Сучасний розвиток суспільства передбачає, що до системи управління всіх рівнів мають прийти спеціалісти нової генерації. Щоб відповідати рівню сучасних вимог, фахівці повинні постійно удосконалювати свою професійну майстерність, самостійно здійснюючи пошук і оволодіваючи науково-практичною інформацією, пов'язаною з фахом, та використовувати її в своїй діяльності. У зв'язку з розширенням і поглибленням ділових та науково-виробничих контактів значна увага надається вивченню української мови. На жаль, культурне збагачення особистості засобами вивчення мови відбувається лише тоді, коли студент може відчутти цінність того нового, що йому запропоновано, або що він самостійно відкрив, використовуючи власний творчий потенціал. Адже, творчість – це діяльність людини, яка створює нові матеріальні та духовні цінності, що мають суспільне та професійне значення. Із педагогічної точки зору в умовах вищої школи найважливішим завданням є вирішення проблеми виховання і самовиховання студента як творчої особистості шляхом переходу від екстенсивних до інтенсивних форм і методів організації навчальної і наукової творчості студентів. Це важливий аспект, тому що багатосторонній розвиток здібностей – це нормальне, повноцінне відображення можливостей людини. Творче мислення студентів може бути сформоване у процесі проблемного викладу і опрацювання матеріалу під час практичних занять з української мови (за професійним спрямуванням) і під час активного обговорення різних точок зору, дискусій, проблемних ситуацій, діалогів тощо.

Ринок праці висуває свої вимоги до якості знань і рівня підготовки фахівців для роботи в умовах ринкової економіки. Для спеціалістів із вищою освітою знання мови стає не тільки засобом отримання інформації з оригінальних джерел, але і засобом професійної комунікації. Активне використання українською мовою визначило нові підходи до мети навчання, до визначення навчального процесу як мовленнєво-розумової діяльності, поставило вимогу переосмислення моделі методичної концепції навчання мови у вищому навчальному заході.

Педагогічні інновації у практиці підготовки фахівців мають бути послідовно

проведені у всіх формах роботи з ними і охоплювати як загально-методичні рівні навчального процесу (нові навчально-методичні матеріали, нові методи тестування, використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, діалогічний метод), так і його практичні ланки, які дозволяють об'єднувати воедино теорію і підготовку безпосередньо на робочих місцях, формувати підприємницькі навички, ініціативність. Процес правильного використання мови розглядається як процес набування комунікативної компетенції, рівень якої повинен бути не нижче такого, що дозволяє використовувати мову практично, а метою навчання є засвоєння, володіння і використання української мови як засобу вираження своїх думок.

Комунікативний підхід є пріоритетним у теорії і практиці навчання мов. У процесі формування комунікативної компетентності спеціаліста необхідним є використання всього набору «засобів, орієнтованих як на розвиток суб'єкт-суб'єктних, продуктивних, особистих сторін спілкування, так і його суб'єкт-об'єктних, репродуктивних, операційних складових». Принцип комунікативності має на увазі збереження в навчально-мовленнєвій практиці основних характеристик і умов природного процесу спілкування: умотивованість висловлювань, їх спрямування на конкретну особу, ситуативність, варіативність, емоційне забарвлення тощо.

Вважаємо доведеним той факт, що діалог – це основа творчого мислення, що розвиток діалектичності як компонента творчого мислення неможливий без діалогу. Тому цілком справедливо у професійній діяльності, особливо в усному мовленні, використання діалогу. І тут найповніше відбувається виявлення творчих здібностей студента, критичного мислення особистості. Варто наголосити на важливості терпимості викладача до помилок під час навчання діалогу. На нашу думку, виправляти помилки потрібно не постійно, а лише тоді, коли студенти порушують мовні норми сучасної української мови.

Також дуже важливим є індивідуальний підхід, який можливий лише після аналізу колективу студентів групи, їх інтересів, характерів, досвіду, відносини у групі і вмilo використовувати їх на занятті. Необхідно завжди пам'ятати, що кожна людина – це творча особистість.

Студент і викладач мають бачити один в одному мовних партнерів. Викладач має бути джерелом інформації, лідером колективу і в той же час його членом, у якого є особливий авторитет, прикладом норм поведінки, моделлю майбутньої мовленнєвої діяльності, організатором психологічного клімату, керівником міжособистісних відносин. Велике значення, як відзначає А.А.Леонтьєв, має самовіддача педагога: його енергійність, доброзичливість, емоційність, чіткість і логічність викладу [...].

Формалізм, байдужість впливає негативно на спілкування. Викладач не лише залучає студентів до діалогу, але і до виконання інших комунікативних завдань, до повноцінної дискусії. Із усіх видів групової бесіди найбільше наближується до звичайного спілкування за своєю умотивованістю – дискусія.

Комунікативне завдання, як відомо, виникає на підставі комунікативної ситуації як сукупності обставин дійсності, які спонукають індивіда до участі в мовленнєвому контакті. Під час вирішення комунікативних завдань одночасно відбувається як стимулювання розумової діяльності і пізнавальний пошук того, хто говорить, так і становлення власне мовленнєвого вміння. Проблема, яку в загальному можна описати як дефіцит інформації, протиріччя в способі виконання будь-якої діяльності, є стержнем ситуацій, які називають проблемними.

Для передачі складного предметного змісту необхідно володіти достатнім запасом засобів для вираження різноманітних намірів – від оцінки до контраргументування. Вище сказане переконує в необхідності, по-перше, використовувати обговорення проблем в ролі засобу розвитку мовлення студентів. І, по-друге, визначивши співвідношення проблемності форми і проблемності змісту, навчитися оптимізувати процес формування і вдосконалення мовленнєвих умінь студентів.

Спочатку слід визначити, яку ситуацію вважати проблемною і яким чином оцінювати ступінь її проблемності. Аналіз підходить до вирішення цього питання (Бабінська П.К., Мельник А.Е., Пассов Є.І, Ейгер Г.В., Шарідова З.Г.) дозволяє виділити такі критерії проблемності ситуації:

- новизна презентації проблеми;
- соціальна актуальність;
- відповідність змісту проблеми віковим інтересам учнів, студентів;
- особистісна значимість;
- повнота інформації про проблему;
- спрямованість до інтелектуально-емоційної сфери тих, хто навчається.

Найбільш доречною є така типологія проблемних ситуацій: поведінкові, морально-етичні, суспільно-політичні та науково-пізнавальні проблеми. В проблемних задачах поведінкового типу реалізуються комунікативні наміри запиту і видачі інформації та висловлювання власної думки комунікатора, погодження чи незгоди з чужою. У проблемних задачах морально-етичного типу реалізуються комунікативні наміри оцінки і висловлювання думки. В соціально-політичних проблемних ситуаціях передбачається володіння умінням коментування і аргументування. В науково-пізнавальних проблемних ситуаціях засобами висловлювання, оцінки, умінням коментування, аргументування і контраргументування.

Перелік комунікативних намірів – констатація, оцінка, аргументування, контраргументування – дозволяє переконатися в зростанні мисленневих операцій, необхідних для актуалізації комунікативних намірів.

Різною є необхідність експонування проблемних ситуацій різного типу за допомогою текстів: поведінкові та морально-етичні проблемні ситуації можуть стати поштовхом до дискусії без попереднього читання студентами тексту. Для інших ситуацій необхідно використовувати опору на текст, публіцистику.

В цілому використання проблемних комунікативних ситуацій в навчанні сприяє не тільки успішному розвитку комунікативної компетенції студентів, але також стимулюють формування моральних цінностей і світогляду майбутніх спеціалістів.

Література

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення: навч. посіб. – Львів: Світ, 1990. – 380 с.
2. Леонтьев А.А. Основи психолінгвистики: Учебник. – Москва: Смысл, 2005. – 288 с.

ТУРИЗМ КАК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

***Василевская Валерия Эдуардовна**
студентка учреждения образования
«Белорусский государственный
университет культуры и искусств»
(г. Минск, Республика Беларусь)
vasilevskaya.v.e@mail.ru*

Среди множества потребностей человека и общества в целом, особое значение следует придать потребностям рекреационной деятельности, т.е. физическому, интеллектуальному и духовному совершенствованию. Удовлетворение рекреационных потребностей инициирует необходимость создания целостной системы использования природных и социально-культурных ресурсов. Одной из форм взаимодействия человека с природным и культурным пространством является путешествия.

Антропология едва ли не первая наука, для которой путешествия стали одним из основных объектов исследований. В конце XX – начале XXI века широкую популярность приобрели исследования в направлении антропологии туризма. Предметом данного направления выступают различные комбинации экономического развития, индивидуальные познавательные и эмоциональные трансформации, коллективных репрезентаций и политики [6, с. 62]. Объектом же является турист, символически выражающий представления о социальных и культурных связях. Важно отметить, работы Василия Галани-Мутафи по

направлению антропологии туризма, особое значение в которых занимает туристический дискурс, представленный проблемой идентичности, т.е. выражением принадлежности человека к определенным национальным, социальным, культурным, языковым группам. Речь идет о так называемых культурных барьерах, образующихся в процессе путешествия, когда человек интегрируя в иное социально-культурное пространство, сталкивается с «чужим» мировоззрением. Преодолению культурных барьеров, способствует восполнение знаний о культурных особенностях народов, их бережное сохранение и популяризация лучших образцов культуры. В связи с чем, туризм можно определять и как вид культурной деятельности, удовлетворяющий, в том числе, рекреационные потребности.

На современном этапе туризм рассматривают и с точки зрения культурологии. Культурология туризма пока ещё не является самостоятельным научным направлением, но предпосылки его формирования обусловлены большим количеством исследований зарубежных и отечественных авторов. Так, выделяют четыре этапа становления культурологии туризма:

- *донаучный период становления культурологии туризма*, связан с периодом Античности. Уже тогда для развития торговых связей требовались достоверные сведения о странах, их населении и обычаях, которые получали в процессе путешествий с целью изучения новых территорий и культур, о чём свидетельствуют путешествия Геродота (V в. д.н.э.), Питеаса (IV в.д.н.э.).

- *зарождение элитарного направления культурологии туризма* (начало XIX в.), на данном этапе формируется система специализированных предприятий по производству туристических услуг;

- *формирование социального туризма* (начало XX в.), туристические поездки преследуют познавательные, а не развлекательные цели как это было ранее;

- *массовое потребление туристического продукта* (вторая половина XX в.), характеризуется широким потреблением туристических услуг, образованием различных видов туризма (экскурсионного, рекреационного, спортивного и т.д.) [1].

В современных условиях «открытого пространства», характеризующегося стремительным развитием информационных технологий, всё более актуальным является процесс продвижения национальных туристических ресурсов. Под туристическими ресурсами понимают природные и социально-культурные объекты, а также недвижимые материальные историко-культурные ценности, призванные удовлетворить духовные потребности туристов [4]. Так, основными целями подпрограммы «Кадровое, научное и учебно-методическое обеспечение в сфере туризма» государственной программы Республики Беларусь «Беларусь гостеприимная» на 2016–2020 гг., является разработка и реализация новых подходов к созданию и продвижению национального туристического продукта [3]. Сегодня, страна обладает уникальными историко-культурными памятниками, включенными в список Всемирного культурного и природного наследия ЮНЕСКО: Национальный парк «Беловежская пуца», Замковый комплекс «Мир», архитектурно-культурный комплекс бывшей резиденции Радзивиллов в г. Несвиже и Дуга Струве. По данным Национального статистического комитета Республики Беларусь число поездок иностранных граждан в Республику Беларусь в 2018 году составило более 11500 тыс. поездок, что почти в два раза больше относительно показателей за 2012 год [5]. Успешный результат туристической деятельности во многом зависит от культурных и природных ресурсов той или иной территории. Сохранение и репрезентация культурного достояния является эффективным инструментом развития внутреннего и внешнего туризма, что, несомненно, влияет на общее состояние экономики страны.

Библиографический список

1. Аналитика культурологии туризма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://scienceforum.ru/2013/article/2013003867>. – Дата: 17.12.2019.
2. Воскресенский В.Ю. Международный туризм: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Социально-культурный сервис и туризм», «География», «Менеджмент организации», «Экономика и управление на предприятии (по отраслям)» / В. Ю. Воскресенский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 462 с.
3. Государственная программа Республики Беларусь «Беларусь гостеприимная» на 2016–2020 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mst.by/ru/programma-razvitiya-turizma-ru/>. – Дата: 17.12.2019.
4. Закон Республики Беларусь «О туризме» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://forumpravo.by/files/Zakonoprojekt_po_turizmu.pdf. – Дата: 17.12.2019.
5. Национальный статистический комитет Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://>

ПРИЧИНИ ЗАРОДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ СІОНІЗМУ

Дарда Ольга Олександрівна

Національний університет

«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка,

аспірантка, м. Чернігів

odarda94@gmail.com

Науковий керівник –

кандидат історичних наук, доцент Стрільок О.Б.

Сьогодні в науковому історичному середовищі вже не виникає заперечень щодо багатокультурності та поліетнічності соціуму та суттєвого впливу цих факторів на соціальну, політичну, державницьку історію. Історія становлення нової єврейської держави у 1948 р. була складною та багатогранною. Її появі передувало формування національної самосвідомості, зародження націоналістичних політичних течій. Провідною політичною силою єврейського народу був сіонізм.

Соціальне середовище, громадське життя, економічне життя єврейської нації визначалося двома рисами історичної дійсності. По-перше, євреї були ізольованою національною меншиною, яка жила своїми культурним та релігійним життям, їх етнічна психологія залишалася незмінною, що забезпечувало збереження традицій та звичаїв. Єврейські сім'ї були достатньо консервативними і здебільшого продовжували регулюватися релігійними традиціями. По-друге, євреї знаходилися під впливом більш глобальних культурних традицій, так як проживали на території великих імперій. У таких умовах проявлявся інстинкт етноцентризму, і малі нації, такі як євреї, ставали більш згуртованими і концентрувалися на власній культурі.

Зарубіжна історіографія широко розглядає історію та розвиток сіоністського руху. Да таких авторів належать Юалі А. [4], Пенсле Д. [3], Лакае В. [2]. У своїх роботах вони дають загальну характеристику розвитку сіоністського руху, визначають причини, висвітлюють загальну картину розвитку руху. Дослідження чисельного напрямку єврейської політичної думки – одна з найбільш популярних проблем, якою переймалися безпосередньо ізраїльські історики та зарубіжні дослідники єврейського походження: Ш. Авінері [5], Й. Гольштейн [7], ГессМоше [6], А. Гречишников [8], Е. Ю. Усова [9].

Метою розвідки є аналіз становлення ідеології сіонізму.

Рух за створення держави Ізраїль розпочався в 1897 р. з появи руху політичного сіонізму й завершився 14 травня 1948 р. вже після проголошення Декларації незалежності. Вперше термін «сіонізм» використав у 1890 р. віденський публіцист Натан Вірнбаум (1864–1937). Термін походить від назви пагорба Сіон у м. Єрусалим. Вважається, що топонім «сіон» у багатьох релігійних виданнях використовували для означення власне Єрусалиму, передусім, коли підкреслювали значення міста як духовного центру юдаїзму. Сіонізм побутує одночасно у формі національного руху й ідеології, і спрямований на об'єднання єврейського народу та відродження держави на історичній батьківщині в Ерец-Ізраелі. «Шиват Сіон» («Повернення в Сіон») є одним з традиційних термінів що використовуються для позначення руху повернення єврейських вигнанців на землю обітовану. «Сіонізм» не є монолітним ідеологічним рухом. Сіоністські ідеї з часом розвивалися під впливом історичних обставин, а також соціальних та культурних рухів популярних в Європі в різні часи, включаючи соціалізм, націоналізм і колоніалізм [1].

Сіонізм як сучасна політична течія виник як реакція на вплив трьох проблем, які мала

Європа в XIX ст. По-перше, розширення європейського імперіалізму, зумовило необхідність розширення території для видобутку сировини та ринків збуту готової продукції. Особливе значення надавалося арабським землям, як воротам в Африку і мосту до Азії. Проте «небезпека» появи самостійних незалежних держав в Єгипті та інших частин арабського світу продемонстрували необхідність попередження появи незалежних держав. Посилення центристських та експансіоністських настроїв зумовлювало внутрішні проблеми в Османській імперії.

По-друге, асиміляція євреїв поєднувалася з капіталістичною кризою у Східній Європі, яка була спровокована впровадженням індустріалізації. Криза спричинила втрату роботи для великої кількості євреїв, яким було складно пристосуватися до змінної економічної системи через професійну обмеженість. Важливо відзначити, що відділення євреїв від їхнього середовища сприяло їх «відчуженості», яке і було фактором виникнення феномену антисемітизму.

По-третє, поширення агресивного і шовіністичного націоналізму в Європі підкреслювало національну диференціацію в державі. Пояснення расової переваги і необхідності розширення середовища проживання, використовувалося як одне з пояснень ідеологічної політики в заморських колоніях і володіннях. Перевага, експлуатація і панування вважалися цивілізаційною місією під назвою «тягар білої людини». Ці ідеї та поняття відігравали вирішальну роль в ідеологічному формулюванні сіонізму.

Ці виклики були відомі під загальними назвами – «східне питання», «сирійське питання» і «єврейське питання». Надалі вони будуть сприяти відмові імперіалістичних держав від ідеї створення єврейської поселенської держави в Палестині. Основні зусилля були спрямовані на блокування єдності і незалежності в цьому регіоні світу для захисту імперіалістичних інтересів [4, с. 101-103].

Отже, на формування сіоністської ідеології впливали як внутрішні так і зовнішні фактори. Криза в Османській імперії, насильницька асиміляція та криза капіталізму проковували повернення і більш глибоке звернення до традиційної культури. Розпал антисемітизму, введення квот на навчання, проживання в окремих кварталах лише підкреслювало необхідність відродження національного політичного руху. Сіонізм акумулював ідеологію та політичну орієнтацію єврейської нації.

Список використаних джерел та літератури:

1. A Brief History of Zionism and the Creation of Israel. Site of journal "Israel Information Center". Retrieved from http://www.zionism-israel.com/brief_zionism_history.htm
2. Laqueur, W. (2003). A History of Zionism. New York: Holt, Rinehart and Winston.
3. Penslar, D.J. (1991). Zionism and Technocracy: The Engineering of Jewish Settlement in Palestine, 1870-1918. Bloomington: Indiana University Press.
4. Yyali, A. (1977). Zionism and Imperialism: The Historical Origins. *Journal of Palestine Studies*, Vol. 6, No. 3, 98-112.
5. Авинери Ш. Основные направления в еврейской политической мысли / пер. с иврита А. Гинзай; под ред. И. Лещинского. Москва-Иерусалим: Библиотека-Алия, 1983. 320 с.
6. Гесс Моше. Рим и Иерусалим. Сионизм в контексте истории. Иерусалим: Библиотека-Алия, 1993. 384 с.
7. Гольдштейн Й. История сионистского движения 1881–1914. Ч. 3. Теодор Герцль; Гольдштейн Й., Зисерман-Бродская Д. История сионистского движения 1881–1914. Ч. 4. Сионистское движение после смерти Герцля / пер. с ивр. М. Левинова. Тель-Авив: Открытый университет. Израиль, 2006. 336 с.
8. Гречишников А. Социально-политические предпосылки возникновения сионизма. Вестник Нижегородского университета им. Н. Лобачевского. 2010. №1. С. 265–269.
9. Е.Ю. Усова. Национальная идея государства Израиль. *Полития*. 2004. № 2. С. 129–148.

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ У ПРОФЕСІЇ ЮРИСТА

Дутка Тетяна Ярославівна

*студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

t.dutka1999@gmail.com

Науковий керівник – к. т. н., доц. Ієвлев О. М.

Володіння культурою спілкування – передумова успіху в кожній сфері нашого життя: на побутовому рівні, навчанні, науці, роботі, політиці, бізнесі та т.ін. Досить часто люди, говорячи про культуру мовлення, мають на увазі лише вербальну складову, тобто звертають увагу на дотримання мовних норм, логічність та доречність приформулюванні думок.

Проте не менш важливими у спілкуванні та формуванні іміджу фахівця є невербальні засоби спілкування. Адже саме жести, пози, дотики, вирази обличчя (міміка), які ми демонструємо під час першої зустрічі, можуть справити негативне або позитивне враження на партнера по спілкуванню.

До тогож важко уявити комуніканта, який би тримав руки в одному положенні і не виявляв жодних мімічних змін на обличчі під час розмови. Спілкування з такою людиною буде нудним [1].

Невербальні компоненти є найважливішими складовими комунікації, оскільки передають від 60% до 80% інформації. Отже для адекватного розуміння і сприйняття людей невербальний компонент спілкування має велике психологічне значення. Саме невербальні особливості людини, будучи мимовільними за своєю сутністю, допомагають викрити шахрая (брехуна). Особливістю невербальних елементів спілкування є те, що вони формуються раніше, ніж вербальна частина висловлювання. Отож, невербальне мовлення містить більше інформації, і людина довіряє йому більше, ніж вербальним сигналам [2, с. 151].

Професія юриста є особливою професією в сфері людського спілкування, яка немислима без комунікативної компетентності. Вона передбачає здатність і вмінні вести розмови, отримувати зі спілкування максимум корисної інформації, вміти переконувати співрозмовника і змінювати його точку зору, вміння викласти власну позицію.

До комунікативної компетентності правника належить: 1) вміння встановити і підтримати психологічний контакт з будь-яким учасником спілкування, подолати психологічні бар'єри; 2) вміння вільно володіти вербальними і невербальними засобами комунікативного впливу; 3) вміння зрозуміти невербально-поведінку співрозмовника, його внутрішній світ; 4) вміння розрізнити правдиві і неправдиві свідчення; 5) володіння культурою міжособистісного спілкування; 6) здатність змінювати стиль спілкування в конфліктних ситуаціях тощо [3].

Прикладна діяльність юриста завжди пов'язана з інтенсивними усними та письмовими зверненнями, взаємодією – широким колом осіб. Це потребує вміння пояснити сутність установлених законом приписів, вміння чітко побудувати своє спілкування як із пересічними громадянами, так і з колегами. Відповідно комунікативний аспект його фахової діяльності набуває особливої значущості і підтверджує, що запорукою успішної кар'єри юриста є сформованість культури професійно-правового спілкування як суб'єкт-суб'єктної взаємодії [4, с 5]. Отож, можемо стверджувати, що професійне спілкування юриста виступає у вигляді особливого виду юридичної діяльності, воно впливає на ефективність праці і характеризує рівень професійності правника.

Як вже зазначалося – використання невербальних засобів спілкування є важливим для професійного спілкування, кар'єри, формуванні іміджу юриста. До того ж, що робота юриста пов'язана із безпосереднім спілкуванням із клієнтом та спілкуванням за допомогою засобів зв'язку.

При безпосередньому спілкуванні найбільш вагомими невербальними засобами є міміка, жести, поза, інтонація, а при консультуванні засобами зв'язку – лише інтонація. Юрист повинен пам'ятати, що повага клієнта, поряд із його професійними знаннями, пов'язана також із його особистими якостями. У зв'язку з цим інтонація ведення діалогу повинна бути

доброчисловою, рівномірною. Завдяки інтонації можна наголосити на головному, а також надати інформації певного емоційного забарвлення[5]. Тому знання невербальних засобів спілкування дозволяє юристу передбачати реакцію співрозмовника на почуття іноді й розгадувати його наміри.

Крім того, юрист має вміти застосовувати провідний метод психологічного впливу – переконання. Для прикладу, завданням адвоката у суді є переконати суддю прийняти рішення на користь клієнта. Безумовно, вербальні впливи мають вагоме значення під час наведення аргументів, проте вінмає супроводжуватися вірними невербальними впливами – інтонацією, паузами, експресією обличчя. Крім того, важливого значення має постава правозахисника і його жестикуляція. При нехтуванні власної «мови тіла» виступи адвоката чи прокурора будуть здаватися безбарвними, млявими, а тому менш вагомими в очах судді та (або) присяжних

Отже, виходячи з реалій сьогодення, Україні потрібен юрист, який володіє високим рівнем комунікативної компетентності, володіє культурою й технологіями різноманітних комунікацій, майстерно використовує вербальні, невербальні засоби спілкування у професійному спілкуванні. Невербальна комунікація відіграє важливу роль в юридичній професії, адже саме завдяки їй юрист може впливати на співрозмовника чи опонента, а також краще їх розуміти та розгадувати їхні наміри.

Список використаних джерел:

1. Новак О. М. Невербальні засоби спілкування у професійному мовленні. URL: <http://kumlk.kpi.ua/node/1648> (дата звернення: 20.11.2019).
2. Приходько Г. І. Невербальні засоби вираження емоцій. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2015. № 4. С. 150-153.
3. Комунікативні здібності юриста. URL: https://stud.com.ua/53788/pravo/komunikativni_zdibnosti_yurista (дата звернення: 20.11.2019).
4. Циганій С. О. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 Нац. авіац. ун-т. Київ, 2017.
5. Калита О.П. Мова як раціональна дія в системі формування комунікативної компетентності юриста. *Електронне фахове видання «Народна освіта»*, 2012. № 19. URL: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua> (дата звернення: 20.11.2019).

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ВИПУСКНИКА БАКАЛАВРАТУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРАВО»

Журавель Марія Петрівна

*студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
mariazhurawel@gmail.com*

Науковий керівник – к. т. н., доц. О. М. Ісєвєв

Теперішнє динамічне суспільство потребує професійно мобільних фахівців, які здатні ефективно працювати в ситуаціях, що змінюються, знаходити творчі рішення використовуючи вже здобуті професійні знання, уміння, навички. Через те їм притаманні внутрішня свобода особистості, вміння відкинути сформовані стереотипи та поглянути на життя і професійну ситуацію по-новому, нестандартно, інколи виходячи за межі буденності [1, с. 18]. А, отже, і високий рівень професійної мобільності, що обумовлює конкурентоздатність людини на ринку праці.

Професійна мобільність, за одним із визначень – це один із видів соціальної мобільності, який визначається не лише здатністю особистості змінювати свою професію, місце і напрямок діяльності, але й вмінням приймати самостійні і нестандартні рішення, спрямовані на підвищення рівня свого професіоналізму, а також здатністю швидко освоювати нове освітнє, професійне, соціальне і національне середовище [2, с. 168].

Професійно мобільна особистість може зможе легко освоїти щось нове, швидко адаптуватися у іншій сфері діяльності та новому середовищі. В той же час існують ситуації, в

котрих майже завжди проявляється професійна мобільність – це ситуації вибору на життєвому шляху людини. Через те, що життєвий шлях людини взаємопов'язаний з її професійною траєкторією, то в такі переломні моменти проявляється і професійна мобільність особистості [3].

Мобільність, без свідомого впливу педагогів, формується далеко не у всіх людей, а тому система вищої професійної освіти має бути націлена на підготовку фахівців, який вільно буде почуватися на ринку праці, тобто буде готовим до зміни професії, що і передбачає професійна мобільність [4].

В умовах становлення в Україні правової, демократичної держави та громадянського суспільства особливого значення набуває рівень професійної підготовки юристів, що є запорукою дотримання законності та правопорядку.

Професійна діяльність юриста включає у свою структуру захист прав, свобод та інтересів громадян, їх власності, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань. Тому юристу необхідно володіти такими важливими якостями, як професійна компетентність, високий рівень сформованості інтелектуального розвитку, соціальна адаптивність, стійка нервово-психічна стабільність тощо [5].

Варто зазначити, що юридична сфера не єдина сфера, в якій юрист може проявити свої професійні навички. Багато юристів є серед політиків, президентів і керівників різного рангу.

У формуванні професійно мобільного майбутнього юриста важливу роль відіграє його якісна підготовка в університеті, тобто ті знання, вміння, навички (компетентності), які він здобув за чотири роки навчання на бакалавра спеціальності «Право».

Освітня програма, за якою здійснюється підготовка бакалавра, є достатньо широкою та включає дисципліни загальної та професійної підготовки. Набуті на бакалаврському рівні компетентності дозволяють вступити у юридичну магістратуру і, надалі, працювати адвокатами, нотаріусами, прокурорами, судьями і т.п.

Проте по закінченню бакалаврату студент спеціальності «Право» може вступити до іншої магістратури – виявивши професійну мобільність. Наприклад, до магістратури за спеціальністю «Освітні педагогічні науки» (викладач права). Вступ до цієї магістратури у 2020/2021 навчальному році не передбачає здачу ЗНО. Іншим прикладом професійної мобільності може бути вступ до університетів, які тісно співпрацюють з закордонними вищими, або у філії закордонних університетів в Україні. Так, Міжрегіональна Академія управління персоналом запрошує абітурієнтів до вступу на спільну польсько-українську освітню програму Варшавського університету менеджменту та МАУП. Зарахування відбувається на основі диплому про вищу освіту та за результатами співбесіди. Навчання там відбувається за досить поширеними спеціальностями, одна з яких є і право [6].

Таким чином професійна мобільність особистості – це вияв активності індивіда, що проявляється в готовності ініціювати зміни в професійному житті. Вона відіграє важливу роль в умовах конкуренції на ринку праці. Мобільність є професійно значущою якістю юриста у сучасному світі. Професійна мобільність випускника бакалаврату спеціальності «Право» може бути реалізована через вступ до магістратури юридичної спеціальності із подальшою професійною кар'єрою у юриспруденції або шляхом вступу до магістратури іншої спеціальності, зокрема педагогічної.

Список використаних джерел:

1. Біда О. А., Гончарук В. В., Гончарук В. А. Професійна мобільність як фактор професійної успішності сучасного фахівця. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Випуск 178. С. 17 – 21.
2. Прохоренко Т. Г. Професійна мобільність як фактор професійної успішності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 167 – 174.
3. Дзвінчук Ю. В. Професійна мобільність як забезпечення успішної зміни професійної діяльності особи. *INFORUM. IN.UA*. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/15/21/128> (дата звернення: 19.11.2019).
4. Латуша Н. В. Професійна мобільність як чинник професійної успішності молодого фахівця. URL: <https://int-konf.org/ru/2015/suchasna-nauka-v-merezhi-internet-16-18-02-2015/1002-latusha-n-v-profesijna-mobilnist-yak-chinnik-profesijnioj-uspishnosti-molodogo-fakhivtsya> (дата звернення: 19.11.2019).
5. Тирон В. О. Формування професійної компетентності майбутніх юристів на основі контекстного навчання. URL: <https://vseosvita.ua/library/formuvannya-profesijnoi-kompetentnosti-majbutnih-urivist-na-osnovi-kontekstnogo-navcanna-177837.html> (дата звернення: 19.11.2019).
6. Отримання вищої освіти без ЗНО. *MAUPL*. URL: <http://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/abiturientam2/alternativa-zno/polska.html> (дата звернення: 19.11.2019).

BUDOWLA DREWNIANA W KURHANIEZ HELMSDORF. CZYLI JAK WZNIESIONO REKONSTRUKCJĘ, A ZBURZONO ORYGINAŁ

mgr Zgurecki Wojciech

*Doktorant, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Warszawa
wojciech.zgurecki@gmail.com*

4000 lat temu na obszarze Turynгии wzniesionych zostało kilka stosunkowo dużych mogił związanych z kulturą unietycką (dalej: KU). Jedną z nich jest zwana w tradycyjnej nomenklaturze „*dużym wzgórzem Wisielców*”, która wskazuje na sposób wykorzystania tego wzniesienia w czasach średniowiecza i w okresie nowożytnym¹. Obiekt ten znany jest jednak powszechnie w literaturze naukowej jako „*kurhan z Helmsdorf*”. Znajdował się on 1,5 km od Augsburga i 2 km od Helmsdorf, a obecnie obszar ten jest dzielnicą miasta Orsteilen (Mansfeld-Südharz, Turynгия).

Główne informacje odnoszące się do wyników badań kurhanu w Helmsdorf pochodzą z opracowań Hermanna Größlera, który podjął próbę ich szerszego omówienia wraz z dodatkową rekonstrukcją komory grobowej². W nowszych opracowaniach zagadnienie kurhanu z Helmsdorf podejmowano w różnych kontekstach badawczych, m.in. w pracach Berndta Zicha (2004), Ines Götze (2009) oraz Juliane Filipp i Martin Freudenreicha (2016).

Pierwsze prace na wzniesieniu podjęto już w latach 70-tych XIX wieku, jednak nie przyniosły one większych rezultatów i z uwagi na koszty zostały przerwane. Regularne badania kurhanu przeprowadził prof. dr Hermann Größler w okresie od 16 listopada 1906 roku do maja 1907 roku³. Badania trwały 197 dni (tj. 163 dni roboczych liczonych łącznie z sobotami) i przypadły w wyjątkowo trudnym okresie zimowo – wiosennym. Miały one charakter ratowniczy w związku z budową toru kolejowego. Po zakończeniu badań obiekt został całkowicie zniwelowany, a w jego dawnej lokalizacji znajduje się obecnie sztuczne wzniesienie Otto Brosowskiego.

Kurhan w Helmsdorf związany jest z wczesnym okresem epoki brązu, tj. BA wg. systemu periodyzacji epoki brązu Paula Reineckego. Interesującą propozycją periodyzacyjną zespołów pochodzących ze schyłku neolitu i początku epoki brązu przedstawiła Helle Vandkilde (1996). Dla KU całą jej fazę klasyczną badaczka umieściła w ramach podokresu BA1, zaś w podokresie BA2 znalazły się już zespoły posiadające cechy późno unietyckie i madziarowsko-wieterzowskie. W propozycji tej zostały także uwzględnione kalibrowane datowania radiowęglowe dla wczesnego okresu epoki brązu (BA1a, BA1b, BA2), które można wiązać z już istniejącymi systemami periodyzacyjnymi dla obszaru środkowej Europy⁴. Ponadto zaznaczone zostało tu przesunięcie najstarszego odcinka epoki brązu na lata 2350-1950 BC⁵ względem ww. systemów, a które nie są weryfikowane poprzez daty radiowęglowe⁶. Z powyższym okresem ww. badaczka wiąże m.in. wyróżnione przez Jana Machnika fazy I-IV KU⁷ czy fazy 1-3 według propozycji Berndta Zicha. Natomiast fazę klasyczną KU umieszcza w okresie 1950-1700 BC (V faza KU wg J. Machnika, 4 faza wg B. Zicha, a trwająca do początków BB1), zaś jej etap schyłkowy wraz z wpływami madziarowsko-wieterzowskimi zostały przez nią umiejscowione pomiędzy latami 1700-1600 BC (domniemana faza VI wg J. Machnika, słabo zaznaczona w źródłach sepulkralnych faza 5 wg B. Zicha). Przy czym o ile KU na obszarze Śląska, Niemiec i Czech występuje już od swych faz wczesnych, o tyle w przypadku Wielkopolski oddziaływanie tego ugrupowania są związane głównie z jej fazami klasyczną i poklasyczną, „*co zostało ustalone w oparciu o dwie serie dat radiowęglowych związanych z znaleziskami z osady w*

---

1 Analigią jest tu kurhan KU z Kątów Wrocławskich na Śląsku (Nocuń, P., Paternoga M., Tarasiński, A. 2000., 465-471).

2 Größler H. 1907, s. 1-87.

3 Größler H. 1907, s. 1-4.

4 Kadrow S. 2001, s. 57, 59, 63.

5 Vandkilde H. 1996, s. 163-175.

6 Butent-Stefaniak B. 1997, s. 242.

7 Machnik J. 1977, s. 177-183, ryc. 27; 1978, s. 109-110.

*Bruszczewie i cmentarzyska w Łękach Małych*⁸.

Niezwykle przydatne dla odpowiedniego umiejscowienia w czasie zjawisk związanych z KU są, badania oparte o daty radiowęglowe, które dodatkowo zwiększają swe prawdopodobieństwo poprzez analizy dendrochronologiczne⁹. Dlatego w tym miejscu należy wspomnieć o analizie chronologicznej próbek pobranych z kurhanu w Helmsdorf (Turyngia). Wykonane one zostały w oparciu o pozostałości drewna poddane analizom dendrochronologicznym a także datowaniu radiowęglowemu, które przeprowadziły Landesmuseum für Vorgeschichte Halle we współpracy z Jahrringlabor des Botanischen Institutes der Universität Hohenheim¹⁰. Dla tego obiektu nie było możliwe precyzyjne wyznaczenie daty z uwagi na próbki drewna, które nie posiadały już bieli utraconej wskutek erozji i przetwarzania surowca. Datowanie dendrochronologiczne słoju drewna dębowego z grobu w Helmsdorf wskazało moment ścięcia drzewa w przedziale między 2061 rokiem p.n.e. a 1860 rokiem p.n.e. Ostatni zachowany pierścień twardziela wyznacza datę próbki drewna na ww. rok 1860 p.n.e. Przy uwzględnieniu utraconej warstwy twardzieli i bieli można zauważyć, że „*das 'fürstengrab' bei Helmsdorf frühestens 1840 + 10 v. u. Z., mit größter Wahrscheinlichkeit aber jedenfalls noch im letzten Viertel des 19. Jh. v. u. Z. errichtet worden ist*”¹¹. Wskazane powyżej dane chronologiczne zbliżone są do uzyskanych próbek datowań radiowęglowych dla tego kurhanu¹² (tab. komparacja chronologii kurhanów KU) i sytuują go pomiędzy 3610±160 BP (1613 BC, wiek kalibrowany wg OxCal) a 3645±60 BP (1881 BC, wiek kalibrowany wg OxCal). Dla porównania próbki drewna z kurhanu w Leubingen pochodziły z znacznie zniszczonej małej belki oraz z mniejszych fragmentów słupów. Spośród siedemnastu analizowanych próbek dębu jedynie w przypadku dziesięciu z nich możliwe byłowskazanie określonego przyrostu rocznego, ale „*die beiden Eichenholzstücke, auf denen die Inventarnummern 11321 bzw. 11321 — JH.70 angebracht sind, zwar gegenseitig synchron sind, ja sogar aus ein und demselben Baum stammen müssen, jedoch keine Ähnlichkeit zum sehr markanten Jahrringmuster der Leubinger Mittelkurve aufweisen. Diese Hölzer müssen demnach aus einer anderen Zeit stammen*”¹³. Określenie dokładnej daty ścinki nie jest tu jednak możliwe. Przykładem jest w tym wypadku fragment belki, od której zostały oddzielone promieniowo fragmenty bieli i większe części zewnętrznej powierzchni twardziela¹⁴. W związku, z czym najwcześniejsza możliwa data wzniesienia obiektu jest związana z zachowanym ostatnim pierścieniem twardziela, którego data została wyznaczona na rok 1962 p.n.e.

---

8 Czebreszuk J. 2001, s. 74.

9 Dąbrowski J. 2004, s. 57.

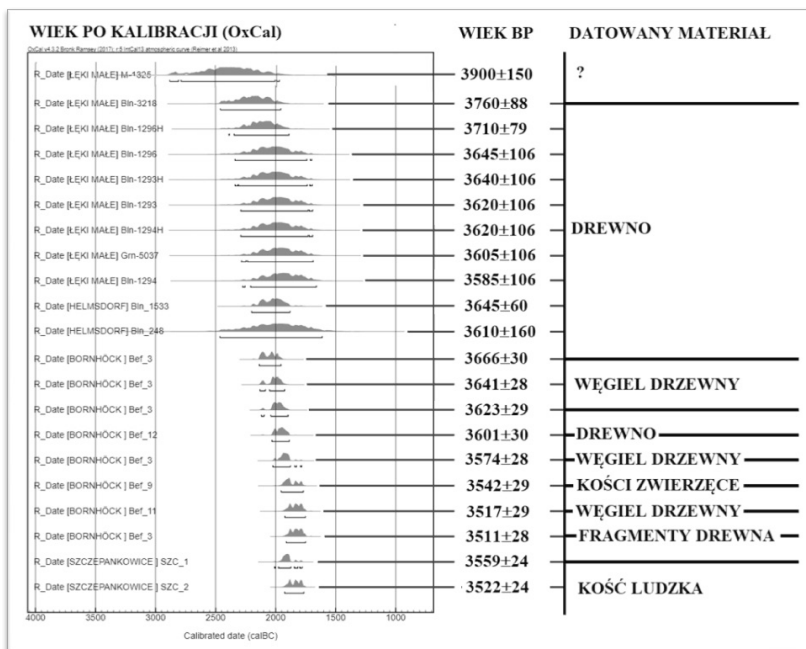
10 Bernd B. i in. 1989, s. 302.

11 Bernd B. i in. 1989, s. 304.

12 Bernd B. i in. 1989, s. 304.

13 Bernd B. i in. 1989, s. 305-307.

14 Bernd B. i in. 1989, s. 307.

Tab. Komparacja wyników datowań radiowęglowych dla kurhanów kultury unietyckiej z: Łęk Małych (Czebreszuk J. 2001, s. 84-88, tab. 8), Helmsdorf (Kienlin T.L. 2008, s. 183); Bornhöck (Schunke T., Meller H. 2016, tab. 26. s. 454), Szczepankowice (Furmanek M., Lasak I. 2013, s. 12; ryc. 2, s. 15; tab. 1).

Datę ścinki wyznaczono w tym wypadku na rok 1942±10 BC, po uwzględnieniu problemu utraty bieli i fragmentu twardzieli w badanej próbce drewna. W przypadku kurhanu ze Szczepankowic zaznacza się otrzymanie pierwszych dat z grobu centralnego zlokalizowanego pod starszym kurhanem, a także grobu kobiety usytuowanego w młodszej jego części (tab. komparacja chronologii kurhanów KU). Uzyskane daty precyzują moment powstania poszczególnych konstrukcji związanych z obiektem, ale także uzupełniają wnioski z ww. badań gleboznawczych¹⁵. Czytelna relacja stratygraficzna pomiędzy dwoma pochówkami z tego kurhanu uściśla datowanie grobu centralnego na lata 1937–1889 BC (10; 20: 2010-1826 BC), a młodszego pochówku kobiety na lata 1891–1776 BC (10; 20: 1913-1767 BC)¹⁶. Odmienne przedstawia się z kolei kwestia datowania cmentarzyska w Łękach Małych, gdzie precyzyjnemu określeniu jego datowania nie sprzyja stan zachowania pozostałości na nim czterech mogił. Ponadto zaznaczają się tu rozbieżności w wartościach poszczególnych dat radiowęglowych¹⁷ i w efekcie, czego prawdopodobne datowanie stanowiska można łączyć z przełomem III i II tys. p.n.e.¹⁸. Tym bardziej, że w oparciu o serie dat radiowęglowych (tab. komparacja chronologii kurhanów KU) „początek użytkowania cmentarzyska w Łękach Małych przypada wcześniej (ok. 2000 przed Chr.) niż osady w Bruszczewie, która z kolei wykorzystywana była dłużej (maksymalnie do ok. 1500 r. przed Chr.) od wspomnianej nekropoli

15 Sarnowska W. 1969, s. 312.

16 Furmanek M, Lasak I 2013, s. 19.

17 Czebreszuk J. 2001, ryc. 13b, s. 75.

18 Czebreszuk J. 2001, s. 147.

(do ok. 1900 r. przed Chr.)¹⁹. Niestety kwestia chronologii nowo badanego kurhanu z Bornhöck (Saksonia-Anhalt) jest wciąż nie najlepiej opracowana. Problemem są tu m.in. przemieszane wtórnie w obrębie wzgórz znaleziska, które mogłyby zostać wykorzystane bezpiecznie przy wykorzystaniu metody datowania radiowęglowego. Tym niemniej na potrzeby badań zabezpieczono serię próbek pochodzących: z rejonu nasypu kamiennego (fragmenty drewna; węgiel drzewny), z okolic kręgu kamiennego (kości zwierzęce), z obrębu komory grobowej (pozostałości drewna) i spoza zasięgu nasypu kamiennego (węgiel drzewny). Pozyskane próbki pochodziły z niezakłóconych obszarów. Uzyskane daty z centrum obiektu wskazały na okres średniowiecza i w związku z tym można domniemywać, że pierwsze zaburzenia miały miejsce już w tym okresie. Z kolei część danych sytuuje obiekt w pozycji starszej niż zdawałyby się na to wskazywać pozyskane znaleziska, gdyż zawierają fragmenty masywnych pni dębowych o nieznannej jednak pozycji pierwotnej. Przy czym „*kernholzeffektesind bei der Nutzung mindestens 0,5 m starkereichen bereits im Bereich von mehr als 100 Jahren zu erwarten*”²⁰, w związku z czym wykańczanie kłód mogło przyczynić się do zastosowania belek starszych nawet o 300 lat. Pierwsze daty radiowęglowe (tab. 2) wskazują, że centralną część obiektu można łączyć z ok. 1800 p.n.e.²¹. Podsumowując, dla kurhanu z Helmsdorf wydzielić można dwie podstawowe fazy konstrukcyjne, które związane były z: budową kurhanu posiadającego płaszcz z popiołu i umiejscowieniem w jego wnętrzu pochówków kultury ceramiki sznurowej (faza 1), a także wzniesieniem obiektu KU z wykorzystaniem wcześniejszej konstrukcji (faza 2). Po zbudowaniu kurhanu jego strukturę jeszcze wykorzystywano w: okresie rzymskim (w bliżej nieokreślonym celu), dwukrotnie we wczesnym średniowieczu (kurhan użytkowany w bliżej nieokreślonym celu; pojedynczy pochówek z końca V wieku - połowy VIII wieku), a także w pełnym i późnym średniowieczu oraz w czasach nowożytnych (miejsce sądów oraz straceń).

Analizy techniczne kurhanów w Helmsdorf oraz pozostałych struktur będących głównym zagadnieniem badawczym aktualnie prowadzonego przez ze mnie projektu naukowego dotyczącego KU (m.in. Leubingen, Bornhöck, Szczepankowice, itd.) zostały przeprowadzone przez inż. Włodzimierza Zgureckiego, któremu pragnę w tym miejscu bardzo podziękować za wykonywane prace analityczne i stały wkład w tworzone analizy badawcze.

Charakterystykę konstrukcji z Helmsdorf odtworzono tu w oparciu o parametry wyjściowe całej struktury, które znajdowały się w pracy H. Größlera²². W efekcie doprecyzowane zostały rozmiary poszczególnych elementów konstrukcyjnych oraz jej wygląd w proponowanym przez ww. badacza wariancie. Jednak obowiązująca w źródłach naukowych rekonstrukcja budowli drewnianej uniemożliwia jej szersze analizy, gdyż wykonana była równocześnie z prowadzonymi badaniami terenowymi i tym samym mogła w efekcie końcowym wpłynąć na interpretację stanu źródeł. Wobec powyższego na obecnym etapie badań uznano za niecelowe podjęcie szerszych prób interpretacji konstrukcji z Helmsdorf.

Według uzyskanych wyników²³ wysokość kurhanu wynosiła ok. 6,82 m, a średnica równała się 33,0 m wzdłuż osi SN oraz 34,5 m wzdłuż osi EW. Natomiast objętość kurhanu wynosiła 2031,7 cbm, zaś objętość bryły płaszcza ziemnego bezpośrednio obciążającej budowlę drewnianą wynosiła ok. 124,12 m³ przy grubości równąjącej się ok. 4,37 m. Z kolei objętość bryły nasypu kamiennego bezpośrednio obciążającego budowlę drewnianą wynosiła ok. 44,59 m³. Jednak po uwzględnieniu objętości bryły budowli drewnianej (ok. 5,46 m³), rzeczywista objętość warstwy nasypu kamiennego bezpośrednio obciążającego konstrukcję drewnianą wyniosła 39,13 m³ przy jej grubości wynoszącej ok. 2,45 m i średnicy ok. 13,5 m. Należy zaznaczyć, że pomiar średnicy nasypu wykonano z uwzględnieniem kręgu kamiennego umieszczonego w strefie krawędziowej neolitycznego płaszcza ziemnego (tab. 3). Rozmiary tego kręgu wynosiły ok. 0,8-0,1 m wysokości i ok. 1,7 m szerokości. Natomiast kamienie wchodzące w skład kręgu posiadały wymiary ok. 0,3-0,4 m grubości przy długości ok. 1,0 m. Rzeczywisty ciężar warstw bezpośrednio obciążających budowlę drewnianą

19 Czebreszuk J. 2001, s. 75.

20 Schunke T., Meller H. 2016, s. 455.

21 Schunke T., Meller H. 2016, Tab. 26. S. 454.

22 Größler H. 1907, s. 1-87.

23 Größler H. 1907, s. 4.

wynosi tu dla: płaszczka ziemnego ok. 136,54 T, nasypu wykonanego z piaskowca²⁴ ok. 93,69 T. W związku, z czym rzeczywiste obciążenie warstw oddziaływujących na budowlę drewnianą wynosi ok. 230,23 T.

Krąg kamienny²⁵ posiadał tu wysokość 0,8 m-1,0 m i tworzyły go głazy o długości 1,0 m i szerokości 0,3-0,4 m. Został on umieszczony na podłożu pierwotnym, przy ściętych prostopadłe fragmentach krawędziowych neolitycznego płaszczka wykonanego z popiołu i wyrównanego do wysokości ok. 1,0 m. Wysokość tej kamiennej struktury odpowiada parametrom średnic głazów w kręgach kamiennych kurhanów z Leubingen i w Szczepankowicach. Nasyp z neolitycznej fazy I istnienia charakteryzowanego tu kurhanu stanowił podwalinę dla konstrukcji kolejnych faz konstrukcyjnych, tj. budowli drewnianej zlokalizowanej w centrum obiektu (wzdłuż osi SN) i znajdującego się ponad nią nasypu kamiennego. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na sposób w jaki została wykonana ściana kręgu kamiennego²⁶, a którą tworzyły głazy ułożone równolegle w dwu rzędach i usytuowane warstwowo tworząc w efekcie końcowym rodzaj muru oporowego. Podstawowym zadaniem takiej struktury było powstrzymanie poziomego parcia gruntu²⁷ przechodzącego od nasypu z popiołu, a który był dodatkowo silnie obciążony budowlą drewnianą²⁸. Krąg kamienny był tu standardowym typem masywnej ściany utrzymującej nasyp poprzez odpowiedni sposób ułożenia głazów (m.in. system zakładkowy) i ich ciężar własny, który grawitacyjnie zwiększał możliwości nośne całej struktury na przenoszone obciążenia. Jednak wadą tego rodzaju konstrukcji był brak dodatkowych zabezpieczeń w skutek, czego mur był narażony na zniszczenie, gdyż siła nacisku w obrębie nasypu była wysoka. Można w tym miejscu założyć, że na etapie budowy komory grobowej mur oporowy pełniłby dodatkowo funkcję komunikacyjną z położoną ponad poziomem gruntu pierwotnego budowlą drewnianą. Wówczas mur wewnętrzny wzniesiony byłby do pełnej wysokości nasypu z popiołu, zaś mur zewnętrzny umożliwiałby „stopniowe” przedostanie się z poziomu ówczesnego gruntu na kondygnację zawierającą budowlę drewnianą.

Komorą grobową wykonaną była z drewna dębowego i posiadała wysokość do ok. 1,7 m. Konstrukcję tej komory przyjmuje się rekonstruować jako strukturę namiotową o czworokątnej podstawie, która tworzyła w całości bryłę graniastosłupa trójkątnego. Jej skośnie wzniesione ściany boczne pełniłyby tu jednocześnie funkcję zadaszania. Według rekonstrukcji pod dziesięcioma belkami bocznymi usytuowane były listwy drewniane, które miały zostać wsparte o siebie i dwa słupy nośne usytuowane w części południowej i północnej. Część wewnętrzna tworzyłaby, zatem tu komorę grobu, którą zabezpieczałyby belki przenoszące obciążenia z wyższych partii kurhanu. Umieszczone zostały one wzdłuż dłuższych ścian i osadzone zostały w zworniku znajdującym się ponad centrum komory, a zachowane ich pozostałości posiadały średnice ok. 0,3 m. Ten sposób rekonstrukcji różni się od budowli drewnianej z Leubingen, w której listwy drewniane znajdowały się od zewnętrznej strony konstrukcji (tj. ponad belkami bocznymi). Dodatkowo w budowli drewnianej z Helmsdorf brak jest kalenicy, które są obecne w rekonstrukcjach budowli drewnianych z Leubingen i Bornhöck. Słupy nośne w tej konstrukcji posiadały średnicę równą ok. 0,4 m, tj. miały mniejsze rozmiary od pojedynczego słupa z konstrukcji w Leubingen. Wraz z zakończeniem wszystkich czynności sakralnych i budowlanych można przyjąć, iż nastąpiła dalsza rozbudowa tej części kurhanu. Całość tego rodzaju konstrukcji drewnianej nakrywał kopulasty nasyp kamienny o wysokości ok. 3,45 m oraz średnicy wynoszącej ok. 13,5 m. Średnica kamieni znajdujących się w nasypie kamiennym wynosiła 0,5-0,7 m. Do budowy nasypu i kręgu kamiennego wykorzystane zostały granity, porfiry, piaskowce węglowe a także białe i czerwone piaskowce ze złóż występujących w okolicach Polleben oraz Gerbstedt²⁹.

24 Ciężar piaskowca na m³: **Czerwony piaskowiec** - ciężar właściwy 2,64÷2,69 g/cm³; **Biały piaskowiec** - ciężar właściwy: 2,625 g/cm³; Przyjęto wartość: 2,64 T/m³;

25 Größler H. 1907, s. 10-11.

26 Größler H. 1907, s. 10-23.

27 Poziome parcie gruntu zależy zarówno od kąta tarcia wewnętrznego oraz od spoistości gleby. Najmniejsze parcie poziome występuje w partii górnej nasypu i zwiększa się wraz z głębokością, aż do podstawy muru.

28 Paradoksalnie taki rodzaj zastosowania muru oporowego, w którym stanowi ów podparcie fundamentowe dla budowli znajdujących się powyżej, jest stosowany nieprzerwanie do czasów współczesnych.

29 Größler H. 1907, s. 10-11.

Podsumowując, w kwestii chronologii obiekt z Helmsdorf czy mogiły z Łęk Małych oraz Leubingen łączy okres powstania (tj. faza klasyczna KU). Choć już w płaszczu ziemnym kurhanu nr IV z Łęk Małych wystąpił luźno kubek typu marszowickiego z wczesnych faz KU. Natomiast kurhany z Szczepankowic i Bornhöck można łączyć z schyłkiem fazy klasycznej lub już późną fazą rozwoju KU³⁰. Oznacza to, że wznoszenie tego rodzajów konstrukcji stosowano w obydwu rejonach nawet w schyłku istnienia tego ugrupowania. Przy czym w oparciu o zebrane daty radiowęglowe i dendrochronologiczne (tab. komparacja chronologii kurhanów KU) należy doprecyzować, że najwcześniej datowanym jest tu cmentarzysko w Łękach Małych (Wielkopolska) i nieco późniejszy od niego obiekt z Leubingen (Turyngia). Dopiero znacznie później powstają odpowiednio mogiły z Helmsdorf (Turyngia), a następnie kurhany z Bornhöck (Saksonia-Anhalt) oraz Szczepankowic (Śląsk). Jednak już pod względem zastosowanej konstrukcji mając na względzie powyższe spostrzeżenia i „tradycje” naukowe w kwestiach egzegetycznych jest nie realistycznym zastosowanie proponowanego modelu.

Natomiast dla kurhanu z Helmsdorf jest nielogiczne od strony technicznej by została wzniesiona budowla drewniana w dotychczas obowiązuującym wariantie rekonstrukcyjnym. Funkcjonujące obecnie w literaturze rekonstrukcje oparte są o XIX-wieczny model budowli drewnianej z Leubingen, a sporządzony przez dr P. Höfera. Najlepszym tego przykładem jest kurhan z Bornhöck, który zniszczono całościowo dwukrotnie w średniowieczu i w XIX wieku. W efekcie odkryte w nim pozostałości komory grobowej pozwalają jedynie na odtworzenie domniemanego jej wyglądu. Tym bardziej należy tu podkreślić, że każdą z charakteryzowanych budowli drewnianych cechuje indywidualizm stosowanych rozwiązań konstrukcyjnych umożliwiających wzniesienie danego kurhanu. Komory grobu z Helmsdorf wyróżnia sposób uzupełnienia wolnych przestrzeni między belkami bocznymi (tu: gliny w dolnej i kamieniami w górnej części), która staje się dodatkowym ciężarem struktury komory grobu i tym samym destabilizuje cały obiekt. W efekcie może doprowadzić do zawalenia struktury zanim ukończono by prace budowlane. Z tego względu sposób odtworzenia analizowanej tu konstrukcji nawiązuje raczej do „lekkich” obiektów o funkcji mieszkalnej i/lub gospodarczej. Budowla w tym wariantie nie byłaby zatem przystosowana do realnego przenoszenia obciążeń z zewnątrz. Przy założeniu istnienia tego rodzaju dwu-członowej konstrukcji należy sugerować, że ściany wykonane winny być w całości z większej ilości belek o i osadzone na słupach nośnych.

BIBLIOGRAFIA:

- Butent-Stefaniak B., 1997, Z badań nad stosunkami kulturowymi w dorzeczu górnej i środkowej Odry we wczesnym okresie epoki brązu, Wrocław.
Czebreszuk J., 2001, Schyłek neolitu i początki epoki brązu w strefie południowo-zachodnio-bałtyckiej (III i początki II tys. Przed Chr.), Poznań.
Furmanek M., Lasak I., 2013, Początki wczesnej epoki brązu na Śląsku w świetle aktualnych badań nad chronologią, [w:] Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, tom LV, s. 5-23, Wrocław.
Grössler H., 1906, DieSchurverziertenGefäße in der Sammlung des mansfeldischenGeschichts- undAltertumsvereinszuEisleben. In: MansfelderBlätter. band 20, s. 227+228;
1907, Das Fürstengrab in grossenGalgenhügel am PaulsschachtebeiHelmsdorf, [w:] Jahresschriftfür die Vorgeschichte der Sächsisch-ThüringischenLänder, band 6, s.1-87.
Hildebrandt-Radke I., 2011, Cmentarzysko kurhanowe w Łękach Małych-unikatowa nekropolia kultury unietyckiej (wczesna epoka brązu), [w:] LA, t.16, s.73-76.
Höfer P., 1906, Der LeubingerGrabhügel, [w:] JVS-TL, bd. 5, s. 1-59.
Kowiańska-Piaszykowa M., 2006, Cmentarzysko kurhanowe z wczesnej epoki brązu w Łękach Małych, [w:] M. Kowiańska-Piaszykowa (red.), BibliothecaArchaeologicaeiPosnaniensis, XII: 11-74.
2008, Cmentarzysko kurhanowe z wczesnej epoki brązu w Łękach Małych w Wielkopolsce, Poznań.
Machnik J., 1977, FrühbronzezeitPolens (Übersichtüber die Kulturen und Kulturgruppen), Wrocław;
1978, Wczesny Okres Epoki Brązu, [w:] PZP, t. 3, s. 9-136.
Meller H., Schunke T., 2016a, Tagungen des Landes museumsfürVorgeschichte Halle, tom 14/1.
2016b, DieWiederentdeckung des Bornhöck – Einneuerfrühbronzezeitlicher „Fürstengrabhügel” beiRassnitz, Saalekreis. ErsterVorbericht, [w:] Armd Reich – Zursourcerverteilung in prähistorischenGesellschaftenRich and Poor – competing for resources in prehistoriosocieties; 8. MitteldeutscherArchäologentagvom 22 bis 24 Oktober 2015 in halle (Salle); Tagungen des LandesmuseumsfürVorgeschichte Halle, tom 14/1, s. 427-467;
Nocuń P., Paternoga M., Tarasiński A., 2000, Nowoodkryty kurhan kultury unietyckiej w Kątach Wrocławskich, [w:] Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, t. 42, s. 465-471.
Sarnowska W., 1969, Kultura Unietycka w Polsce, tom I, Wrocław-Warszawa-Kraków.

30 Meller H., Schunke T. 2016b, s. 453-455, ryc. 26.

SCIENTIFIC CAREER OF STANISŁAW KRZYKAŁA

Zubrzycka Sylwia

*Uniwersytet Marii Curie - Skłodowskiej w Lublinie
sylek32@wp.pl*

Introduction

Stanisław Krzykała was born on August 28, 1909 in Lublin. He was the son of a cleaner and a railway worker. He lived with his parents and brother in one of Lublin's districts - Kośminek. After the death of his father, he had to help support his family¹. He studied at the Lublin junior high school. Stanisław Staszic, which he graduated in 1929. In 1930-1931 he served in Zambrów, at the Infantry Reserve Officers' School. From 1931 to 1936 he studied Polish at the Catholic University of Lublin². During his studies he worked as a clerk at the Tax Office in Chełm. He combined professional work with studying. In 1936 he graduated and obtained a master's degree for his work entitled "About the folk speech of the village of Bychawka." In the 1930s he was associated with the communist movement, with the Youth Organization of the Workers' University Society, he also belonged to the Communist Union of Polish Youth³. Stanisław Krzykała is a fascinating figure because of his life path, which was unusual at the time. It is hard to understand that a young university graduate, reserve lieutenant, outstanding athlete, footballer (winger) of Lublin Union with different life perspectives, became a member of an illegal union and this led him to prison. On April 24, 1937, he was arrested and later tried in a trial of communist activists. He was sentenced to 3 years in prison, he served his sentence at the Lublin Castle. He was released a year earlier - on September 9, 1939. From September 1939, he dealt in trade, and in 1940 he became involved with the underground popular movement. During the occupation he took part in secret teaching. He escaped from the Gestapo and hid for 4 years. He returned to Lublin immediately after the liberation - in 1944, on 8 August this year, he joined the Polish Workers' Party, and also became the head⁴ of the Personnel Department of the Provincial Public Security Office.

In October this year he took the position of the vice president of Lublin, he held it until 1948, in which he became the president of the city. His presidency was 1948-1950, while in 1951 he became the first chairman of the Presidium of the City National Council. After dismissal from the above position in the same year, Stanisław Krzykała devoted himself entirely to scientific work and became associated with UMCS⁵.

The Maria Curie Skłodowska University was founded on October 23, 1944. It was established by the decree of the Polish Committee of National Liberation. The decision to open the University was determined primarily by the lack of any university of a mathematical, natural and medical type in the city of Lublin⁶.

In 1949, Stanisław Krzykała was the president of the city of Lublin. At that time he began his scientific work at UMCS. He gave commissioned lectures on social sciences, modern history and the

---

1 Zbigniew Zaporowski's account of February 27, 2007, prepared by K. Kasjan, entry in the possession of the author.

2 Archives of the Maria Curie Skłodowska University, (hereinafter AUMCS) Personal Files (hereinafter AO), Stanisław Krzykała, reference number K 4716; Ibidem, S. Krzykała, Personal Questionnaire from September 15, 1969, bp.; A. Kopruckowiak, Krzykała Stanisław (1909-1976), [w:] Słownik biograficzny miasta Lublina, t. II, T. Radzik, A. Witusik, J. Ziółek, (red.), Lublin 1996, s. 122-124.

3 AUMCS, AO, Stanisław Krzykała, , reference number K 4716; Ibidem, S. Krzykała, Personal Questionnaire from September 15, 1969, bp.; S. Krzykała, Personal survey of October 6, 1951, bp.; A. Witusik, J. Ziółek, (red.), Lublin 1996, s. 122-124.

AUMCS, AO, Stanisław Krzykała, , reference number K 4716; Ibidem, S. Krzykała, Personal Questionnaire from September 15, 1969, bp; A. Kopruckowiak, op. cit., s. 122-124.

4 He worked there for three months until November 1944.

5 AUMCS, AO, S. Krzykała, Personal survey of October 6, 1951, bp

6 M. Kruszyński, Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej w latach 1944-1989. Zarys dziejów uczelni w warunkach PRL, Lublin 2015, s. 25-28; J. Malarczyk, Powstanie i organizacja Uniwersytetu Marii Curie- Skłodowskiej w świetle źródeł, Lublin 1968, s. 10-14.

basics of Marxism and Leninism⁷.

Difficult beginnings - Department of the Basics of Marxism and Leninism

In the early 1950s, one of the tools called "Education for the party" were the Departments of the Basics of Marxism and Leninism. They functioned in the structure of Polish universities in the years 1951-1957⁸. Their main goal was to promote a new student model focused not only on gaining professional but also political and ideological knowledge. In September 1951, the Chair of Fundamentals of Marxism and Leninism was created at the Maria Curie-Skłodowska University in Faculty of Mathematics and Natural Sciences. Stanisław Krzykała was its organizer and manager. On October 10, he was officially included in the team of lecturers from the Faculty of Mathematics and Natural Sciences. The Dean of the Faculty, professor Adam Bielecki, made his solemn nomination at the plenary meeting. The cathedral was based in the newly built physics building on Nowotki Street, on the first floor. As part of the chair, the first obligatory lectures for all were held from the beginning of October, while the exercises from November. At the request of the then rector of UMCS Józef Parnas, Stanisław Krzykała gave 2 hours of lectures a week in each direction. The course was addressed to first and second year students of all faculties of UMCS. Lectures and exercises focused on issues related to the basics of Marxism and Leninism. A significant element of this education was information from the History of the All-Union Communist Party (Bolshevik) from the so-called Short history of WKP (b)⁹. Initially, this unit consisted of five¹⁰ deputy assistants, i.e. people still studying, who were at least in the second year of study, and then a master's degree with party experience - Stanisław Krzykała¹¹. He served as head of the department until January 31, 1952, i.e. until his departure to Warsaw for a two-week course for lecturers in the basics of Marxism and Leninism organized at the Central Committee of the Polish Workers' Party organized by the Institute of Training of Scientific Personnel. The course content concerned the history of the Communist Party of the Soviet Union, the workers' movement in Poland and issues related to dialectical and historical materialism. In addition, Krzykała participated in monthly working meetings at the Institute of Personnel Training and a summer course in July and August in Sopot¹².

The Faculty of Humanities at the Maria Curie-Skłodowska University began operating on October 1, 1952¹³. Initially, only a history section was organized. The Chair of Fundamentals of Marxism and Leninism has been moved from the Faculty of Mathematics and Natural Sciences to the Faculty of Humanities. On October 17, 1952, Stanisław Krzykała obtained the position of an independent scientist - deputy professor. On the orders of the then rector, Professor Bohdan Dobrzański, he remained the head of the Department of the Basics of Marxism and Leninism of the Faculty of Humanities¹⁴.

The functioning of the Chair of Fundamentals of Marxism and Leninism was determined by a number of difficulties. First of all, there was a shortage of qualified professors and the so-called science support staff. Even people who saw the trampoline at work in this cathedral for their further career quickly left it, fearing the negative effects of this cooperation in the future. The lack

---

7 AUMCS, AO, Stanisław Krzykała reference number K 4716; Ibidem, S. Krzykała, Personal Questionnaire from September 15, 1969, bp.

8 Their formal liquidation took place in 1957., <https://www.infor.pl/akt-prawny/MPO.1957.017.0000130.metryka.z-arzadzenie-ministra-kultury-i-sztuki-dotyczace-uchylenia-zarzadzenia-z-dnia-13-listopada-1953-r-w-sprawie-utworzenia-katedr-markszmuleinizmu-w-wyzszych-szkolach-artystycznych.html> [access: 20.07.2019]; M. Kruszyński, op. cit., s. 190.

9 M. Derecki, Na studenckim szlaku, Lublin 1995, s. 43.

10 AUMCS), Rector's Secretariat (hereinafter SR), reference number S4 / 156, Letter from S. Krzykały, head of the Department of Fundamentals of Marxism and Leninism, Maria Curie-Skłodowska University, to the Ministry of Colleges and Sciences (Ministry of Interior and Administration) on November 29, 1951, former member Mazur, M. Fic, M. Sykisz, W. Skrzydło.

11 AUMCS, SR reference number S4/156, Krzykała, head of the Department of Fundamentals of Marxism and Leninism, Maria Curie-Skłodowska University, Organization of the Department of Fundamentals of Marxism and Leninism, Maria Curie-Skłodowska University, December 7, 1951, b. p.

12 AUMCS, AO, Stanisław Krzykała reference number K 4716.

13 J. Malarczyk, op. cit., s. 272-274.

14 AUMCS, AO, Stanisław Krzykała reference number K 4716.

of assistants with completed studies determined little interest from students¹⁵. Secondly, alienation and lack of scientific authority, both from other lecturers, superiors¹⁶ and students themselves. Stanisław Krzykała has repeatedly demanded participation in the meetings of the UMCS Senate, to which he was not invited, unlike the heads of other departments. Students treated these classes and exams neglected¹⁷. Thirdly, Krzykała and the other members of the cathedral were accused of lack of qualifications or a knowledge gap, low teaching level, primitivism in passing messages to recipients, and inability to explain the transmitted content. Fourthly, members of this department have often been people pretending to be interested in Marxism and using strategies to facilitate, for example, graduation¹⁸. Fifthly, the charges brought against S. Krzykała also concerned the issue of conducting examinations¹⁹. There was an opinion among students that he is not a very demanding examiner and almost all students pass him. Even those who did not study much or not at the exam. Students believed that this attitude of S. Krzykała lowers the authority of the subject he lectured and criticized it²⁰.

From the Head of the Department to the Vice-Rector of UMCS

On August 12, 1952, a decision was made to create the Faculty of Humanities at the Maria Curie-Skłodowska University, which began operating on October 1. The ovules were modest, the Historical Section initially had only three research teams: the first - Department of Universal History with Departments of Ancient, Medieval, Modern and Modern History; the second - the Department of Polish History; third - Department of the History of the Union of Soviet Socialist Republics. In October 1957, the Historical Section further developed, which resulted in the reorganization of historical cathedrals and the establishment of the Chair of Ancient and Medieval Universal History (H. Zins became the head) of the Chair of Modern and Modern History (head J. Willaume). In 1958, Stanisław Krzykała became the head and deputy of Professor J. Willaume, separated from the Department of Modern and Modern History, Department of Modern History, Maria Curie-Skłodowska University²¹. On May 28, 1958, at the meeting of the Faculty of Humanities Council, S. Krzyszka was elected Vice-Dean for Student Affairs. He held this position until August 17, 1960²². December 19, 1959, S. Krzykała presented his doctoral dissertation, p. "Students of the Institute of Agriculture and Forestry in Puławy in the fight against tsarism in the years 1869-1914". The work was written under the guidance of prof. J. Willaume. Doctoral exams in Polish history and philosophy were successfully

---

15 AUMCS, SR reference number S4 / 122, Report of S. Krzykała, head of the Department of Fundamentals of Marxism and Leninism, Maria Curie-Skłodowska University, for the academic year 1951/1952, b. p.

16 UMCS Rector A. Burda criticized the current model of functioning of the so-called ideological institutions, i.e. the Department / Department of the Basics of Marxism and Leninism. He doubted the need to keep them as artificial creatures in which students were forced to perceive reality in one dimension. However, the staff was not properly prepared to perform their functions, A. Burda, O właściwe oblicze uniwersytetu w społeczeństwie socjalistycznym, „Życie Szkoły Wyższej” nr 1, 1956, s.15-19.

17 The State Archives of Lublin, (hereinafter APL) City Committee (hereinafter KM) of the Polish United Workers' Party (hereinafter PZPR), reference number 484, Minutes of the meeting of the University Committee (KU) of the PZPR at the Maria Curie-Skłodowska University on March 25, 1954, p. 50.

18 M. Wieliczko, Pierwsze pół roku i trochę dalej..., „Wiadomości Uniwersyteckie” grudzień 2002, wydanie specjalne, s. 20.

19 Such a person could be, for example, M. Sykisz, APL, Provincial Committee (hereinafter KW) of the PZPR, reference number 204, Minutes of the meeting of the executive of the Polish United Workers' Party in Lublin from September 23, 1954, p. 174; An example would be the person C. Wójcik, who immediately after graduation submitted the resignation from the position of assistant, AUMCS, K 11603, C. Wójcik's personal files, C. Wójcik's statement for the personnel department of UMCS on 28 June 1955, b. p.

20 In the early 1950s, it was considered that the exam was not only an exam for students, but also for professors. Even a pattern of correctly conducted exam was formulated. During the exam, the lecturer should not ask "intelligent questions" and stick only to the given material, do not introduce any side threads, especially general ones, because he checks professional knowledge, not knowledge of the world. Questions should be properly hierarchized, first easiest then more complicated. And the student should be required the basics, not the details, APL, KM, PZPR, reference number 482, Minutes of the meeting of the PUWP PUPU at the Maria Curie-Skłodowska University from May 31, 1951, pp. 74-76.

21 APL, KM PZPR, reference number 3732, Minutes of the meeting of the Branch Party Organization (hereinafter OOP) of the PZPR at the Faculty of Mathematics and Natural Sciences of UMCS from February 22, 1951, pp. 100-101.

22 J. Malarczyk, op. cit., s. 286-287; R. Szczygiel, 50 lat Wydziału Humanistycznego 1952-2002, „Wiadomości Uniwersyteckie”, wydanie specjalne, grudzień 2002, s. 5-10.

passed. It was found that the historical methodology used in the dissertation is correct, although located in a class context, and the dissertation language does not make a very good impression²³. On January 11, 1960, the doctoral dissertation of S. Krzykała was accepted by the Council of the Humanities Department and he obtained the degree of doctor of humanities²⁴. At the Faculty of Humanities in 1960, the first doctoral dissertations were completed, S. Krzykała was one of the first to finalize his doctorate²⁵. In 1960, the Chair of Modern Universal History and the Chair of Modern History were created from the Chair of Modern and Modern History. On October 13, S. Krzykała was appointed head of the Department of Modern History. However, in the years 1960-1962 he was also the head of the Extramural Studies of the Faculty of Humanities. This unit was created to improve the professional qualifications of working people. Education took place on non-working days²⁶. Two years after obtaining the doctoral degree, in 1962, S. Krzykała presented his habilitation thesis entitled "Council of Delegates in the Lublin region in 1918-1919". The reviewers were: prof. J. Willaume²⁷, prof. J. Dutkiewicz²⁸ and prof. H. Jabłoński²⁹. The habilitation was positively received by three reviewers. At the meeting of the Council of the Faculty of Humanities on May 23, Stanisław Krzykała obtained the post-doctoral degree³⁰. The result was a full-time assistant professor in the cathedral³¹. In 1964, S. Krzykała was elected dean of the Faculty of Humanities at the Maria Curie-Skłodowska University. He held it until 1969. On September 1 this year, he was entrusted with the function of Vice-Rector for Student Affairs at UMCS, which he held until the end of September 1972³². In March 1971 he was awarded the title of associate professor³³. The last function performed by S. Krzykała was the director of the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University. He was appointed on October 1, 1972, for a period of three years³⁴.

---

23 AUMCS, AO, S. Krzykała, Personal Questionnaire from September 15, 1969, b. p.

24 The discussion on the dissertation of S. Krzykała was primarily attended by prof. J. Willaume and prof. P. Smoczyński. The following were present at the meeting of the Faculty of Humanities Council: dean of WH K. Myśliński, Prof. J. Willaume, doc. T. Mencil, z. Prof. N. Lubnicki, doc. H. Zins. 13 out of 15 current persons voted in favor of the doctoral dissertation, AUMCS, Doctoral Records Files (hereinafter APD), reference number H 72/4, Minutes of the meeting of the Council of the Faculty of Humanities of the Maria Curie-Skłodowska University on January 11, 1960; AUMCS, AO, Stanisław Krzykała, reference number K 4716; *Ibid.*, S. Krzykała, Personal Questionnaire from September 15, 1969, b. p.

25 J. Malarczyk, *op. cit.*, s. 286-287.

26 J. Gurba, T. Łoposzko, Dwadzieścia pięć lat działalności Wydziału Humanistycznego UMCS, „Annales UMCS”, sekcja F, t. 32, Lublin 1977, s. 3.

27 He believed that the dissertation outlines a little-studied but very important problem, AUMCS, Files of the Habilitation Conduct (hereinafter APH), reference number K62 / 133, prof. J. Willaume. Justification for conferring the degree of Stanisław Krzykała on May 23, 1962.

28 In his opinion, the work was a detailed monograph, going beyond what the title suggests. Locating the activity of Councils of Delegates in the context of political and class struggles in Lublin, AUMCS, APH, reference number K62 / 133, prof. J. Dutkiewicz. Justification for conferring the degree of Stanisław Krzykała on May 23, 1962.

29 He emphasized the author's effort in collecting sources, extensive use of literature on the subject of the press, as well as the importance of the subject itself, AUMCS, APH, reference number K62 / 133, prof. H. Jabłoński. Justification for conferring the degree of Stanisław Krzykała on May 23, 1962.

30 AUMCS, APH, reference number K62 / 133, Minutes of the meeting of the Council of the Faculty of Humanities of the Maria Curie-Skłodowska University from 23 May 1962; AUMCS, AO, Stanisław Krzykała, reference number K 4716; *Ibid.*, S. Krzykała, Personal Questionnaire from September 15, 1969, b. p.

31 A. Koprukowiak, *op. cit.*, s. 122-124

32 AUMCS, AO, Stanisław Krzykała, reference number K 4716; *Ibid.*, S. Krzykała, Personal Questionnaire from September 15, 1969, b. p.; J. Gurba, T. Łoposzko, *op. cit.*, s. 4-5; J. Wrona, Z. Zaporowski, 70 lat Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej w Lublinie. Studia z dziejów Uczelni, Lublin 2014, s. 264.

33 AUMCS, reference number K62 / 33, Files of the application for conferring the title of associate professor from March 1971; AUMCS, AO, Stanisław Krzykała, reference number K 4716.

34 The Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University was founded in the autumn of 1970, J. Gurba, T. Łoposzko, *op. cit.*, s. 5.

Professor Krzykała has a rather positive effect on the memory of employees and students³⁵. At the time when he was the dean, vice rector and director of the institute, he always tried to help both employees and students. He was able to “move” from the office and check what can be done in a given case³⁶.

End

Stanisław Krzykała worked at the Maria Curie-Skłodowska University from 1951 to 1976, i.e. for 24 years. He promoted 150 masters and 10 doctors. He held a number of important functions from the head of the Department, through the Director of the Institute to the Vice-Rector for Student Affairs of UMCS. By 1971, he published about 90 dissertations, monographs and articles. Stanisław Krzykała has left considerable scientific achievements. He mainly dealt with the history of Lublin and the Lublin region from 1864 to the present day. He also conducted research on the history of education and schooling, as well as Polish teachers in the 20th century. He was particularly interested in the problems of Lublin's education and culture, as well as secret teaching during the Nazi occupation. The methodological work of professor Krzykała is correct, based on a considerable amount of source materials. In terms of language, however, the language of these works, as well as events, are set in a “class-Marxist” context³⁷.

Stanisław Krzykała's health problems began in 1973, but he died on May 14, 1976, he was 67 years old. Funeral ceremonies took place three days later in front of the Humanities building, then he was buried in Avenue of Merit at the cemetery on Lipowa Street in Lublin³⁸.

Unfortunately, the person of Professor Krzykała was quickly forgotten. The commemorative book was not dedicated to him, which was customary. No memory meeting was held in his honor. Only in 1977 the hall of the Faculty of Humanities was given his name and a commemorative plaque was placed there³⁹. Currently, the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University (third floor of the New Humanities) has a kind of tableau showing the directors of the institute along with brief information about their activities. There you can find basic information about Professor Stanisław Krzykała.

Bibliography

- I. Archival sources
  - State Archives in Lublin
  - Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
  - Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
  - Komitet Uczelniany UMCS w Lublinie
  - Archives of the Maria Curie-Skłodowska University
  - Akta Osobowe
  - Akta Studenckie
  - Sekretariat Rektora
- II. Printed sources
  - Source publications
  - Powstanie i organizacja Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w świetle źródeł*, oprac. J. Malarczyk, Lublin 1968.
  - Memories, relations diaries, interviews
  - Derecki M., *Na studenckim szlaku*, Lublin 1995.
  - Wieliczko M., *Pierwsze pół roku i trochę dalej...*, „Wiadomości Uniwersyteckie” grudzień 2002.
- III. Relations
  - Pawłowski Bogusław, 1.07.2019 r.
  - Zaporowski Zbigniew, 27.02.2007 r.
- IV. Monographs, studies, articles
  - Burda A., *O właściwe oblicze uniwersytetu w społeczeństwie socjalistycznym*, „Życie Szkoły Wyższej” nr 1, 1956.

---

35 There are also other opinions, see J. Pomorski, *Spełniona obietnica PKWN, czyli Dzdzisława Cackowskiego droga na akademicki Parnas*, „Rocznik Lubelski” 2017, t. 43, s. 247.

36 Bogusław Pawłowski's account of 1/07/2019, prepared by S. Zubrzycka (author), inscription in the possession of the author.

37 A. Kopruckowiak, op.cit., s. 122-124; Zbigniew Zaporowski's account of 27.02.2007.

38 Zbigniew Zaporowski's account of 27.02.2007; A. Kopruckowiak, op.cit., s. 122-124.

39 After 1989 at the meeting of the Faculty of Humanities Council, the name of the assembly hall was changed and it is no longer named after S. Krzykała, see J. Bartmiński's account of 7/23/2013 <http://biblioteka.teatrn.pl/dlibra/dlibra/docmetadata?id=52515&from=publication> [accessed on 7/25/2019].

„LUDZIE LUDZIOM ZGOTOWALI TEN LOS” OBRAZ LUDZI STARSZYCH W OKRESIE LAT WOJNY I OKUPACJI NA PRZYKŁADZIE WYBRANEJ LITERATURY

Kawa Janusz
Uniwersytet Rzeszowski

„Człowiek jest wielki nie przez to, co posiada, lecz przez to, kim jest, i nie przez to, co ma, lecz przez to, czym dzieli się z innymi”

Jan Paweł II

Wstęp

Okres II wojny światowej często określany jest jako *czas pogardy* lub *epoką pieców i krematoriów*. Natomiast twórczość pisarska tamtych lat nazywana jest *literaturą kacetów*. W okresie trwania wojny dokonał się ogromny exodus ludności¹. Określenia te odzwierciedlają tragizm doświadczeń wojennych i okupacyjnych. II wojna światowa wryła się głęboko w pamięć nie tylko ludności polskiej ale ludności całego świata. Znalazła ona również odzwierciedlenie w literaturze lat powojennych. Zaczęły tworzyć się trzy nurty tematyczne: dominujący ilościowo nurt tematyki wojenno-okupacyjnej, nurt rachunku z przeszłością, oraz zarysowujący się nurt problematyki życia powojennego i związanych z nim przemian. Wobec powyższego jest zrozumiałe, że większość nowych utworów, które ukazały się następnymi latami przybliżała tematykę okrucieństwa wojennego. Dość istotną rolę w tym okresie odegrały relacje dokumentarne np. wspomnienia więźniów hitlerowskich obozów koncentracyjnych. Jedną z takich relacji były „Dymy nad Birkenau” autorstwa Seweryny Szmapalewskiej².

Miejscami zbrodni były obozy koncentracyjne. Na początku wojny Niemcy posiadali sześć obozów, w których więziono ludzi, przeciwników polityki Hitlera, ludzi „szkodliwych” dla III Rzeszy. W późniejszym okresie wojny i okupacji każdy człowiek należał do grupy ludzi „szkodliwych”, którzy zaczęli walczyć z reżimem hitlerowskim. Naród polski rozpoczął walkę z okupantem więc stał się szczególnie szkodliwy. Dołączając do tego założenie Hitlera, że Polska ma być krajem niewolników, a obozy koncentracyjne stały się głównymi ośrodkami pracy niewolniczej, co w konsekwencji prowadziło do śmierci. Ciężka praca i jedzenie, którego było za dużo aby umierać, a za mało żeby żyć – prowadziła do nieuchronnej śmierci. Na miejsce ludzi, którzy ginęli z wycieńczenia, tortur, głodu czy chorób napływały nowe transporty ludzi. W pierwszym stadium była to ludność polska, a później ludność z wszystkich okupowanych krajów Europy. Po przybyciu do obozów więźniowie poddawani byli „selekcji”. Część ludzi kierowana była do obozu jako zdolnych do pracy „materiał ludzki”, a część szła do komór gazowych. Komora gazowe stały się symbolem śmierci. Nie były one jedyną formą eksterminacji stosowaną w obozach. Egzekucje stosowano jako kary za domniemane ucieczki czy nieposłuszeństwo. Przybierały one formy rozstrzelań czy wieszania.

„Ludzie ludziom zgotowali ten los”³ – to słowa które chyba najbardziej charakteryzują lata wojny i okupacji hitlerowskiej. Efektem działalności faszystów był wybuch II wojny światowej, wojny, która przyniosła okrucieństwo, terror, obawę o każdą chwilę życia, obawę o losy najbliższych osób. To Niemcy pod dowództwem Adolfa Hitlera rozpoczynają walkę z niewinnymi narodami zamieszkującymi tereny Europy, Azji i Afryki i toczyły się niemalże na wszystkich morzach i oceanach świata⁴. Niemcy w trakcie swojej inwazji sieją postrach, wprowadzają niepewność każdej chwili życia. Przez kilka lat okupowane narody pozbawione są wolności, tysiące ludzi ginie w obozach koncentracyjnych – w komorach gazowych. Okres wojny to czas wzmożonej działalności hitlerowskich oprawców. W tym okresie przekroczona zostaje bariera humanitarnego traktowania człowieka. Pod wpływem wzmożonego terroru rodzi się chęć odwetu, chęć wyzwolenia kraju spod

1 Tamże, s.13

2 Szmapalewskiej S., *Dymy nad Birkenau*, Wydawnictwo „Czytelnik”, Warszawa 1984

3 Nałkowska Z., *Medaliony*, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław 2003, s. 58.

4 Mańkowski Z., *Druga wojna światowa osady bilanse refleksje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej, Lublin 1996, ss.10-14

tego okrutnego hitlerowskiego jarzma. Ze wszystkich państw okupowanych najbardziej dotkliwie straty, tak materialne, jak i moralne poniósł naród polski. Hitler od początku nie ukrywał, że chce uczynić z Polaków naród niewolniczy. Swoje założenia polityczne bardzo konserwatywnie realizował. Zaczął on od wyniszczenia ludności polskiej, a w szczególności pragnął eksterminować inteligencję polską. Wobec Polaków w największym nasileniu zastosowano najokrutniejsze metody terroru. Obszar Polski został uznany za największe pole doświadczalne na wschodzie Europy. Polska, jako pierwsza przeciwstawiła się zbrojnie niemieckiemu marszowi na podbój świata i walki podjętej 1 września 1939 r., czyli dnia wybuchu II wojny światowej, w nie przerwała ani na jeden dzień, aż do dnia kapitulacji Niemiec, do dnia 9 maja 1945 r.⁵

W obronie Ojczyzny poświęcali swe życie min. żołnierze, uczniowie, studenci, robotnicy – aby pokazać najeźdźcy, że Polska posiada ludzi, którzy nie boją się przemocy, terroru i okrucieństwa. Do akcji włączeni zostają zarówno dorośli jak i dzieci. Niespełna dziesięcioletni „żołnierze” niosą pomoc swoim, niewiele starszym kolegom. Giną za wolność ojczyzny, otwierają bramę do wolności, składając swe młode życie w „ofierze”.

Od pierwszych dni okupacji Niemcy rozpoczęli intensywną walkę z kulturą polską. Zakazano wydawania książek i gazet. Kina, teatry oraz obiekty sportowe przekazane zostały wojsku. W szkołach zabroniono nauki języka polskiego oraz historii i geografii. Księgozbiory palono a biblioteki zamykano. Wiele bezcennych pamiątek narodowych, dzieł sztuki i rękopisów zostało zniszczone lub wywiezione do Niemiec i Związku Radzieckiego. Już w listopadzie 1939r. rozpoczęły się masowe aresztowania wykładowców akademickich, nauczycieli, artystów i duchownych. Część z nich zostawała rozstrzeliwana od razu po zatrzymaniu, pozostali wywożono do obozów koncentracyjnych lub wysiedlano na Syberię⁶.

Podjęwane decyzje dotyczące często wyboru między dobrem a złym w trudnych sytuacjach życiowych. Wymaga to od jednostki zdeterminowania, często wbrew przekonaniom. Jego postawa w wobec stanu zagrożenia często może powodować rozterkę i rozdarcie wewnętrzne, gdyż mogą ważyć się losy jednostki, rodziny czy grupy społecznej. Trudne sytuacje nakreślają człowiekowi niekiedy drogi postępowania, a wartości jakie reprezentuje świadczą mogą o jego dramacie życiowym. Często mocny kręgosłup moralny pozwala człowiekowi postępować zgodnie z kanonem wartości jakie jednostka reprezentuje i ma ona ogromny wpływ na wybór dobra nad złem. Odzwierciedleniem człowieka borykającego się ze swoimi wątpliwościami w wyborze prawidłowych decyzji życiowych jest literatura. Przykładem takich postaw może być literatura XX wieku. Był to okres burzliwych przemian - okres wojny, okupacji i grozy. Szczególnie okres okupacji był moralnym sprawdzianem dla wielu ludzi. Był to bowiem okres, w którym została zagrożona nie tylko biologiczna egzystencja człowieka, ale także – i to jest bardziej niebezpieczne - jego moralność i człowieczeństwo. Literatura polska, literatura obca – przedstawia ogrom walki narodów ujarzmionych, ukazując przemoc ze strony faszystów. Sprawa obozów koncentracyjnych i okupacji jest bardzo szeroko poruszana przez prozaików i poetów. Dotyka ona granicy między tym co ludzkie, a tym co jest poza tymi granicami. Literatura ta przedstawia losy człowieka, który walczy z wrogiem, który ginie w piecu krematoryjnym, który bohaterko znosi trudy obozowego życia. Wstrząsającym świadectwem tego okresu jest literatura piękna i jej bohaterowie - oto kilka przykładów tamtego okresu.

„Niebo bez ptaków” Danuta Brzostek-Modrzak

System działalności niemieckich oprawców opisuje uczestniczka obozu w Oświęcimiu Danuta Brzostek-Modrzak w książce „Niebo bez ptaków”. Tysiące młodych zdolnych, polskich kobiet, mężczyzn ginie niewinnie z rąk faszystowskich oprawców. Ukazane losy rodzin żydowskich przerażają czytelnika. „Krwawa Brygida” – sieje śmierć, znęca się, skierowuje do komór gazowych, organizuje codzienne apele za wymagowane przewinięcia. Autorka opisuje przerażające losy dzieci zamojskich, losy ludzi innej narodowości⁷.

„U nas w Auschwitz”, „Pożegnanie z Marią” Borowski

Borowski jako jeden z pierwszych zrozumiał, że obozy to sprawa między życiem, a śmiercią i

---

5 Tamże

6 Płażewski J., *Druga wojna światowa Chronologiczne zestawienia zdarzeń od Monachium do Poczdamu 28.XI.1938-2.VII.1945*, Wydawnictwo Poligrafika, Łódź 1947.

7 Danuta Brzosko-Mędryk, *Niebo bez ptaków*, Wyd. 3. Wydaw. Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1979.

nie można tych dwóch pojęć łączyć razem. Mówić o nich jednakowo. W swoim opowiadaniu „U nas w Auschwitzu” Borowski opisuje „cywilizację obozów”. Opisuje on, że najpierw ludzie spali na ziemi jeden obok drugiego, później spali na pryczach, a nawet na łózkach. Najpierw stali na apelach po dwa dni, później tylko po parę godzin. Jednak to ulepszenie i ta cywilizacja obozu szła również w innych kierunkach. Na początku mordowano ludzi w szopach spalinalni, a później były to nowoczesne komory gazowe i krematoria o doskonałym systemie spalania. Autor ukazuje czytelnikowi mechanizmy tresury i przemiany ludzi pod wpływem presji, których hitlerowcy dokonują za pomocą głodu i nadziei. Dwa te komponenty jakimi są głód i nadzieja czynią najstraszliwsze spustoszenie moralne w psychice człowieka. To właśnie one sprawiły, że ludzie przestali poczuwać się do solidarności, przestali sobie pomagać, a zaczęli walczyć o żywność i przetrwanie. W jednym ze swoich opowiadań przedstawia Borowski starszego człowieka Bekera, który zabija syna za to, że ukradł z głodu. I gdy Tadek uznaje to za rzecz godną pogardy to Beker odpowiada, że on tego nie rozumie, bo nie zna uczucia prawdziwego głodu. Głód to argument, który przewyżcza wszystko: moralność, litość, godność. Nadzieja to uczucie, która niszczy braterstwo, jest motywem do zdrady i załamania moralnego ludzi⁸.

W opowiadaniu Borowski „Pożegnanie z Marią” kreśli obraz życia ludzi w czasie okupacji. Spotykamy się z wielkimi możliwymi interesami ludzi, którzy za cenę przeżycia zmuszeni są kombinować – sprzedaje bimer, co było zabronione. W czasie łapanki zostaje złapana. Niekiedy tracą życie za chęć przeżycia i tak też się stało z Marią⁹.

„Popiołu i diamentu” Jerzy Andrzejewskiego

Moralne załamanie i niezwykłą wolę przetrwania ukazuje J. Andrzejewski w utworze „Popiół i diament”. Andrzejewski kreśli bohatera, który przyjmuje postawę człowieka „bijącego, żeby nie być bitym, zabijającego, żeby jego nie zabito”. Jest nim Antoni Kossecki. Przed wojną była adwokatem, miał własną kancelarię. Był człowiekiem bardzo szanowanym o dużym autorytecie moralnym. Po wybuchu wojny uciekł do Warszawy pod nazwiskiem Rybicki. Tam został aresztowany i przewieziony do obozu w Gross-Rossen, gdzie „przy dobrych chęciach i szczególnym zbiegu okoliczności” został sztabowym. Po wyzwoleniu wrócił do swego rodzinnego miasta i pragnął wymazać z pamięci koszmarny czas wojny. Kossecki wyznawał teorię dwóch moralności: na okres wojny i pokoju:

„(...) Pierwszy dzień pokoju przekreślił automatycznie wszystkie tamte dni minione. Nie to jest ważne, kim wtedy był człowiek, lecz to jedynie, kim jest obecnie. Wojna narzuca jedne kryteriapokój – drugie (...)”¹⁰.

Wojna zrobiła z niego człowieka okrutnego, siejącego postrach wśród współwięźniów, człowieka, który nie mógł znieść ciężkiego życia w obozie. Kossecki nie uważa siebie za zbrodniarza, bo czynny, jakie popełnił wynikały z sytuacji, w jakiej postawiła go historia. Kierował się tylko chęcią przeżycia i to sprawiło, że zatracił swoje człowieczeństwo:

„(...) Nędza tego człowieka była przerażająca. Mógł być katem obozowym, posłusznym narzędziem w rękach zbrodniarzy. Mógł być również porządnym człowiekiem. Jednego tylko pragnął: zachować siebie. Za wszelką cenę. Za cenę zła i za cenę dobra. Życie żądało podłości - był podły. Życie wymagało obywatelskich cnót – miał je. Kim właściwie był? (...)”¹¹.

Jakże inną postacią jest Szczuka czy Podgórski. Oto oni wykazali się silnym charakterem. Wojna nie potrafiła zabić w nich tego, co najcenniejsze, najważniejsze, co ludzkie: poczucia godności, wrażliwość na krzywdę ludzką, na zło, chęci niesienia pomocy potrzebującym. Człowiek w sytuacjach ostatecznych zachowuje się dwojako: albo jest wyjątkową kanalią, albo wyjątkowym bohaterem.

Pozytywnym przykładem w realizacji człowieczeństwa jest z pewnością pokolenie Kolumbów. Ważną cechą tych ludzi jest to, że nie poddali się oni represjom hitlerowskich najeźdźców. Mieli w sobie ogromną wiarę w odzyskanie wolności. Wiara ta połączona z walką nie przyniosła Polsce bezpośredniego zwycięstwa, ale dodała animuszu do dalszego działania. Pokolenie to miało jeden

8 Borowski T., *Pożegnanie z Marią ; Wybór opowiadań*. Państwowy. Instytut Wydawniczy, Warszawa 1965, ss. 87-119.

9 Tamże, ss. 5-33..

10 *Andrzejewski J., Popiół i diament*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2004, s.213

11 Tamże

główny cel – Polskę i to go jednoczyło. Ambicją tego pokolenia było uzyskanie pozytywnej oceny przez historię i swój zamierzony cel uzyskali. Kolumbowie nie ułękli się przewagi wroga, ponieważ wiedzieli, że mogą na siebie liczyć, a ich uczciwość wobec własnego sumienia wobec siebie, wobec historii – była miarą człowieczeństwa tego tak trudnego okresu wojennego.

W okresie wojennym ogromną rolę odgrywały różne przedmioty i dobra ruchome np. złote zęby, które można było wymienić na jedzenie.

„Medaliony” Zofia Nałkowska

Zofia Nałkowska uczestniczyła w pracach Głównej Komisji do Badania Zbrodni Hitlerowskich, przy przesłuchaniu oskarżonych i świadków winnych zbrodni i ofiar popełnionych przestępstw. W swoich raportach przedstawiała prostych ludzi, którym udało się przeżyć te wszystkie hitlerowskie okropności. Pokazuje ona granicę wytrzymałości moralnej ludzi, poza którą człowiek przestaje normalnie reagować, granicę po przekroczeniu której człowiek zatracą swoje człowieczeństwo.

Zofia Nałkowska podobny problem kreśli w „Medalionach”, gdzie rzuca oskarżeni Niemcom za nieludzkie traktowanie człowieka. Autorka ukazuje granicę, gdzie kończy się „człowieczeństwo” więźniów – „półludzi”, skazanych na przymusowe głodówki, na przymusowe obcowanie z trupami, więźniowie, którzy nie otrzymują posiłków staczają się na „dno” własnej moralności. Każdy z nich pragnie za wszelką cenę żyć, a mięso z trupów to jedyny środek na utrzymaniu się przy życiu. Doprawdy trudno uwierzyć, że „ludzie ludziom zgotowali ten los”. Trudno jest uwierzyć, że człowiek może stać się „mechanizmem” sięjącym zgrozę i śmierć.¹²

Autorce chodzi nie tylko o same fakty, ale o wpływ jakie wywarły te fakty na ofiarach. Przykładem zatraty takiej moralności może być postawa człowieka pracującego przy wyrabianiu mydła z tłuszczu ludzkiego. O swojej pracy bohater mówi tak, jakby mówił o każdym innym zajęciu. Podsumowując z pełnym przekonaniem stwierdza „W Niemczech, można powiedzieć, ludzie umieją coś zrobić – z niczego...”¹³

„Niemy” Leon Kruczkowski

Przykładem człowieka, który zatracił swoje największe wartości jest profesor Sonnenbruch, jeden z bohaterów dramatu L. Kruczkowskiego „Niemy”. Profesor przed wojną był człowiekiem, który posiadał „mocny kręgosłup moralny”. Prowadził badania naukowe, którym w pełni się poświęcił. Po wybuchu wojny „otoczył się nieprzepuszczalnym płaszczem”, zamknął się w swoim wnętrzu co w konsekwencji sprawiło że przyjął postawę izolacyjną „... Ja służę nauce tylko i wyłącznie nauce. Chcę służyć najlepiej, jak umiem. Reszta mnie nie obchodzi...”¹⁴. Nie chciał on dopuścić do swojej świadomości myśli, że jego praca i jego badania służą zabijaniu ludzi. Praca dla dobra ludności jest wykorzystywana jednak przeciwko ludności. Nie interesował się czemu służą jego wynalazki. W chwili próby Sonnenbruch zawiódł nie tylko siebie, swoje przekonania i poglądy, ale również ludzi, którzy mu ufali i szukali u niego pomocy. Bezwzględny, nie mający litości nad innymi nawet nad swoją siostrą, całkowicie oddany Hitlerowi. Zamknął się w pancierz, którego nie miał prawa nikt zniszczyć. Dla niego nie liczył się nikt, nie liczyła się żona - zwolenniczka Hitlera, córka jeżdżąca po całej „niemieckiej Europie” jak i syn Willi – brutalny i okrutny oficer, wypełniający swoje obowiązki z gorliwością zabijania ludzi. Dopiero wkroczenie pod jego mieszkania „losu wojennego” w osobie Joachima Petersa, burzy ustalony tryb życia profesora.

Siła charakteru, to cecha jeszcze jednego bohatera z dramatu Leona Kruczkowskiego „Niemy” Joachima Petersa. Jest on antyfaszystą. Posiada on niezdeformowaną psychikę. W systemie faszystowskim widzi zło i zagładę ludności. Przeciwstawia się temu przez czynną walkę. Dostaje się do niewoli, wtedy przypomina sobie o profesorsze, u którego pracował przed wojną. Profesor darzył Joachima sympatią, które oddają słowa profesora Sonnenbrucha „Jeżeli będziesz kiedyś w nieszczęściu, Joachimie, pomyśl o profesorsze Sonnenbruchu i poszukaj go jak najprędzej”¹⁵. Tak też Petres uczynił to, ale przybył nie w porę. Zakłócił spokój profesorsowi. Mimo, iż został odtrącony nie załamuje się i na pytanie:

12 Nałkowska Z., *Medaliony*, Wydawnictwo Siedmióróg, Wrocław 2003, s. 58.

13 Tamże, s. 16

14 Kruczkowski L., *Niemy*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Rzeszów 1993.

15 Tamże, s.79

„...czy można narażać życie człowieka dla ratowania innego człowieka”¹⁶
on, człowiek mocny odpowiada:

„Wolno a czasem nawet trzeba. Wolno jeżeli chodzi o rzeczy większe niż życie człowieka”¹⁷.

Rozmowa z Joachimem Pertersem jest pewnego rodzaju testem, sprawdzianem dla profesora. Czytelnik może zauważyć, na ile wojna wpłynęła na zmianę prezentowanej wcześniej postawy: „... Nie! Pan tu przyszedł, żeby mi zburzyć wszystko! Żeby mnie okraść zniszczyć mi moją wiarę w siebie , w sprawę, której służę, mojej samotności, której strzegłem z której byłem dumny!...”¹⁸.

Cechuje go odwaga, chęć niesienia pomocy innym. On Niemiec jest przeciwny rządowi Hitlera i nie kryje tego, lecz walczy. Dla niego wojna jest również „zaliczonym” sprawdzianem na piątkę.

Człowiek jednak w każdej sytuacji powinien być sobą i bez względu na okoliczności w jakich się znajduje nie powinien zmieniać swojej postawy moralnej.

„Siódmy Krzyż” Anna Seghers

Anna Seghers w „Siódmym Krzyżu” ukazuje losy zbiegłych siedmiu więźniów z obozu koncentracyjnego Westhofen. Komendant obozu Westhofen przysięga, że w ciągu tygodnia zbiegowie zostaną złapani i ukarani. Kara miała polegać na postawieniu zbiegów pod krzyżami z drewna i poddani ich torturom. Pod sześcioma krzyżami tkwią złapani więźniowie, lecz siódmy krzyż, ten który został przeznaczony dla Georga Heisler, nadal stoi pusty. Niestety uciekinierzy obozowi zostają wydani przez ludność, tylko jednemu udaje się uratować , dzięki pomocy nieznannej kobiety, która go ukrywa i udaje się mu przeżyć.

Autorka dramatu ukazała konflikty wewnętrzne niemieckich oprawców, walkę sumienia z lękiem, wahanie: pomóc – nie pomóc? Obawy i lęk o własne i swoich najbliższych życie zostają poddawane próbie. Niektórzy chcieliby pomóc, ale boją się opresji, tortur i kary. Przykładem takiego zastraszonego człowieka jest stary tapeciarnik, który martwi się, że Georg Heisler zapuka do jego drzwi:

– *Żeby tylko nie przyszedł. Jeśli przyjdzie, jesteśmy tak czy owak zgubieni.*

– *Dlaczego tak czy owak, ojcze?*

– *Że też ty tego nie pojmujesz. Wyobraź sobie, przychodzi, dają mu znak, ostrzeżenie, co się stanie wtedy ze mną, z nami? A teraz wyobraź sobie, przychodzi, widzę, jak nadchodzi, ale nie dają mu żadnego znaku. Nie jest przecież moim synem, jest mi obcy, gorzej niż obcy. Więc nie dają mu żadnego znaku i wtedy łapią go. Czy tak można?*¹⁹

Jedni poświęcali się z narażeniem swojego życia, inni zaś nie potrafili udzielić pomocy to odczłowiekowali z hitlerowcami wydając swoich ziomków. To była smutna rzeczywistość wśród społeczeństwa okupowanego. Niemcy u zarania swych faszystowskich idei niszczyli wszelki wyraz buntu, sprzeciwu u ludzi patrzących realnie na przyszłe losy narodów. Był to początek rozbudowy maszyny obozowej²⁰.

„Ocalony”, „Róża”, „Rzeź chłopów” Tadeusz Różewicz

Jakże wymowna i jednoznaczna jest twórczość T. Różewicza. Jego wiersze „Ocalony”, „Róża”, „Rzeź chłopów” ukazują obraz okrucieństwa faszyzmu. W wierszu „Ocalony” zostaje przedstawiony człowiek, który przeszedł najstraszliwsze okrucieństwa, by jednak w końcu przeżyć: „...ocalałem prowadzony na rzeź...”²¹. Różewicz w wierszu „Róża” opisał śmierć niewinnej, młodej, pięknej dziewczyny, która jak i wiele innych z tego samego wieku jak ona musiała stracić życie²². Natomiast w wierszu „Rzeź chłopów” autor przedstawia znęcanie się Niemców nad niewinnymi dziećmi. Niestety to cechowało hitlerowców, że każdy bez względu na wiek był wrogiem²³.

„Pięćdziesięciu”, „Żydom Polskim” Władysław Broniewski

16 Tamże, s. 77

17 Tamże s.77

18 Tamże s.81

19 Segers A., *Siódmy krzyż*, Spółdzielnia wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1997

20 Tamże

21 <https://wiersze.annet.pl/w,,11058>

22 https://poezja.org/wz/R%C3%B3%C5%BCewicz_Tadeusz/1179/R%C3%B3%C5%BCa

23 <http://wiersze.annet.pl/w,,14454>

Władysław Broniewski w wierszu „Pięćdziesięciu” oddaje hołd poległym, hołd ludziom, którzy giną z ręki faszystowskich oprawców.

„... Chwała zabitym!
Bronić walczących!...”²⁴

Wysoko ceni tych, którzy zginęli nie tylko w obronie naszego kraju, ale również tych, którzy polegli w walce na innych frontach okupowanych ziem.

„My pokażemy światu, że Polski jesteście wari, byleby but był mocny, byle karabin w garści”²⁵. Dla Polski, dla ojczyzny poświęcali swe życie – bo ją kochali nad życie.

W innym wierszu pt. „Żydom Polskim” Broniewski solidaryzuje się z umierającymi Żydami, pogrążony jest smutkiem i opłakuje w sposób rozpaczliwy ich los, a o hitlerowcach mówi: „psy okrwawione”. Poeta opowiada w sposób ujmujący o likwidacji getta. Przypomina masowe mordy w komorach gazowych, duszenie wapnem transportów ludzi. Broniewski sławi heroizm ludu żydowskiego, którzy nie dali się biernie prowadzić na rzeź i zdobyli się na rozniecenie powstania w getcie. Zdawali sobie sprawę, że nie mają żadnych szans z oprawcą, a jednak ruszyli do walki. Walczyli o godność człowieka o prawa człowieka, a przede wszystkim o godny sposób umierania. Broniewski ukazuje tragedię Żydów która była też tragedią Polski. Poeta pisze w sposób bardzo wymowny: „wspólny dom nam zburzono i krew przelana nas brata...”. Polacy też byli więzieni w obozach tak jak inni, gdzie umierali w komorach gazowych: „łączy nas mur egzekucji, łączy nas Dachau, Oświęcim: Wiersz Broniewskiego jest manifestem przeciw nietolerancji, przeciw rasizmowi i okupantowi niemieckiemu. Broniewski wyraża nadzieję, że gdy zakończy się wojna, ten „krwawy nasz trud wieloletni”, znikną uprzedzenie rasowe: „i jedna powstanie rasa, najwyższa: ludzie szlachetni”. Poeta ukazuje tragiczne losy ludzi i ojczyzny, które są wynikiem polityki najeźdźcy i oprawców niemieckich²⁶.

Zakończenie

II wojna światowa spowodowała największe zniszczenia w dziejach ludzkości, dlatego też musiała ona znaleźć odzwierciedlenie w literaturze. Literatura poświęcona czasowi zagrożenia, wojny i okupacji jest szczególnie bliska nam Polakom, gdyż jesteśmy narodem, w którym znamy hitlerowskie nie zostało zatarte. Słowa „człowiek człowiekowi wilkiem” w pełni są uzasadnione.

Można zadawać sobie pytania: Kim właściwie jest każdy z nas? Jak zachowa się, jeżeli zostanie postawiony przed wyborem między, życiem a śmiercią? Jak się zachowa postawiony w podobnych warunkach zagrożenia jak Kossecki czy Sonnenbruch? Są to oczywiście pytania, na które jest trudno znaleźć jednoznaczną odpowiedź, a nawet odpowiedź taka jest niemożliwa. Nie wiadomo jaką „kanałią” byliby nie jedni z nas postawieni w trudnych sytuacjach. Nawet tacy ludzie jak Kossecki czy Sonnenbruch, posiadający wysokie walory umysłowe, od których można było wymagać przyjęcia postawy bardziej humanitarnej, w trudnych warunkach, nie sprawdzili się.

II wojna światowa wykazała, że ludzie niszczyli ludzi, a Niemcy „nadludzie” nie mogli spokojnie przejść obok człowieka innej narodowości. Następnym faszyzmu były nie tylko zniszczone domy, śmierć milionów ludzi, ale także spustoszenie w jaźni człowieka i przekroczenie granicy, gdzie człowiek „nie jest człowiekiem”. Faszyzm przyczynił się do zatracenia przez człowieka uczuć i przekreślił też dzieciństwo wielu milionów niewinnych istot – stał się tragedią narodów. Wojna i okupacja wpłynęły na kształtowanie się osobowości dorastających ludzi, którzy walczyli przeciwko wspólnemu wrogowi, a po odzyskaniu wolności przeciwko sobie.

„Najniżej upadło społeczeństwo, które w milczeniu wysłuchuje jak jawni dranie prawią mu kazania o moralności”

Marie von Ebner-Eschenbach

Bibliografia:

1. Andrzejewski J., *Popiół i diament*, Wydawnictwo Greg, Kraków 2004
2. Broniewski W., *Wiersze zebrane, Książka i wiedza*, Warszawa 1952.
3. Danuta Brzoso-Mędryk, *Niebo bez ptaków*, Wyd. 3. Wydaw. Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1979.
4. Borowski T., *Pozegnanie z Marią ; Wybór opowiadań*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1965.

24 <https://literatura.wywrota.pl/wiersz-klasyka/40851-wladyslaw-broniewski-piecdziesieciu.html>

25 Tamże

26 Broniewski W., *Wiersze zebrane, Książka i wiedza*, Warszawa 1952

5. Czarski A., *Najmłodsí żołnierze walczącej Warszawy*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1979.
6. Kruczkowski L., *Niemcy*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Rzeszów 1993.
7. Płażewski J., *Druga wojna światowa Chronologiczne zestawienia zdarzeń od Monachium do Poczdamu 28.XI.1938-2.VII.1945*, Wydawnictwo Poligrafika, Łódź 1947.
8. Nałkowska Z., *Medaliony*, Wydawnictwo Siedmioróg, Wrocław 2003.
9. Mańkowski Z., *Druga wojna światowa osady bilanse refleksje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej, Lublin 1996.
10. Segers A., *Siódmy krzyż*, Spółdzielnia w dawnicza "Czytelnik", Warszawa 1997.
11. Szmapalewskiej S., *Dymy nad Birkenau*, Wydawnictwo „Czytelnik”, Warszawa 1984.

Netiografia

<https://wiersze.annet.pl/w,,11058>

https://poezja.org/wz/R%C3%B3%C5%BCewicz_Tadeusz/1179/R%C3%B3%C5%BCa

<http://wiersze.annet.pl/w,,14454>

<https://literatura.wywrota.pl/wiersz-klasyka/40851-wladyslaw-broniewski-piecdziesieciu.html>

MODERN TEACHING METHODS - E-LEARNING, CASE STUDY, ROLE PLAY - SUICIDOLOGICAL APPROACH

mgr Stradowska Marlena

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Abstrakt

The modern world requires an increasing number of people to acquire new knowledge and skills quickly and efficiently, the progress of computer and network technologies provides a variety of ways to support learning in a more personalized, flexible, portable and on-demand way. These radical changes in science - needs and technology drive the transition to modern learning in the age of the Internet, commonly called e-learning. Modern teaching methods allow the student to be interested in the new possibilities of the university. It is also important that the student can learn and understand even difficult things in a universal way. In modern teaching models, some tasks can be freely transferred to the Internet in order to be perfect.

Key words: e-learning, role play, case study, suicide

E-learning

E-learning is a term that describes the way of teaching using computers and the Internet. E-learning allows you to study, complete various types of courses and training without forcing to leave home. It is enough if we have a computer with Internet access - and we can become members of a school conducting classes on a virtual level.

E-learning brings a lot of benefits - the person who decides to take the course decides about the pace of knowledge acquisition and the time of taking up education. This is a very flexible teaching model that eliminates territorial barriers.

E-Learning - advantages and disadvantages of e-education? E-learning - advantages and disadvantages of e-education - e-learning is a term that describes the way of teaching using computers and the Internet. E-learning allows you to study, complete various types of courses and training without forcing to leave home. It is enough if we have a computer with Internet access - and we can become members of a school conducting classes on a virtual level. E-learning brings a lot of benefits - the person who decides to take the course decides about the pace of knowledge acquisition and the time of taking up education. This is a very flexible teaching model that eliminates territorial barriers. What is e-education - e-learning? First of all, e-learning has some distinctive and distinctive features: the teaching process takes place in a computer network communication between individual participants is two-way, teaching is based on appropriately prepared methodology, the educational system is supported by a distance learning platform and electronic media is used. Therefore, e-learning contains several basic criteria: appropriate methodology, computer application and internet technologies and webbyness.

Advantages of distance learning. E-learning has many advantages, which means that more

and more people are choosing remote education and raising qualifications. First of all, it is a huge saving of time - we do not waste it on commuting to places where stationary educational classes take place. We can also plan and distribute the learning process in such a way that it harmonizes with other duties and everyday activities. It cannot be denied that distance learning also reduces financial expenses for education - we do not incur travel costs or any accommodation at the destination. We are dealing here with the individualization of the teaching process, and thus greater effectiveness of education. Learning in the e-education system is adapted to the individual pace of individuals. The participant in the e-learning program learns to motivate himself and encourage persistent work and self-improvement of knowledge. In e-learning, we can even distinguish special training on demand - when a person decides for himself what he wants to learn and acquires only the knowledge that he needs. E-learning uses many different forms of presentation, and thus the methods used can interest the listener in many ways.

Role play in education

Ladousse gives several important reasons for using the role play technique to distinguish it from other techniques used during classes (which, in addition to the didactic value, can provide fun for learners and the learner, and can be as dynamic) as work in pairs, or even ordinary conversation [1. pp. 557–579].

a) Role play can be a source of multiple experiences. The range of functions and structures and ranges of vocabulary that can be introduced goes far beyond the scope of work in pairs or in larger groups, such as conversation or communication games. Through roles, you can train your students' speech skills in any situation [2. pp. 56–59].

b) During classes with the use of role play, students are put in situations that require them to learn to develop the skills of using fatal forms of language that are so necessary in maintaining relationships. Many students believe that the language is only used to convey specific information to another person. During classes, they have very few social conversations, which in consequence often means that they are perceived as rough and abusive people. Play roles enables building these social skills from scratch. [3. pp. 44–49].

c) Some learn foreign languages for a specific purpose, e.g. to travel or work abroad. Trying the language in a friendly and safe environment of the room and experimenting with what they need can be extremely helpful for them. Role play allows them not only to learn and learn ready-made phrases, but also to make them aware of how interactions can occur in a variety of situations [5. pp. 400–403].

d) Role play helps many students by equipping them with some kind of mask. Some of the group's more taciturn members may have great difficulty participating in a conversation about themselves or other tasks based on their experience. Such students feel liberated thanks to role play, their own person or personality are no longer directly involved [6. pp. 247–254].

e) Perhaps the most important feature of role play is that it is a form of fun. The moment students understand what is expected of them, they are eager to let their imagination work. Although there does not seem to be any scientific evidence that fun automatically improves learning, most teachers will agree that this rule works in most cases [8. pp. 63–66].

Summary

E-learning is a modern and innovative form of teaching. Internet security is a growing challenge, primarily due to open public access to this universal network. In addition, because multimedia materials are often used in e-learning systems, a high-bandwidth network is a prerequisite for effective access to content [7. pp. 230–239].

Nevertheless, e-learning is a promising alternative to traditional classroom learning, which is especially beneficial for students with various educational difficulties. Combining new teaching techniques can have a very good impact on the implementation of curricula both in elementary, secondary and academic education. It is worth remembering that for many students it is important that the topic is interesting and, above all, practical. In individualistic culture it is important that everyone tries to achieve their intended goals. E-learning allows a person to gain as much knowledge as he needs. It is also a form that allows self-education, but also on-going learning.

In addition, role play includes a whole range of communication techniques that develop a fluidity for learners that leads to improved interaction quality, which in turn increases motivation. In

this way, not only the quality of the learning process itself is improved, but also the joint responsibility of ON and OU for the course of this process [9. pp. 401–426]. The role of play, in particular in the form of role-playing games, is probably the most flexible of the available techniques, creating (for teachers who can correctly use it) virtually endless possibilities when it comes to meeting the expectations of learners by using appropriate and effective exercises [4].

Bibliography

1. Hara, N. and Kling, R. Students' distress with a Web-based distance education course: an ethnographic study of participants' experiences. *Information, Communication and Society* 3, 4 (2000), 557–579.
2. Hiltz, S.R. and Turoff, M. What makes learning networks effective? *Commun. ACM* 45, 4 (Sept. 2002), 56–59.
3. Hiltz, S.R. and Wellman, B. Asynchronous learning networks as a virtual classroom. *Commun. ACM* 40, 9 (1997), 44–49.
4. <http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/1554/1/Technika%20role%20play%20oraz%20gry%20fabularne%20na%20lektoracie%20j%20C4%99zyka%20angielskiego%20a%20autonomizacja%20student%C3%B3w.pdf>
5. Kumar, A., Kumar, P., and Basu, S.C., Student perceptions of virtual education: An exploratory study. In *Proceedings of 2001 Information Resources Management Association International Conference (Toronto, Ontario, Canada, 2001)*, Idea Group Publishing, 400–403.
6. Latchman, H.A., Salzmann, C., Gillet, D., and Bouzekri, H. Information technology enhanced learning in distance and conventional education. *IEEE Transactions on Education* 42, 4 (1999), 247–254.
7. Maki, R.H., Maki, W.S., Patterson, M., and Whittaker, P.D. Evaluation of a Web-based introductory psychology course: learning and satisfaction in online versus lecture courses. *Behavior Research Methods, Instruments, and Computers* 32, 2 (2000), 230–239.
8. Morales, C., Cory, C., and Bozell, D. A comparative efficiency study between a live lecture and a Web-based live-switched multi-camera streaming video distance learning instructional unit. In *Proceedings of 2001 Information Resources Management Association International Conference (Toronto, Ontario, Canada, 2001)*, 63–66.
9. Piccoli, G., Ahmad, R., and Ives, B. Web-based virtual learning environments: A research framework and a preliminary assessment of effectiveness in basic IT skills training. *MIS Quarterly* 25, 4 (2001), 401–426.

BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE W POLSCE

Mgr Grzegorz Czapski

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

czapskigrzesiek@gmail.com

Wstęp

Problematyka niniejszego artykułu oscyluje wokół zagadnienia bezpieczeństwa społecznego w Polsce. Przeobrażania, jakie zaszły w Polsce po 1990 roku to szereg zmian w sferze gospodarczej, kulturowej, politycznej oraz społecznej. Konsekwencjami transformacji, jakie wówczas zaszły są zagrożenia społeczne. Do głównych zagrożeń XXI wieku możemy zaliczyć: alkoholizm, bezdomność, bezrobocie, choroby cywilizacyjne, narkomania, ubóstwo oraz inne zagrożenia wynikające z procesów globalizacyjnych. Walką z danymi zagrożeniami podejmowana jest na różnych szczeblach: państwowym, samorządów lokalnych oraz organizacji pozarządowych. Działania te mają na celu polepszenie sytuacji obywateli oraz wzrost ich poczucia bezpieczeństwa społecznego.

Teoretyczne zagadnienia związane z bezpieczeństwem

Termin bezpieczeństwo znane jest ludziom od bardzo dawna. Pojęcie bezpieczeństwa należy do słów, które coraz częściej używamy. Wcześniej nie stosowano aż tak często tego pojęcia. Obecnie używamy go do określenia wielu sfer naszego życia. Wyróżniając wiele jego rodzajów należy wskazać:

- Bezpieczeństwo globalne,
- Bezpieczeństwo regionalne,
- Bezpieczeństwo lokalne,
- Bezpieczeństwo w ruchu drogowym,
- Bezpieczeństwo pracy,
- Bezpieczeństwo społeczne, itp.

Brak bezpieczeństwa bądź proces spadku jakiegoś poziomu bezpieczeństwa uznawany jest za zagrożenie, proces i zjawisko groźne dla istnienia życia oraz jego dalszego rozwoju¹.

Abraham Harold Maslow, amerykański psycholog w piramidzie potrzeb ludzkich umieścił, jako drugą potrzebę człowieka bezpieczeństwo, zaraz po podstawowych potrzebach fizjologicznych. Dokładną hierarchię potrzeb według Maslowa prezentuje tabela nr 1. Powszechnie wiadomo, że poczucie bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych potrzeb każdej osoby. Każdy człowiek stara się w ramach swoich możliwości zapewnić sobie warunki do bezpiecznego życia. W związku z tym, że nie zawsze człowiek może w własnym zakresie zatroszczyć się o swoje bezpieczeństwo, państwo stworzyło liczne organy, którą mają za zadanie dbanie o bezpieczeństwo obywateli w różnych sferach ich życia².

Tabela nr 1. Piramida potrzeb ludzkich według Maslowa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: https://www.okiemlidera.pl/wp-content/uploads/2016/05/piramida_1.png (08.12.2019)

Pochodzenie słowa bezpieczeństwo pochodzi od łacińskiego słowa „sine cura = securitas” - bez pieczy, bez wystarczającej ochrony³. Jedną z najbardziej prostych definicji uznaje bezpieczeństwo za pierwotną i egzystencjalną potrzebę ludzki, grup społecznych oraz państwa. Obecnie w literaturze przedmiotu definiują bezpieczeństwo, jako stan oraz poczucie pewności, wolności od zagrożenia⁴.

1 D. J. Mierzejewski, *Bezpieczeństwo współczesnych państw: Europa - początek XXI wieku: (wybrane problemy)*, wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile, Pila 2006, s. 15.

2 Z. Ciekankowski, *Determinanty bezpieczeństwa społecznego w warunkach globalizacji*, [w:] A. Jackiewicz, A. Trzaskowska-Dmoch (red.), *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa. Uwarunkowania, procesy, skutki*, wyd. CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa 2017, s. 28.

3 R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1989, nr 10, s. 49

4 J. Giereszewski, *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*, wyd. Difin,

Słownik języka polskiego definiuje pojęcie bezpieczeństwo jako „stan niezagrażenia, spokoju, pewności”⁵.

W literaturze przedmiotu rzadko są spotykane są próby ujęcia bezpieczeństwa społecznego. Próbę taką podjął M. Leszczyński określając dane zagadnienie następująco „całokształt działań prawnych i organizacyjnych realizowanych przez podmioty rządowe (krajowe i międzynarodowe), pozarządowe i samych obywateli mające na celu zapewnienie pewnego poziomu życia osobom, rodzinom i grupom społecznym oraz niedopuszczenie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego. Chodzi tu zwłaszcza o zapewnienie pomocy ludziom czasowo lub trwale niezdolnym do pracy zawodowej, którzy znaleźli się na skutek własnej niezaradności w trudnej sytuacji życiowej albo padli ofiarą niezależnych od nich zdarzeń losowych, takich jak pożar powódź i inne klęski życiowe”⁶.

Bezpieczeństwo społeczne zgodnie z definicją Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) to ochrona, którą zapewnia państwo dla swoich mieszkańców przez zapobieganie ekonomicznej oraz społecznej nędzy, która może wynikać z: spadków wynagrodzeń, chorób, macierzyństwa, dyskryminację w sektorze zatrudnienia, utratą pracy w konsekwencji bezrobociem, niepełnosprawnością, podeszłym wiekiem oraz śmiercią. Gwarantując opiekę zdrowotną oraz ochronę rodzin z dziećmi. Zwrócono szczególną uwagę na dwa aspekty bezpieczeństwa. Pierwszy dotyczy użycia środków społecznych, które mają na celu zapobieganie deprywację (promowanie określonego poziomu warunków życia przez działania naprawcze), zaś drugi wiąże się z działaniami zapobiegającymi zagrożeniu popadnięcia w deprywację (asekuracja przed obniżeniem warunków życia przez wzmocnienie „odporności” społeczeństwa na ryzyko socjalne)⁷.

Bezpieczeństwo społeczne rozumiane jest również, jako zrównoważony rozwój, dążenie do dobrobytu oraz zapewnienie wysokiej, jakości życia mieszkańców państwa, wyrażanej w szeroko pojmowanej ochronie praw człowieka⁸.

Wybrane zagrożenia bezpieczeństwa społecznego

Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego są patologiami zachowań i form aktywności jednostek oraz grup społecznych, wpływają na stosunki społeczne. Współcześnie do głównych zagrożeń bezpieczeństwa społecznego w Polsce możemy zaliczyć:

- alkoholizm.
- bezdomność
- bezrobocie,
- choroby cywilizacyjne,
- narkomania,
- ubóstwo⁹.

Alkoholizm jest chorobą polegającą na utracie kontroli nad ilością wypijanego alkoholu. Wypijanie zazwyczaj dużych ilości trunków alkoholowych przez daną osobę jest spowodowane przynajmniej o charakterze psychicznym oraz somatycznym, oraz nie podlega jego woli, jednakże jest możliwy do powstrzymania oraz utrzymania wstrzemięźliwości. Mechanizm wpadania w dane uzależnienie nie jest jeszcze do końca wyjaśniony, lecz ma bezpośrednie powiązanie z nadużywaniem alkoholu. Skutkami alkoholizmu są konflikty w rodzinie, problemy finansowe i w pracy, problemy z prawem¹⁰.

Warszawa 2013, s. 49-50.

5 M. Szymczak, Słownik języka polskiego T. I, wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 147.

6 M. Leszczyński, Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa, wyd. Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2009, s. 37.

7 Social security: A new consensus, International Labour Office, Geneva 2001, s. 38.

8 W. Kitler, M. Czuryk, M. Karpiuk, Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP. Część szczegółowa, wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012, s. 138.

9 M. Leszczyński, Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku. Zarządzanie Bezpieczeństwem, wyd. Difin SA, Warszawa 2011, s. 63.

10 <https://gopswyminy.pl/przeciwdzialanie-uzalezniomom/alkoholizm/alkoholizm-definicja/> (9.12.2019)

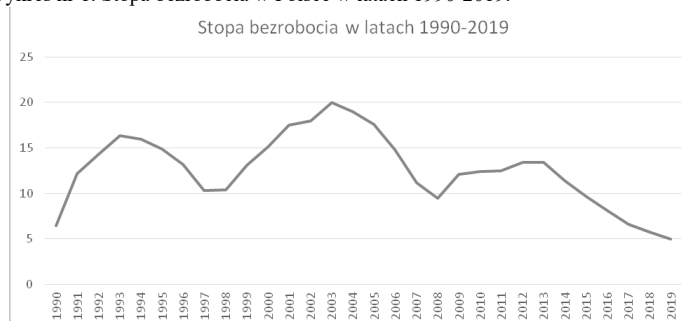
Osobą bezdomną – według art. 6 ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U.2019.0.1507 t.j.) to „osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowaną na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności, a także osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym i zameldowaną na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania”¹¹. Bezdomnością możemy nazwać trwałą sytuację człowieka, który nie posiada własnego lokalu mieszkalnego lub w ogóle niema schronienia nad głową. Osobą bezdomną może być również osoba, która nie zamieszkuje w lokalu mieszkalnym, pomimo tego, że jest w nim zameldowana na pobyt stały, a nie może w nim mieszkać¹². Bezdomność jest zagrożeniem, które może spotkać każdego z nas. Bezdomność może być zwiniona i niezawiniona. Często jest konsekwencją uzależnień, wyjścia z placówek opiekuńczo - wychowawczych albo zakładów karnych, utraty pracy czy też rozwodów.

Zauważalnym i widocznym zagrożeniem naszego państwa jest bezrobocie, które obecnie jest na progu dozwolonego oraz uznanego za bezpieczne dla prawidłowego funkcjonowania gospodarki rynkowej, wynoszącego w granicach 3,00% - 5,00%¹³. Według encyklopedii PWN bezrobocie to „zjawisko ekonomiczne, braku pracy zarobkowej dla osób zdolnych do pracy i gotowych do jej podjęcia na typowych warunkach płacowych występujących w gospodarce”¹⁴.

W Polsce bezrobocie jawne stało się problemem ekonomicznym, politycznym oraz społecznym wraz ze zmianami gospodarczymi na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Obecnie poziom bezrobocia w Polsce wynosi 5,00% (dane na koniec października 2019)¹⁵, czyli bez pracy jest tylko 840,5 tysiąca osób jest to najmniejsza liczba osób bezrobotnych od sierpnia 1990 roku¹⁶. Podkreślić należy, iż dane te dotyczą osób jawnie zarejestrowanych. Wsparcie socjalne państwa służy poszerzeniu się szarej strefy, bo od niskiego dochodu, czy wręcz od ukrywania go zależy otrzymanie i wysokość różnych form wsparcia np. zasiłków.

Dokładną stopę bezrobocia w Polsce w latach 1990-2019 prezentuje wykres nr 1.

Wykres nr 1. Stopa bezrobocia w Polsce w latach 1990-2019.

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2019,4,1.html> (10.12.2019)

11 Art. 6 ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U.2019.0.1507 t.j.)

12 S. Nitecki, Prawo do pomocy społecznej w polskim systemie prawnym, wyd. Wolters Kluwers Polska, Warszawa 2008, s. 162-163.

13 P. Malendowicz, Ł. Popławski, Z. Popławski, Bezpieczeństwo Polski w XXI wieku. Wymiar wewnętrzny i międzynarodowy, wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile, Piła 2016, s. 45-46.

14 <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/bezrobocie;3876818.html> (09.12.2019)

15 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2019,4,1.html> (10.12.2019)

16 <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/praca/stopa-bezrobocia-pazdziernik-2019-dane-gus-rekord-bezrobocia/cw1e7ej> (10.12.2019)

Najwyższą stopę bezrobocia w Polsce odnotowano w latach 2001-2005. Tak wysoka stopa bezrobocia miała wpływ na sytuację ekonomiczną wielu Polaków i zagrażała ich bezpieczeństwu ekonomicznemu. W kuriozalnym momencie w Polsce, co piąta osoba zostawała bez zatrudnienia. Bezrobocie jest również przyczyną powstawania innych zagrożeń społecznych.

Choroby cywilizacyjne - zwane też są chorobami XXI wieku. Są to choroby szerzące się na całą kulę ziemską spowodowane szybkim rozwojem cywilizacyjnym, częstotliwość ich występowania zależy od stopnia rozwoju cywilizacyjnego społeczeństwa¹⁷. Do przykładowych chorób cywilizacyjnych możemy zaliczyć: choroby układu sercowo-naczyniowego, otyłość, cukrzyca, nowotwory, choroby układu oddechowego, choroby i dolegliwości układu pokarmowego, osteoporozę, choroby zakaźne, alergie, choroby psychiczne i uzależnienia¹⁸.

Narkomania według art. 4 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii to „uzależnienie od środków odurzających, substancji psychotropowych, środków zastępczych lub nowych substancji psychoaktywnych – zespół zjawisk psychicznych lub somatycznych wynikających z działania środków odurzających, substancji psychotropowych, środków zastępczych lub nowych substancji psychoaktywnych na organizm ludzki, charakteryzujący się zmianą zachowania lub innymi reakcjami psychofizycznymi i koniecznością używania stale lub okresowo tych środków lub substancji w celu doznania ich wpływu na psychikę lub dla uniknięcia następstw wywołanych ich brakiem”¹⁹. Współcześnie narkomania jest jednym z wielu zagrożeń, które mogą dotknąć każdego z nas bez względu na wiek, wykształcenie, pochodzenie społeczne, wyznanie, zawód bądź miejsce zamieszkania. Narkomania jest nie tylko problemem społecznym, ale również zdrowotnym i przede wszystkim zagrożeniem moralnym. Często osoby biorące narkotyki wchodzą na drogę przestępczą.

Kolejnym zagrożeniem jest ubóstwo, które często spowodowane jest bezrobociem. Autor pomija w kontekście zamierzonego celu badawczego takie przyczyny ubóstwa, jak choroby, lenistwo czy roszczeniową postawę wobec życia i państwa. Ubóstwo według A. Kurzynowskiego związane jest z „niezaspokojeniem potrzeb na pożądanym poziomie. Podstawą pomiaru tego zjawiska w krajach Wspólnoty jest tzw. operacyjna definicja ubóstwa. Mówi ona, że ubóstwo odnosi się do osób, których środki są ograniczone w takim stopniu, że poziom ich życia obniża się poza akceptowane minimum w kraju zamieszkania”²⁰.

Jak słusznie zauważył autor P. Kurowski „ubóstwo jest pojęciem względnym, punktem odniesienia dla jego zmierzenia są kryteria przyjęte dla badanej jednostki lub grupy społecznej. Najczęściej spotykane są kryteria dochodowe. Mają one postać określonych pieniężnie linii ubóstwa, nazywanych też progami lub granicami ubóstwa. W Polsce dla określenia linii ubóstwa stosuje się tzw. minimum egzystencji. Jest to wysokość kosztów zaspokojenia potrzeb egzystencyjnych. Jest ono normatywnym modelem zaspokajania potrzeb bytowo konsumpcyjnych na niskim poziomie. Koszyk minimum biologicznego wyznacza najniższy standard życia. Chodzi o wyznaczenie granicy, poniżej której występuje biologiczne zagrożenie życia i psychofizycznego rozwoju człowieka. W koszyku minimum egzystencji znajdują się jedynie wydatki pozwalające na tzw. przeżycie z pominięciem innych potrzeb. Potrzeba utrzymania więzi ze społeczeństwem w tej kategorii nie jest uwzględniona. Potrzeby takie jak wypoczynek, transport i łączność czy udział w kulturze nie istnieją w koszyku minimum egzystencji”²¹.

Wyróżnia dwa rodzaje ubóstwa:

- absolutne
- względne,

Ubóstwo absolutne jest to stan warunków bytowych niepozwalających bądź w dużym zakresie utrudniający realizację zasadniczych funkcji życiowych. Do przyczyn tego rodzaju ubóstwa zalicza się: niskie wykształcenie, brak kwalifikacji zawodowych poszukiwanych w danym momencie na

17 <http://www.e-histopatologia.pl/choroby-cywilizacyjne/choroby-cywilizacyjne> (10.12.2019)

18 https://zdrowie.tvn.pl/a/choroby-cywilizacyjne-definicja-i-przyklady-jak-im-zapobiegac?utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=paste (11.12.2019)

19 Art. 4 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U.2019.0.852 t.j.)

20 A. Kurzynowski, Polityka społeczna, wyd. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2002, s. 9.

21 J. Boczoń, W. Toczyński, A. Zielińska, Ubóstwo jako zjawisko społeczne oraz przedmiot pracy socjalnej, [w:] T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), Pedagogika społeczna, wyd. Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1995, s. 342.

rynku pracy, patologie życia rodzinnego, niepełnosprawności fizyczne bądź psychiczne, brak chęci do znalezienia pracy.

Natomiast ubóstwo względne związane jest z nadmiernymi rozbieżnościami w poziomie życia danego społeczeństwa. Do ubogich w tym przypadku zalicza się osoby najgorzej sytuowane w danej społeczności nawet wówczas, gdy mają środki finansowe na zaspokojenie swoich podstawowych potrzeb. Do głównych przyczyn ubóstwa względnego zalicza się sytuację gospodarczą i polityczną państwa²².

W Polsce występują również ubóstwa:

- zawinione,
- niezawinione.

Pierwsze z nich jest spowodowane z własnej woli osoby. Dana osoba najczęściej nadużywa alkoholu, nie poszukuje pracy pomimo zdolności do jej wykonywania. Można uznać, że odpowiada jej poziom życia, w jakim żyje. Natomiast ubóstwo niezawinione powstaje z powodów niezależnych od osoby tj. utrata pracy, kryzys ekonomiczny w kraju. Dana osoba najczęściej zmniejsza swój dochód, dlatego też nie jest w stanie zaspokoić wszystkich swoich potrzeb²³.

Ubóstwo szczególnie negatywnie wpływa na rodziny. Powodując brak lepszych perspektyw dla dzieci (tzw. bieda dziedziczna), prowadzi do sytuacji konfliktowych oraz powodując powstawanie zjawisk przestępczych. Według danych Stowarzyszenie Wiosna (organizatorów Szlachetnej Paczki) w roku 2018 ponad 2 mln mieszkańców Polski (w tym prawie pół miliona dzieci) żyło w skrajnym ubóstwie. Osoby te miały często na przeżycie 19 zł na dzień²⁴.

Zakończenie

Wymienione i opisane w artykule zagrożenia mają wpływ na zaburzenia całych grup społecznych, które powodują egzystowanie na marginesie życia społecznego. Zagrożeni obywatele Polski nie tylko nie mogą podolać prawom i obowiązkom związanych z bycia Polakiem, ale też nie są w stanie realizować podstawowych obowiązków wynikających z bycia rodzicem, w związku z tym zjawisko patologiczne rozszerza się też na coraz młodsze pokolenia. O tym jak poważne są zagrożenia społeczne świadczy fakt, że nadal Polacy boją się utraty pracy (stopień zagrożenia utraty pracy zależy od miejsca zamieszkiwania), pogorszenia się warunków życia i sytuacji zdrowotnej szczególnie chorób cywilizacyjnych. Również dużym zagrożeniem społeczeństwa naszego kraju jest przestępczość i nadal widoczny problem znalezienia pracy szczególnie przez osoby młode. Negatywny jest również fakt, że według danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w 2018 roku w Polsce mieszkało 1 294 mln beneficjentów pomocy społecznej²⁵.

Polacy, jako podmioty bezpieczeństwa są narażeni na szereg ryzyk, jednocześnie są słabo chronieni przed nimi, przez samych siebie, rodzinę społeczeństwo i państwo.

Literatura

1. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U.2019.0.852 t.j.)
2. Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U.2019.0.1507 t.j.)
3. Bocoń J., Toczyński W., Zielińska A., Ubóstwo jako zjawisko społeczne oraz przedmiot pracy socjalnej, [w:] T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), Pedagogika społeczna, wyd. Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1995.
4. Ciekawski Z., Determinanty bezpieczeństwa społecznego w warunkach globalizacji, [w:] A. Jackiewicz, A. Trzaskowska-Dmoch(red.), Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa. Uwarunkowania, procesy, skutki, wyd. CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa 2017.
5. Giereszewski J., Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego, wyd. Difin, Warszawa 2013.
6. <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/praca/stopa-bezrobocia-pazdziernik-2019-dane-gus-rekord-bezrobocia/cw1e7ej/10.12.2019>
7. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/bezrobocie;3876818.html> (09.12.2019)
8. <https://gopswyminy.pl/przeciwdzialanie-uzaleznieniom/alkoholizm/alkoholizm-definicja/> (9.12.2019)

---

22 E. Nowak, M. Nowak, Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego. Zarządzanie bezpieczeństwem, wyd. Difin SA, Warszawa 2011, s. 115-116.

23 S. Nitecki, Prawo do pomocy społecznej w polskim systemie prawnym, wyd. Wolters Kluwers Polska, Warszawa 2008, s. 160.

24 <https://www.szlachetnapaczka.pl/raport-o-biedzie/> (11.12.2019)

25 <https://www.zadluzenia.com/ile-osob-korzysta-z-pomocy-spoecznej-w-polsce/> (11.12.2019)

9. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2019,4,1.html> (10.12.2019)
10. https://zdrowie.tvn.pl/a/choroby-cywilizacyjne-definicja-i-przyklady-jak-im-zapobiegac?utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=paste (11.12.2019)
11. <http://www.e-histopatologia.pl/choroby-cywilizacyjne/choroby-cywilizacyjne> (10.12.2019)
12. https://www.okiemidlera.pl/wp-content/uploads/2016/05/piramida_1.png (08.12.2019)
13. <https://www.szlachetnapaczka.pl/raport-o-biedzie/> (11.12.2019)
14. <https://www.zadluzenia.com/ile-osob-korzysta-z-pomocy-spoecznej-w-polsce/> (11.12.2019)
15. Kitler W., Czuryk M., Karpiuk M., Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP. Część szczegółowa, wyd. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
16. Kurzynowski A., Polityka społeczna, wyd. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2002.
17. Leszczyński M., Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa, wyd. Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2009.
18. Leszczyński M., Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku. Zarządzanie Bezpieczeństwem, wyd. Difin SA, Warszawa 2011.
19. Malendowicz P., Poplawski Ł., Poplawski Z., Bezpieczeństwo Polski w XXI wieku. Wymiar wewnętrzny i międzynarodowy, wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile, Piła 2016.
20. Mierzejewski D. J., Bezpieczeństwo współczesnych państw: Europa - początek XXI wieku: (wybrane problemy), wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile, Piła 2006.
21. Nitecki S., Prawo do pomocy społecznej w polskim systemie prawnym, wyd. Wolters Kluwers Polska, Warszawa 2008.
22. Nowak E., Nowak M., Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego. Zarządzanie bezpieczeństwem, wyd. Difin SA, Warszawa 2011.
23. Social security: A new consensus, International Labour Office, Geneva 2001.
24. Szymczak M., Słownik języka polskiego T. I, wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.
25. Zięba R., Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych, „Sprawy Międzynarodowe”, 1989, nr 10.

ОСОБЛИВОСТІ САНОГЕННОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

***Капшученко Олександр,**
студент НПУ імені М.П. Драгоманова*

*Науковий керівник –
к. психол. н., доц. І.О. Лапченко*

Сучасна психологія приділяє невивраджено мало уваги вивченню саногенного мислення, адже доведено, що воно є невід’ємним компонентом життєдіяльності повноцінної особистості. Саногенним називаємо мислення, яке свідомо спрямовується на подолання негативних емоцій та психологічне оздоровлення людини. Воно виступає складовою здорового способу життя, тому що зменшує внутрішній конфлікт, дозволяє контролювати емоції, регулювати потреби та бажання[4].

Сучасні соціальні, політичні, технічні, наукові, екологічні умови мають невід’ємний вплив на розвиток молодшої особистості, зокрема на розвиток її саногенного мислення[1]. Тому перед сучасною психологією постає завдання, спрямоване на більш глибоке вивчення саногенного мислення і процесу його розвитку в онтогенезі.

У багатьох людей у стресовій ситуації не вистачає особистісних ресурсів для підвищення життєстійкості, покращення психологічного здоров’я і гарного самопочуття. Однією з таких можливостей, на думку вчених, є формування саногенного мислення як здатності конструктивного сприйняття життєвого досвіду та завдяки цьому підвищення внутрішнього благополуччя особистості[2]. Зміна оцінки несприятливої ситуації часто супроводжується знаходженням певного смислу, створенням нового контексту, в якому актуалізується даний сенс[6].

Саногенне мислення аналізується в контексті проблеми психологічного здоров’я в роботах сучасних науковців (І. Дубровіна, Н. Колотій, К. Рифф, АШувалов) [5]. Встановлено зв’язок даного виду мислення із життєстійкістю особистості як здатністю протистояти

життєвим негарздам, відповідати на виклики життя (І. Ларіна, Д. Леонтєв, С. Мааді, І. Разказова). Саногенне мислення можна вважати одним з варіантів більш широкого поняття «позитивне мислення» (В. Бобрицька, В. Калошин, Л. Киричук, М. Мольц, С. Ткачук). Ідеться про створення й постійну підтримку, підкріплення позитивного образу власного «Я» внаслідок впливу успішних вчинків і загалом життєвих успіхів[8].

Водночас на теоретичному рівні проблема саногенного та позитивного мислення досліджувалась недостатньо. Натомість, в масовій свідомості дане словосполучення носить дещо «запопуляризований» характер завдяки публікаціям М. Мольца, Н. Правдіної, Л. Хей та інших[7]. Нерідко це призводить до непродуктивного тлумачення позитивного мислення як нереалістичного сприйняття життєвої реальності та заперечення труднощів, що викликає у дослідників скептичне ставлення, оскільки в традиційній психології мислення відноситься до пізнавальних психічних процесів, не набуваючи при цьому оціночного, афективного забарвлення[3].

Завданням нашого дослідження стало визначення особливостей саногенного мислення підлітків та юнаків. На основі теоретичного аналізу проблеми була виділена його наступна структура: емоційний, рефлексивний та мотиваційний компоненти. У нашому дослідженні були використані тестові методики і авторська розробка, апробована попередньо на в процесі виконання курсового проекту. Ними стали: «Тест на оптимізм» (Р. Немов), спрямований на визначення емоційного компоненту, методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (А.Карпов) – рефлексивного компоненту, авторська методика «Вибір позиції в різних ситуаціях» – мотиваційного компоненту.

В дослідженні брали участь 30 осіб підліткового віку від 11 до 13 років та юнацького віку від 18 до 20 років. Емпірично встановлено, що у половини з них наявний реалізм, заснований на нормальному оптимізмі, який домінує в ситуаціях соціальної взаємодії. Це означає, що вони схильні до позитивно емоційного сприйняття обставин, своїх невдач або успіхів. 40% досліджуваних виявили схильність до песимізму. При цьому яскраво виражений песимізм не виявив жодних підліток чи юнак.

Привертає увагу факт про те, що 10% досліджуваних мають злегка завищений, але, загалом, нормальний оптимізм, що може заважати іноді усвідомлювати і виправляти недоліки у своїй поведінці та діяльності. Враховуючи, що оптимізм є одним з показників позитивного мислення, ми припускаємо, що вказана половина підлітків та юнаків мають саме такі особливості мисленнєвого процесу.

Дослідження особливостей рефлексивності як складової саногенного мислення показало, що її високого рівня виявлено у 17% досліджуваних, середній рівень – у 53% і низький рівень – у 30%.

З метою визначення мотиваційного компоненту саногенного мислення підлітків та юнаків була застосована авторська методика «Вибір позиції в різних ситуаціях», яка має проєктивний характер, адже спонукає досліджуваного уявити себе та свою реакцію на певні обставини. Встановлено, що позитивний мотив обрали 60% досліджуваних, емоційно нейтральний – 30% і решта 10% обрали негативний варіант відповіді.

Як видно, більшість досліджуваних (60%) виявляють позитивне мислення майже в усіх описаних ситуаціях. У них переважає позитивний мотив. Вони або з гумором поставляються до обставин, або намагаються побачити і обрати конструктивний вихід. 30% досліджуваних схильні до позитивного мислення ситуативно, тобто залежать від специфіки ситуації. У них переважає нейтральний мотив. Водночас можна припустити, що вони мають досить реалістичне сприймання обставин, хоча іноді засмучуються через них. 10% учасників дослідження мають низький рівень позитивного мислення, тобто у них переважають негативні переживання в різних життєвих ситуаціях. У них переважає негативний мотив.

На основі аналізу та узагальнення отриманих даних, ми дійшли висновку, що половина досліджуваних підлітків та юнаків (50%) продемонструвала середній рівень саногенного мислення. Їм властивий реалістичний оптимізм та у більшості ситуацій вони намагаються зберегти позитивний настрій. 15% учасників дослідження виявили низький рівень саногенного мислення, що визначається через низький рівень оптимізму (наявний песимізм) та відповідний вибір позиції у неоднозначних ситуаціях. У решти (35%) ми фіксуємо високий рівень

саногенного мислення, який характеризується домінуванням оптимізму (іноді надмірного) та переважанням позитивних виборів у складних обставинах.

Був організований природний експеримент, який передбачав заповнення підлітком протягом тижня щоденника «Самоаналіз саногенного мислення». В його основу покладений механізм рефлексії, завдяки якому підлітки та юнаки (експериментальна група складалася з 10 осіб) зосереджують увагу на своїх переживаннях, прагненнях, очікуваннях та реальних подіях, які виправдовують або знецінюють їхні сподівання. Крім того, згідно із словесною інструкцією досліджувані мали протягом тижня шукати та зосереджувати увагу на позитивних переживаннях, подіях, враженнях. Встановлено, що зосередження уваги підлітків на власних позитивних переживаннях призвело до підвищення рівня їхньої рефлексивності та налаштованості на отримання відповідного результату.

Для підтвердження отриманих даних заповнення щоденнику була проведена контрольна діагностика за допомогою вище названих методик. Виявлено збільшення кількості підлітків та юнаків з тверезим реалізмом та нормальним рівнем оптимізму (з 50% до 70%), з високим рівнем рефлексивності з 17% до 20%, з позитивним мотивом вибору в різних ситуаціях (з 60% до 70%).

Результати нашого дослідження дають можливість зробити висновок, що саногенне мислення – це свідомо регульований процес. Підлітковий та юнацький вікові періоди є сприятливим для розвитку саногенного мислення у зв'язку з тим, що саме в цьому віці виникають численні нові життєві проблеми, розв'язання яких потребує оптимістичного настрою та позитивного мислення.

Використана література:

1. Берн Е. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры / пер. с англ. – Минск: «ПРАМЕБ», 1992. – 384 с.
2. Брокмейер Й., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы // Вопросы философии. – 2000. – № 3 – С. 29 – 42
3. Егтінген Г., Герасимчук Л. Перегляд позитивного мислення. 2015 // Наш формат-182с.
4. Калошин В.Ф. Позитивне мислення: щастя, здоров'я, успіх. – К.: Основа, 2008. – 92 с.
5. Киричук Л. М. Когнітивна структура дискурсу позитивного мислення // Філологічні студії. – 2004. – № 4. – С. 149 – 155.
6. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб. – К.: Каравела, 2012. – 328 с.
7. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека: пер. англ. – М.: Прогресс, 1998. – 480 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2009. – 180 с.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕДОНІСТИЧНОГО ТА ВЕДЕМОНІСТИЧНОГО ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Коваленко Вікторія Станіславівна

Одеський національний університет ім.І.І.Мечникова, аспірант

kov.viktoria78@gmail.com

Науковий керівник -

доцент, к.псих.наук Смокова Л.С.

Протягом багатьох століть люди намагалися визначити, у чому полягає секрет щастя. Ця тема ставала центром уваги філософів, теологів, психологів, соціологів, лінгвістів, економістів, політиків, медиків. Кожне сторіччя привносило свій внесок у уявлення про основи щастя та благополуччя.

В сучасній психології існує поняття благополуччя: суб'єктивного та психологічного. Ці два поняття з моменту введення цих термінів вживаються як наукові синоніми буденних понять «щастя», «благоденства», «спроцвітання». В сучасному дискурсі саме ці два поняття ми можемо найчастіше зустріти в різноманітних джерелах. В контексті благополуччя проведено і проводиться дуже багато досліджень. Незважаючи на це, інтерес до теми благополуччя

зростає щороку. Адже, збереження психологічного благополуччя є запорукою збереження психічного здоров'я та профілактикою психічних та психологічних проблем. А високий рівень суб'єктивного благополуччя пов'язаний з високою якістю життя та суб'єктивним задоволенням своїм життям.

Слід зазначити, що терміни «суб'єктивне» та «психологічне» благополуччя у деяких авторів не мають чіткого наукового розмежування і вживаються як синоніми. Але, разом з тим, ряд дослідників спробували запропонувати співвідношення цих двох феноменів. Так, ряд авторів вважають психологічне благополуччя складовою суб'єктивного. Наприклад, Л.Куліков вважає психологічне благополуччя складовою суб'єктивного разом з матеріальним, фізичним, духовним... А суб'єктивне, згідно автора, є інтегральним показником, що характеризує відношення до свого життя взагалі, в усіх аспектах. Навпаки, Н.М.Голубова пропонує розуміти СБ частиною психологічного. Згідно авторки, останнє не тільки складається із суб'єктивного відчуття щастя, задоволення своїм життям(СБ), а пов'язане також із задоволенням більш широких потреб людини, з її цінностями, їх реалізацією в соціумі.

Вперше поняття «психологічне благополуччя» ввів Н.Бредберн. Він запропонував вважати основою благополуччя відчуття щастя та задоволення від життя, які формуються в результаті балансу щоденних емоцій. Термін «суб'єктивне благополуччя» з'явився у науковому дискурсі пізніше завдяки Е.Дінеру. Е.Дінер пропонував вважати психологічне благополуччя частиною суб'єктивного. За його думкою благополуччя складають не тільки баланс емоцій, задоволення життям, а також прийняття власної особистості, тобто відношення до себе. Так, Е.Дінер вказує на наявність когнітивної складової, в яку входять знання про себе, своє життя, і емоційної складової – певного відношення до себе й свого життя. Так, певний час дуже широко використовувався термін «суб'єктивне благополуччя» на теренах закордонної психології. І.Бонівелл також розглядала суб'єктивне благополуччя з точки зору задоволення життям та перевагою позитивних чи негативних емоційних переживань[3,с.42]. Д.Канеман та Д.Уотсон виділяли емоційний компонент як щоденний емоційний фон, який переважає в людини, та оціночне відношення до свого життя. Всі ці автори традиційно відносять до гедоністичного напрямлення у розумінні благополуччя. Гедоністичний підхід походить від грецького слова «hedone», що означає «задоволення, насолода»[4,с.19]. Джерело цього підходу сягає філософів Стародавньої Греції. На думку цих філософів досягнення щастя вважалося найвищим благом, призводило до підвищення якості життя та спокійного стану духу. Представники гедонізму вважали, що людина може пізнавати світ через безпосередні відчуття. Тому щастя вважали результатом тілесних та чуттєвих задоволень. Але, серед послідовників гедонізму поняття про джерело щастя еволюціонувало. Так, Аристипп Кіренський вважав основою щастя будь-які чуттєві насолоди, а вже Епікур вбачав щастя у відсутності болю та душевному спокої. Тому закликав вдовольняти тільки ті потреби, що провокують більх[2].

На відміну від гедоністичного напрямку згодом сформувалось поняття «психологічного благополуччя» з точки зору не проживання та емоційного відношення до свого життя, а з точки зору більш широкого розуміння потреб людини. В основі цього розуміння лежать основи екзистенціальної та гуманістичної психології, які вважають найвищим благом реалізацію людини у соціумі, розкриття її потенціалу. На цей напрямок вплинули роботи А.Маслоу про ієрархію потреб, К.Роджерса про позитивне функціонування та інших. Аналогічно попередньому, цей напрямок знайшов своє коріння в глибокій давнині. У Стародавній Греції на певному етапі сформувалось уявлення про щастя як про щось більше, ніж суму чуттєвих насолод та задоволення самих необхідних потреб. Аристотель вказував, що щаслива людина володіє чеснотами, до яких він відносив моральні основи, що містяться в душі разом з відчуттями. Таким чином, окрім обставин життя, Аристотель вказує на моральну складову, що зумовлює діяльність людини, від якої вона вже отримує задоволення. «Прекрасні» дії, згідно Аристотелю, призводять до гарних відчуттів. Цей напрямок отримав назву «евдемоністичного» від гр. слова «евдемонія», що означає «щастя, доля під захистом добрих богів»[4,с.20]. Також Аристотель надавав значення міжособистісним стосункам. Аналогічно Аристотелю, представники евдемоністичного підходу враховують внутрішні фактори: особистісне зростання, внутрішні цінності, наявність сенсу життя, цілей і т.д. та надають великого значення стосункам[1].

Прихильники цього напрямку розглядали психологічне благополуччя, враховуючи також реалізацію людини у суспільстві, розвиток її внутрішнього потенціалу, відношення до себе... Одну з перших багатовимірних моделей психологічного благополуччя з точки зору евдемонії запропонувала М.Яхода в 50-х рр.. Вона першою виділила такі фактори психологічного благополуччя як прийняття власної особистості, особистісне зростання, інтегрованість як здатність справлятися зі стресом, соціальне сприйняття, соціальна компетентність, автономність. Пізніше, продовжуючи логіку М.Яходи та спираючись на роботи представників гуманістичної психології (К.Роджерс, А.Маслоу та інші), С.Д.Руфф розробила концепцію психологічного благополуччя як шестикомпонентного конструкта. Згідно авторки, воно зумовлене наступними факторами: прийняття власної особистості (відношення до себе), особистісне зростання, автономія, компетентність в управлінні середовищем, наявність і здатність до позитивних відносин, наявність цілей у житті. Для визначення саме евдемоністичного благополуччя ще один представник цього напрямку А.С.Waterman використовував термін «евдемоністичне благополуччя» та розробив анкету, в якій він врахував саморозвиток, цінності та цілі людини, а також задоволення від діяльності та взаємовідносин, що є в її житті [3, с.42].

Таким чином, можна зробити висновки, що автори, що спираються на гедоністичну традицію, використовують частіше термін «суб'єктивне благополуччя», більше уваги приділяють когнітивному та емоційно-оцінювальному компонентам благополуччя та більш орієнтуються на переживання та задоволення-незадоволення життям. Представники евдемоністичного напрямку враховують складні ієрархічні потреби людини, уявлення про які сформувались в рамках гуманістичного та екзистенціального напрямків психології. Автори, що пішли цим шляхом, частіше вживають термін «психологічне благополуччя», а також в рамках цього напрямку були сформовані концепції психологічного благополуччя як складного багатокомпонентного конструкта, на базі яких проводяться дослідження психологічного благополуччя в багатьох країнах. Пізніше були розвинені напрямки, що враховували як гедоністичний, так і евдемоністичний компоненти благополуччя. Тому, в наш час існує досить розвинена база для використання методології з урахуванням різних аспектів, що потребують акцентування.

Література:

1. [Аристотель. Никомахова етика Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/arist/nik_et1.php]
2. [Диоген Лаэртский О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов/Ред. тома и авт. вступ. ст. А. Ф. Лосев; Перевод М. Л. Гаспарова.— 2-е изд.— М.: Мысль, 1986.— 571 е., 1 л. карт.— (Филос. наследие). Режим доступа: http://www.odinblago.ru/diogen_laetsky].
3. Коваленко В.С. Психологічне благополуччя як складова психологічного здоров'я людини: теоретичні підходи та емпіричні дослідження в закордонній психології // Вісник ОНУ. Психологія. Том 22, Випуск 3(43), 2017. — с. 40-50.
4. Психологическое благополучие личности и психосоциальный стресс: коллективная монография / под ред. В.А.Розанова. – Одесса: «Феникс», 2017. – с.13-30.

THE MAIN CAUSES OF LONELINESS IN MODERN FRANCE

Malimon Vitalii,

*PhD in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Administration
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
vmalimon@ukr.net*

The Dutch researcher *Jenny de Jong-Gierveld* defined loneliness as 'a situation experienced by the individual as one where there is an unpleasant or inadmissible lack of (quality of) certain relationships. This includes situations in which a number of existing relationships is smaller than considered desirable or admissible or situations where the intimacy one wishes for has not been realised. Thus, loneliness is seen to involve the manner in which a person experiences and evaluates his or her isolation and lack of communication with other people [4, p. 4].

In the past, loneliness has been approached mainly from a cultural or social point of view, but work over the past decade by social neuroscientists such as *John Cacioppo* at the University of Chicago has provided scientific evidence of something many have long suspected: loneliness causes physiological events that wreak havoc on our health. Persistent loneliness leaves a mark via stress hormones, immune function and cardiovascular function with a cumulative effect that means being lonely or not is equivalent in impact to being a smoker or non-smoker. Loneliness alters our behaviour, increasing our chances of indulging in risky habits such as drug-taking, and plays a role in mental disorders such as anxiety and paranoia [4, p. 5].

According to a 2013 study, one million more French people live alone, with about five million or 12 percent of the country's population over 18 living without any social relationships through family, friends, work or their community.

Odile de Laurens from the Fondation de France told: «The Local the modern way of life in France is contributing to the increase in the number of people living in loneliness».

«In the past people lived their lives in the same place in the same circles. These days you have to build your own friends network, your own professional network and you need both to survive», she said.

French culture is known for the importance it places on family life, but the survey shows that a loss of family networks has led to 39 percent of French people «not having regular contact with their families».

«Family ties are becoming weaker and weaker in France and more and more individuals are living alone. We are paying a heavy price for this», de Laurens says. «Its very worrying».

The break-up of longstanding communities is also cited as a reason for the increase in the number of people living lonely lives with 37 percent of French people having little or no contact with their neighbours [2].

A study commissioned in France by the *petits frères des Pauvres* and carried out by the *Institute CSA 2017* reveals that in France 300,000 people, in the large majority women over 60, suffer from loneliness and isolation. The number of people over 60 who are isolated in France is equal to the size of the city of Nantes, 6th French city for number of inhabitants. A worrying verification done by the *petits frères des Pauvres* in a study published this year, explains the carenews website. Representing 2% of women over 60, these women are isolated from what are defined the four circles of sociability: family, friends, neighbours and associative networks. More than a person out of three does not even get out of their house every day.

In its study, the *Institute CSA* reveals the link between the behaviour of these people over 60 and their feeling of loneliness and isolation. As there is the will to get old in one's own house, there is only a 25% of people who are over 85 who live in a nursing home. A choice of life that reduces the sociability of people of a certain age, even if according to the results of the study the services of proximity remain fundamental to them, explains the carenews website. Another decisive factor of the isolation of seniors is the heavy exclusion from the internet and from information services, that increases rapidly for those who are over 85. 68% of them never use the internet, a figure which is the

exact opposite of new generations [5].

Particularly interesting from a scientific point of view are the results of the 2019 survey from *The National statistics agency*.

The proportion of lonely people in French society has remained more-or-less stable over the past two decades. The slight decrease in the phenomenon is mainly due to the increasing use of phones to maintain what the researchers perhaps illogically call «distant contact».

The causes of isolation are also stable, with the poor, the older, the less well-educated and the unemployed accounting for a disproportionate number of those suffering from loneliness. Men are more common than women among the thin ranks of the isolated.

The researchers wonder if a brief chat on the phone is sufficient to break the iron curtain of isolation. What is certain is that those who are deprived of even that distant form of sociability do feel increasingly marginalised, compared to the years before the mobile phone.

And of course, say the researchers, loneliness is purely subjective and is not simply to be measured in terms of a specific number of social interactions.

According to *Djeloul Belbachir*, the president of an association which tries to help the lonely, «we are seeing a spread of isolation throughout the population».

The fault, says Belbachir in *Le Figaro*, is that our society is composed of individuals who are bombarded from childhood with the message that independence and autonomy are crucial adult characteristics. And of course, they are. Until you get too much of them, when they can become crippling [1].

On 1st October 2019, Older Persons' International Day, les *Petits Frères des Pauvres* published a report which looks at to the issue of isolation as experienced by older persons in France.

Here are some conclusions of this study: 4.6 million French people aged 60 and over feel lonely; 3.2 million are at risk of relational isolation; in urban areas, isolation is aggravated by reduced solidarity and neighbourhood relations; in rural areas, solidarity is stronger but the isolation is reinforced by the lack of daily services and transport; many seniors want better access to public space and adapted transport services (on-demand transport).

The report makes 15 recommendations structured around 5 main purposes: to better observe the isolation of seniors in the French territories (including officially measuring relational isolation); to carry out actions as close as possible to the territories (including building a territorial proximity policy to combat the isolation of seniors); to raise awareness among the general public and encourage citizenship (including encouraging citizen engagement and local solidarity); to promote housing solutions adapted to the territories (including developing temporary housing in rural areas) and to promote the daily lives of our seniors in all territories (including developing transportation on demand) [3].

Thus, loneliness is experienced when an individual's connections with friends, family, or romantic partners are less satisfying than what is desired. The reasons for loneliness are also different systems of worldviews, inability to use modern social networks, low level of social adaptation, individual psychological characteristics. Although it is impossible to prevent loneliness, the condition may be alleviated by cultivating social awareness on the prevalence and consequences of loneliness.

Список використаних джерел:

1. Eye on France: Feeling lonely? URL: <http://www.rfi.fr/en/france/20190905-eye-france-feeling-lonely-mobile-phones-human-contact-extreme-relational-isolation>.
2. More and more French living lonely lives. URL: <https://www.thelocal.fr/20130626/growing-number-of-french-living-solitary-lives>.
3. Old age loneliness and isolation in France: what are the links with the territories? URL: <https://www.age-platform.eu/age-member-news/old-age-loneliness-and-isolation-france-what-are-links-territories>.
4. The lonely society? URL: https://www.mentalhealth.org.uk/sites/default/files/the_lonely_society_report.pdf.
5. France. 300000 people over 60 are isolated. URL: <http://www.vitainternational.media/en/article/2017/10/18/france-300000-people-over-60-are-isolated/705>.

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРУ ТА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Пристипа Яна Вячеславівна

аспірантка КДПУ

pristupa040889@gmail.com

Науковий керівник –

к. педагогічних наук, доцент Н.І.Зеленкова

Еволюційне включення України до європейського освітнього простору детермінувало неабиякий інтерес педагогічної науки, зокрема до проблем гендерного виховання та гендерної культури у сфері освіти. Перегляд традиційних цінностей, звичай стереотипних уявлень фемінну та маскулінну соціальну роль з огляду на нові соціально-економічні умови має перспективу для прогресивних змін сучасної системи освіти, розробки її футуристичних моделей, про що свідчать нормативно-правові документи України: Постанови Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» (1993) і Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр.

У методологічній теорії гендерних досліджень існує два основні концепти гендеру: теорія соціального конструювання гендера і культурно-символічне витлумачення гендера. Домінантом в обох концепціях є розмежування понять «стать» і «гендер». Сакраментальне поняття статі використовувалось для позначення морфологічних і фізіологічних відмінностей, на основі яких можна дефініціювати як чоловічі або жіночі. Але окрім біологічних відмінностей між людьми існує членування соціальних ролей, форм діяльності, різниці в поведінці і психологічних характеристиках. Так утворилась потреба розрізнити біологічну стать (sex) і соціальну стать (gender). Гендерні ролі і норми не мають універсального змісту і значно різняться в різних суспільствах.

Новітня гендерна теорія доводить, що суспільно значущі розмежування між чоловіками і жінками не мають біологічного генезису, а лише призначені особою суспільством. Гендерний стереотип — сукупність стійких уявлень, що вироблений історично і детермінований соціокультурно. Гендерні стереотипи проходять в усі ланки етносу, визначаючи чоловічі чи жіночі риси вдачі, особливості виховання, звертаючи увагу на суспільний авторитет статі.

Соціально-психологічні експерименти є резонними науковими аргументами істинності тверджень:

- жінки менш агресивні за чоловіків, більше за них схильні до опіки;
- жінки емоційно чутливіші, більш здатні до емпатії, краще декодують невербальні повідомлення;
- чоловіки більш домінантні;
- чоловіки ініціативніші у статевих стосунках.

Отже, гендер - це складний соціокультурний конструкт, який відображає організовану модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а й визначає їх соціальні відносини в основних інституціях суспільства. Виявленню змісту гендерних відносин в античному суспільстві сприяють філософські погляди відомих мислителів, зокрема Сократа, Піфагора, Аристотеля, Платона та ін.

Науковці, компетентні в цій царині є І. Жеребкіна, С. Жеребкін, О. Забужко, Н. Зборовська, Н. Лавриненко, Л. Малес, С. Павличко, М. Рубчак, І. Тарасенко, Н. Чухим, Н. Хамітов та ін. Фактично гендерна парадигма представляє систематичність тверджень та цінностей стосовно осмислення стосунків в системі чоловік-жінка, її модифікацію, історичний шлях, задля звернення ідеального аргументу. Треба означити, що гендерна парадигма значно різниться від традиційної і є логічно сконструйованою аналізуючи її крізь призму соціального і культурного зрушення, пошуком інноваційних моделей пізнання. Перші зародки датуються XVIII сторіччя, хоча можна спостерігати повільний розвиток внаслідок стужої належних умов. Колосального піднесення гендерна проблематика набуває в 70-х р. XX ст. й стає нагальним питанням для низки наук [9].

Рациональне зерно серед історико-філософських рефлексій щодо поняття «гендер» і персоналізація жінки вказує на те, що проблема є вторинною у порівнянні з такими цінностями як світ, Бог, істина. У філософських доробках багатьох вчених. Неспростовним є те, що в історії світосприйняття феномен статі ототожнюють з існуванням любові [4, с.30; 5, с. 46].

Платон – мислитель, який заклад фундамент вирішення питання на рівні філософської інтроспекції. З філософської позиції Платона зрозуміло, що «стать» - це наслідок несплохності андрогінної цілісності. Андрогіні, за Платоном, – особлива стать, що мала фемінне та маскулінне начало. Через заздрощі Богів знищується цілісність андрогенів. Людина може перемогти стать при умові, що знайде свою другу половину. Безсумнівно феномен любові чоловіка та жінки, з точки зору Платонівського «Піру», дає змогу позбутися апатичного людського буття. Стосовно цього Платон має займат дві точки зору: чоловіки і жінки схожі та мають спільну сутнісну природу; натомість мають ширший духовний світ.

Послідовник Платона – Аристотель вказує на потужну підпорядкованість жіночого начала від чоловічого. Ключовою ознакою, якою наділена жінка «від природи», філософ вважав неспридатною для керування, наголошуючи на вроджену залежність. Супротивляючі риси, якими наділена жіноча стать від природи, санкціонують цю функцію, маючи на увазі і пасивність, тілесну слабкість, схильність до виконання домашньої роботи, покірну хоробрість, поміркованість і скромність. Покликання жінки – служіння чоловікові, приносячи різноманітну користь в сім'ї та і в державі. Аристотель обгрунтував ідею природності ієрархії статей, яка трансформуючись проіснувала до кінця ХХ століття, періодично породжуючи тезу теоретичних філософських, соціальних і філософських доктрин. [4, с. 34].

Значний вплив мала концепція Августина – противник простої дихотомії тіла і розуму, які ідентифікували з чоловічим та жіночим, протестує проти підпорядкування жінок на цій основі: його онтологія ближча до платонівського розрізнення вищої і нижчої частини духу. В цих концептуальних межах Августин відкидає погляд, що жіночність, за своєю сутністю, – злий феномен: як частина божественного плану жінка має існувати. Мислитель розрізняє тілесне (жінка зводиться до характеристик статі) і символічне значення жіночого (жінка як істота, наділена розумом, і тому здатна вознести свою чуттєвість до рівня релігійної чуттєвості.).

Нову парадигму представив Ж.-Ж. Руссо, чії праці мали широкий резонанс в Європі, підштовхнувши до формування сучасних типів “femina” та “mascul”, узвичаєні в європейській культурі. В філософських працях “Міркуваннях про походження нерівності” та в “Емлі” Жан – Жак Руссо засосовує антропологічний метод, який має місце еволюційній біології. “Чоловік повинен бути сильним та активним; жінка повинна бути слабкою та пасивною”. Це зумовлене статевою біологічною відмінністю, яка відповідає спільній репродуктивній меті. Рівність у силі та самоствердженні є репродуктивною біологією кожної статі. Фізичне домінування чоловіків над жінками є природною, натомість жінки тендітні і слабкі, що співвідноситься з імпульсом до самозбереження[6, с. 35].

Світоглядна позиція Ж.-Ж. Руссо засвідчує розвиток раціональності як вищу мету формування чоловічої особистості наголошуючи на винятковому статевий диморфізм: раціональний чоловік має доповнюватись емоційною жінкою. Отже, Ж.-Ж. Руссо відстоює архаїчну світоглядну позицію: наголос на існуванні слабких тілесних відмінностей між чоловіками та жінками; плумачить статевої відмінності ретроградним чином: обставиною жіночої чуттєвості є чоловічий контроль, проте єдиною сферою реалізації жіночої суб'єктивності – патріархальна сім'я.

Філософське відлуння установки Ж.-Ж. Руссо можна простежити у доктринах родоначальника німецької філософії І. Канта, первинним принципом аналізу якого є метафізичне ствердження природної сутнісної відмінності жінок та чоловіків. Для нього очевидним є існування як біологічних, так і психологічних особливостей. Крізь призму понять “віднесеного” і “прекрасного” мислитель споглядає статевої відмінності. На думку Канта до репрезентативних рис жінок відносять емоційність, імпульсивність, надмірний нарцисизм (любов до прикрас), а Розум, Істина, Справедливість безсумнівно асоціація з чоловіками. [6, с. 54].

Некласична філософія Ф. Ніцше заклала фундамент радикальної переорієнтації тілесного статусу в культурі, а саме становлення як одна з її якостей[3, с. 82]. Через те, що у традиційній

метафізиці тілесне асоційоване з жіночим, у некласичній філософії Ф. Ніцше описує жіноче як феномен, стосовно якого є неможливим виконання функції панування, володіння в принципі. Причиною того є виключення жінки з дискурсу західної метафізики.

Концепція суб'єктивності Ф. Ніцше зробила внесок у формування феміністської теорії сучасності. Крізь призму принципу тілесності можна представити модель суб'єктивності як множини, складовими якої є раціональні, чуттєві нерациональні характеристики. Мислитель описує її як здобуття ідентифікації в систематичній відмові від тих нормативів, які нав'язуються особистості суспільством, називаючи ексцентричною моделлю. Отже, некласична філософія Ф. Ніцше стала ще одним рішенням у подоланні патріархальної традиції шляхом розробки логічних підстав для впровадження жіночого феномену в філософсько – культурний дискурс та будівництва теорії жіночої суб'єктивності на некласичних принципах мислення[8].

На розвиток наукових поглядів в ХХ столітті вплинула оригінальна світоглядна концепція статті, розроблена З.Фрейдом, який стверджував: “Анатомія – це доля”. На його думку, безпосередньо анатомічна різниця жіночого від чоловічого тіла формує у неї такі специфічні особливості: 1) кастраційний комплекс; 2) заздрощі до чоловічих геніталій. Три можливі лінії розвитку жіночої психіки, наголошує Фрейд, які визначають ці комплекси: перша призведе до неврозів через придушення сексуальних імпульсів; друга – веде до видозміни рис особистості, для яких властивесильні соціальні інтереси, чоловікоподібне прагнення до творчої діяльності; третя, результатом якої є «нормальна жіночість» - зверхність жінки над чоловіком через заміжжя та народження сина. Згідно теорії З. Фрейда стосовно бачення статі, вихідними рисами, які притаманні жінці при нормальному розвитку її психіки є пасивність, слабкі соцієтереси, заздрощі, відсутність відчуття справедливості. Таким чином, фрейдівська теорія наголошує на анатомічній значимості у визначенні жіночої статі, виводячи квінтесенцію її існування, підтверджуючи тим самим традиційний мізогінічний дискурс, приписуючи жінці статус «недочоловіка» [2 с. 12].

Новий концепт не лише принципово відрізнявся від багатоговікової “філософії статей”, яка в цьому питанні виходила із принципів есенсеалізму, але й від соціологічної теорії ролей ХХ сторіччя, яка також відмовлялася від ідеї біологічної визначеності статевих характеристик [7].

Сьогодніні уявлення про маскуліність і фемініність як складні і неоднозначні процеси – наслідок узагальнених в філософському дискурсі ідей тлумачення статі. Епохальним визначенням особи жінки та чоловіка, їхньої суспільної ролі – біологічний детермінізм – переходить на пріоритет соціокультурних чинників, які стали рушійною силою в подоланні проблеми гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя, проте нова гендерна парадигма сприяє формуванню нового світогляду і, закономірно, можливих шляхів вирішення перерозподілу влади і власності, що зменшить відчуженість чоловіка і жінки, сприяє їх взаєморозумінню, а це, своєю чергою, приведе до принципово нових стосунків, нового набору ціннісних орієнтацій та подолання соціальної та культурної кризи в майбутньому.

Список використаної літератури

1. Гендерний розвиток у суспільстві: конспекти лекцій / наук. ред.-упоряд. С. П. Юдіна ;відп. ред. К. М. Левківський. 2.вид. - Київ: Поліграфічний центр «Фоліант», 2005. 352 с.
2. Жеребкін, С. Мізогінія чи фемінізм? Німецька філософія від Канта до Ніцше: Філософська думка, 2000. №6. С. 73-83.
3. Основи теорії гендеру: навчальний посібник /за ред. В.П.Агєєва, Л.С. Кобелянська, М.М. Скорик - Київ: «К. І. С.», 2004. 536 с.
4. Хамітов, Н. Філософія статі: Прояснення предмета / Н. Хамітов // Філософська думка. 2000. №6. 45-55 с.
5. Чухим, Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ столітті / Н. Чухим. - URL:<http://www.ji.lviv.ua/n17texts/chuhym.htm>
6. Шакун, Н.В. Методологія соціального пізнання: плюралізм інтерпретацій / Н.В. Шакун // Україна - ЄС. Сучасні технології, економіка та право: зб. наук. пр. - Ч. 2. Сучасна інженерія. Сталій розвиток. Інновації в соціальній роботі: філософія, психологія, соціологія. Сучасні проблеми юридичної науки та практики. Чернівці: ЧНТУ, 2015. С. 229-232.

THE EVOLUTION OF THE DEFINITION OF A BUILDING OBJECT IN RECENT YEARS AND ITS POTENTIAL IMPACT ON THE AMOUNT OF PROPERTY TAX IN POLAND

MA Słapczyński Tomasz
Political Science and Journalism Faculty
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Abstract

At present, it is difficult to clearly determine in which direction the tax authorities will interpret the new provision. With the current interpretation of the regulations, it can be assumed that there will be no change as to existing taxpayers. However, this cannot be stated unequivocally when it comes to entities that will become taxpayers in the future. It is therefore possible that those devices and installations subject to property tax will not be able to be used by the authority for its intended purpose. After all, state institutions involved in obtaining budget revenues are seeking to maximize these revenues through various possible ways. As of June 28, 2015, the definition of a building object contained in the 1994 Act - Building Law was amended as a result of an amendment. The definition of a building object is referred to in the Act on local taxes and fees. According to some, changing this definition will change the rules for taxing companies with real estate tax. According to the position of the Ministry of Finance, it should be assumed that a change in the definition does not significantly affect the concept of a building object, but only clarifies the meaning of the term and will not affect the interpretation of regulations and the amount of tax in any way. However, the new definition of a construction object may cause a risk for entrepreneurs who are just starting their business or those who are in dispute with tax authorities about taxation of internal installations.

Keywords: Construction law, business activity, definition of a building, property tax, tax liability;

Introduction

On March 16, 2015 . The President of the Republic of Poland signed the Act of 20 February 2015 . , on the amendment of the Construction Law[1, p. 1] . The Act entered into force three months after its announcement, i.e. on June 28, 2015. In connection with this, the definition of a construction object included in the Construction Law ,[2, p. 3] has been amended as a result of the amendment. The definition of a building object from this Act is cited in the Act on local taxes and fees. According to experts, a change in this definition may affect the future rules for corporate property taxation. The Act has been in force for some time and so far no changes in the calculation of tax have been observed.

The ministry's position on changes

According to the position of the Ministry of Finance, in response to interpellation No. 32355 of 15 May 2015, the amendment to the Construction Law will not change the calculation of property tax. In response to the interpellation Undersecretary of State in the Ministry of Infrastructure and Development, cites that in accordance with the preceding of Article 3 points. 1 Law "by the object to be understood building construction with installations and the technical equipment, construction representing all technical and usable with the systems and equipment and business landscaping. However, as a result of a change in the provision introduced by the amendment of the Act of 20 February 2015 amending the Building Law and some other acts , which entered into force on 28 June 2015, the building is a building, structure or small architectural structure with installations providing the possibility of using a building object for its intended purpose, erected with the use of construction products" [3, p 4.] .

It should be noted that "a change in the definition indicated in art. 3 points 1 of the Construction Law does not narrow down this concept, but clarifies the meaning of the term construction object. The removal of the concept of technical devices from the current definition of a construction object results from the fact that technical devices are not subject to the provisions of the Building Law (except for the installation of devices above 3 meters in height on construction works) and cannot be considered as parts of a building. In this respect, the amendment only ordered the existing definition of a building object and ensured its compliance with other provisions of the Act. Among other things, with the definition of the building indicated in art. 3 points 3 of the Construction Law . According to the new regulation, technical equipment (boilers, industrial furnaces, wind farms and other equipment) is

not considered as construction, but only their construction parts and foundations for machinery and equipment. "It should be noted that the amendment did not change the nature of construction equipment, technical devices related to the object, ensuring the possibility of using the object for its intended purpose. In the previous and changed legal status, construction equipment within the meaning of art. 3 points 9 at the Construction Law is technical equipment related to a construction object, ensuring the possibility of using the object for its intended purpose, for example connections and installation devices as well as devices for purifying or collecting sewage, crossings, fences, parking yards, or for example dustbins" [3, p. 5].

The nature of installations inside buildings has not changed either. "Installations ensuring the possibility of using a building as intended were and are treated as parts of a building. Installations that will not ensure the facility's intended use, e.g. industrial installations inside the facility, should not, as in the current legal status, be subject to the provisions of the Construction Law. "It should be noted that the scope and purpose of the Building Law Act is not the same as the scope and purpose of the Act on local taxes and fees [6, p. 3]. The task of the Construction Law is to regulate the investment process in the part related to carrying out construction works, the definitions of a building object, building, structure and construction device contained therein serve the purposes of this act. These definitions are not formulated for use in almost tax law. References to these definitions for the first time appeared in the Act on local taxes and fees only on January 1, 2003, in connection with the entry into force of the Act of October 30, 2002, amending the Act on local taxes and fees. [6, p. 3.] Eight years after the Construction Law came into force. At the end of the response to interpellations, the Ministry of Infrastructure and Development stated that the assessment of the effects of the amendment to the Building Law Act in relation to the Act on local taxes and fees, remains outside the competence of the Minister of Infrastructure and Development [8, p. 4].

However, in response to interpellation no. 32306 of MP Maciej Orzechowski of April 22 2015, specifically addressed to the Minister of Finance, a position was presented from which it follows that the amendment to the Construction Law will not change the way of determining the scope of taxation of buildings and structures with real estate tax. In the said reply to the interpellation, the Ministry of Finance stated that "the building defined in art. 1a paragraph 1 point 1 of the Act on local taxes and fees, as a building object (together with installations ensuring the possibility of using the object for its intended purpose, erected with the use of construction products), which is permanently attached to the ground, separated from the space by means of building partitions and has foundations and a roof. At the same time, a separate subject of taxation will be pursuant to art. 1a paragraph 1 point 2 of the Act on local taxes and fees, a building constituting a construction object (together with installations ensuring the possibility of using the object for its intended purpose, erected with the use of construction products) that is not a building or small architecture object, as well as a construction device within the meaning of the provisions of the Building Law related to the object construction, which provides the possibility of using the object for its intended purpose. Installations such as power, water, sewage, heating, telecommunications and gas installations located inside the building will not constitute a separate subject of taxation. On the other hand, other installations and devices located inside the building, which is important, will not constitute a separate building, if they were not erected with the use of construction products or provide the possibility of using the object for its intended purpose [8, p.1].

In addition, other technical devices related to the building will continue to be subject to real estate tax, ensuring that the building can be used for its intended purpose, such as connections and installation devices, including parking yards or garbage dumps, as construction equipment constituting buildings within the meaning of the Act about local taxes and fees. As regards legislative actions clarifying doubts as to the links between the Tax Act and the Construction Law, it should be noted that, in accordance with the recommendations of the Constitutional Tribunal contained in the judgment of September 13, 2011 (reference number 33/09) [9, p 3.], legislative work was undertaken to change the definition of buildings. On 11 June 2013. The Council of Ministers adopted the assumptions of the draft act on improving the functioning and organization of public tasks performed by local government units. It provides for clarification of the definition of a building in order to give this definition a closed character and independent of the definition of a building object from the Construction Law. Based on these assumptions, the Government Legislation Center prepared a bill to

amend the act on municipal self-government and to amend certain other acts. It was proposed, among others clarifying the concept of buildings using the Classification of Fixed Assets. Nevertheless, this draft, in the version addressed on April 24, 2014 to the standing Committee of the Council of Ministers, did not contain the above-described change. Due to the existence of many serious legal and financial doubts, it was considered necessary to conduct further subject-related analysis of this issue. Public consultations and departmental arrangements revealed major discrepancies as to the assessment of the proposed solutions in relation to their impact on the scope of property tax, on the anticipated financial consequences of their introduction for taxpayers and municipalities benefiting from income from real estate tax.

Expert opinions on the changes

During the *vacatio legis* period, the entry into force of the amendment to the Construction Law, *Dziennik Gazeta Prawna* raised the topic of changing the definition of a building and cited the opinions of tax experts. They claimed that the change could cause disputes regarding the taxation of facilities - installations and equipment - inside buildings. It was written that the effects of the amendment could be felt in particular by owners of large industrial facilities, e.g. buildings in which high-value installations and equipment are located. According to press articles, the amendment may constitute an argument for taxation as buildings, equipment and installations located inside buildings, which are not necessary to ensure the facility may be used as intended. [7, p. 3]

Also, according to the Institute of Tax Studies “Modzelewski i Wspólnicy”, the new definition of a construction object may cause a risk for entrepreneurs who are in dispute with tax authorities about taxation of internal installations. In some cases, tax authorities considered such installations as structures. In other cases, for example, internal installations or cabling were also considered as construction. The said act is intended, in particular, to simplify and shorten construction procedures, primarily by abolishing the obligation to obtain a building permit in relation to buildings which are not buildings. The amendment changes the wording of Art. 3 points 1, excludes equipment from the definition of a building object, introduces a narrowing premise for installations to ensure that a building can be used in accordance with its intended use, forgoes the premise of the entire technical and functional structure of a building created with installations and devices in favor of the premise for the installation to ensure that installations can be used for its intended purpose, and also introduces the requirement to erect a building object using construction products. Therefore, the changes may prove to be detrimental to property taxpayers who are in dispute with tax authorities about the taxation of buildings, such as internal installations. Installations related to building maintenance will still not be taxed separately, but production installations located in the building may be treated differently [7, p. 3].

According to a study by tax adviser Tomasz Kryan of April 8, 2015, titled “The changes in the regulations on property tax”, p draw a line that the amendment may affect the amount of property tax, because it can extend to the construction unit, which are located inside buildings and structures. These changes may turn out to be significant from the point of view of real estate taxation, as they are also subject to this tax as construction, as well as construction equipment within the meaning of the Construction Law related to the building structure, which ensures that the building can be used for its intended purpose. In the light of these provisions currently tax on real estate are subject, as construction equipment only such construction equipment, which are not part of a building or structure within the meaning of the Construction Law, and therefore only the construction unit located outdoors. Under the new definition, construction equipment will under no circumstances form part of buildings or structures, which may lead to the conclusion that they will be subject to real estate tax also if they are inside buildings and structures, of course if they are related to the business. This may apply, for example, to indoor buildings, boilers or industrial furnaces or, for example, production lines. Similarly, it will be the case for installations located inside buildings that do not belong to installations ensuring the possibility of using the facility for its intended purpose. If such installations constitute construction equipment within the meaning of art. 3 points 9 of the Building Law, there is a recognition that they will, as buildings, be subject to property tax, even though they are inside another building. However, this depends on the individual decision of the tax authorities. [9, p.4]

However, it does not follow from the case law of the Supreme Administrative Court regarding

the taxation of real estate in which business is conducted that the association of only a part of the building with the business activity causes the taxation of its taxation with the highest tax rate on the entire building. This means that only the part of the building where the business is successful will be taxed at the highest rate. “[14, p.3] .

However, it is difficult to accept the interpretation according to which some installations and devices located inside the building (e.g. plumbing or electricity) do not contribute to the use of the object for its intended purpose (and as a result should be taxed separately). Despite everything, in the face of changes in regulations, experts recommend that taxpayers collect arguments for “using the building for its intended purpose”, i.e. confirming the function indicated in the regulation, which the installation performs in the building [14, p.4] . It may be necessary to tax real estate equipment and installations inside buildings that are not necessary to ensure that the facility can be used for its intended purpose, as this possibility opens by amendment, with appropriate interpretation. The scope of changes in the definition of a construction object is illustrated in Table 1. [16, p.1]

As can be seen from the table above, the definition of a building object has been synthesized and characterized in a more general way. To date, the amendment has not changed the method of calculating property tax. However, it should be emphasized that the practice of tax authorities in connection with the changes will only be shaped.

Bibliography:

- “Gazeta Podatkowa”, No. 49 (1194) of June 18, 2015; (15.01.2016r.), p. 1.
1. Websites:
<http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/C64664DA7C>; (15.01.2016r.), p. 1.
  - 2.
  3. <http://podatki.gazetaprawna.pl/artykuly/886353.prawo-budowlane-istnieje-ryzyko-nowych-obciazen.html>; (15.01.2019r.).
  4. <http://serwisy.gazetaprawna.pl/nieruchomosci/artykuly/909208.zmiany-definicji-obiektu-budowlanego-podatek-od-nieruchomosci.html>; (15.01.2019r.).
  5. <http://www.gazetapodatkowa.pl/opodatkowanie-instalacji-wewnatrz-budynkow-2015-49.archiwum,artykul,143085,1194.html>; (15.01.2019 r.).
  6. <http://www.isp-modzelewski.pl/component/content/article?id=686&start=23>; (15.01.2019 r.).
  7. <http://www.isp-modzelewski.pl/component/content/article?id=714&start=16>; (15.01.2019r.).
  8. <http://www.isp-modzelewski.pl/component/content/article?id=749&start=16>; (15.01.2019r.).
  9. <http://www.podatki.abc.com.pl/czytaj/-/artykul/nowa-definicja-obiektu-budowlanego-to-zmiany-w-podatku-od-nieruchomosci>; (15.01.2019 r.).
  10. <http://www.podatki.abc.com.pl/czytaj/-/artykul/zmiana-definicji-obiektu-budowlanego-wplynie-na-podatek-od-nieruchomosci>; (15.01.2019 r.).
  11. http://www.podatki.biz/sn_autoryzacja/logowanie.php5/artykuly/podatek-od-urazden-i-instalacji-nowa-definicja-obiektu-budowlanego-budzi-watpliwosci_14_27706.htm?idDzialu=14&idArtykulu=27706; (15.01.2019r.).
  12. http://www.stonefeather.pl/aktualnosc/items/Zmiany_w_podatku_od_nieruchomo%C5%9Bei_od_28_czerwca_2015_r.html; (15.01.2019 r.).
  13. Interpellation no. 32306 to the Minister of Finance on the impact of the amendment to the Construction Law on property tax; <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=39B9AC6F>; (15.01.2019 r.).
  14. Reply to interpellation No. 32355 on the amendment to the Building Law and the related definition of a building ; <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=568AC194>; (15.01.2019 r.).
- LegalActs:
15. Act amending the Act - Construction Law and some other acts of February 20, 2015 (Journal of Laws 2015 item 443 as amended)
  16. Construction Law of July 7, 1994 (Journal of Laws 1994 No. 89 item 414, as amended)
- Jurisprudence:
17. Judgment of the Constitutional Tribunal of 13 September 2011. Ref. No. act P 33/09; <http://trybunal.gov.pl/rozprawy-i-ogloszenia-orzeczen/wyroki/art/4780-podatek-od-nieruchomosci-sluzacych-do-wydobywania-kopalin/>; (15.01.2016r.).
- AuxiliaryLiterature:
18. P. Smoleń [in:] *Tax law - general and detailed part Financial law*, edited by P. Smoleń ; Ed. CH Beck, Warsaw 2015.
  19. H. Litwiczuk, *Tax law of entrepreneurs*, Wolters Kluwer, 2008.
  20. R. Mastalski, *Tax Law*, CH Beck, 2009.
  21. B. Brzeziński, *Basics of tax law interpretation*, ODDK, 2008.
- [1] Act of 20 February 2015 amending the act - Construction Law and some other acts (Journal of Laws of 2015, item 443).
- [2] The Act of 7 July 1994 Construction Law (Journal of Laws of 2013, item 1409, as amended), hereinafter referred to as “pb”.
- [3] <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=568AC194>, (15.01.2016).
- [4] *Ibid.*
- [5] Act of 12 January 1991 on local taxes and fees (Journal of Laws of 2014, item 849, as amended), hereinafter: “upol”.
- [6] Act of 30 October 2002 amending the act on local taxes and fees and some other acts (Journal of Laws of 2002 No. 200,

item 1683).

[7] *Ibid.*

[8] <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=39B9AC6F>, (15.01.2016).

[9] <http://trybunal.gov.pl/rozprawy-i-ogloszenia-orzeczen/wyroki/art/4780-podatek-od-nieruchomosci-sluzacych-od-wydobowal-kopalini>, (January 15, 2016).

[10] <http://serwisy.gazetaprawna.pl/nieruchomosci/artykuly/909208.zmiany-definicji-obiektu-budowlanego-podatek-od-nieruchomosci.html>; (15.01.2016.); <http://podatki.gazetaprawna.pl/artykuly/886353.prawo-budowlane-istnieje-ryzyko-nowych-obciazen.html>; (15.01.2016.); http://www.podatki.biz/sn_autoryzacja/logowanie.php5/artykuly/podatek-od-urzadzen-i-instalacji-nowa-definicja-obiektu-budowlanego-budzi-watpliwosci_14_27706.htm?idDzialu=14&idArtykulu=27706; (15.01.2016.).

[11] <http://www.isp-modzelewski.pl/component/content/article?id=714&start=16>; (15.01.2016.); <http://www.isp-modzelewski.pl/component/content/article?id=749&start=16>; (15.01.2016.).

[12] <http://www.podatki.abc.com.pl/czytaj/-/artykul/nowanidefinicja-obiektu-budowlanego-to-zmiany-w-podatku-od-nieruchomosci>; (15.01.2016.); <http://www.podatki.abc.com.pl/czytaj/-/artykul/zmiana-definicji-obiektu-budowlanego-wplynie-na-podatek-od-nieruchomosci>; (15.01.2016.).

[13] *Ibid.*

[14] <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/C64664DA7C>; (15.01.2016.).

[15] http://www.stonefeather.pl/aktualnosc/items/Zmiany_w_podatku_od_nieruchomo%C5%9Bci_od_28_czerwca_2015_r.html; (15.01.2016.).

[16] Gazeta Podatkowa No. 49 (1194) of 18 June 2015.

ЧАСТИНА 2

KIM JESTEM? CZYLI O POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI JEDNOSTKI

mgr Bień Agnieszka

*Uniwersytet Marii Curie- Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Filozofii i Socjologii
akazmierczak128@gmail.com*

Do XIX wieku społeczeństwo miało jasno i wyraźnie zarysowane zadania wynikające z pełnionej roli społecznej – rycerz był rycerzem, szlachci szlachcicem a chłop chłopem¹. Nikt nie zadawał sobie pytania kim jest, ani jaki cel ma jego życie². W wyniku przekształceń społecznych powstałych na gruncie modernizmu, industrializmu, urbanizacji oraz innych procesów pojawiła się złożoność charakteru relacji społecznych. „W efekcie życie społeczne nabiera charakteru refleksyjnego, odpowiedź na pytanie <kim jestem> nie jest oczywiste i jednoznaczne, wymaga udzielenia sobie odpowiedzi na inne pytanie <co stanowi o istocie mojej grupy> , <co odróżnia ją od innych>”³. Samo pytanie o rozumienie tożsamości pojawiło się na gruncie filozofii⁴, aby następnie wybudzić zainteresowanie socjologów – pierwotnie tylko marginalnie na gruncie antropologii, aby następnie stać się jednym z głównych zagadnień podejmowanych w badaniach społecznych. Nie możemy jednak stwierdzić, że problem tożsamości pojawił się tylko i wyłącznie w wyniku przekształceń społecznych i współczesnych procesów im towarzyszących. Jeży Szacki podkreśla, że „problem tożsamości jest poniekąd równie stary jak indywidualizm i to wszystko co opisuje jako <początki podmiotowości> , problem zaś tożsamości zbiorowej trapi od niepamiętnych czasów każdego, ktokolwiek zastanawia się nad tym, co różni <swoich> od <obcych> oraz tych drugich między sobą. Próbnymi rozwiązania problemów tożsamości zbiorowej były i są ludowe stereotypy, bardziej lub mniej fantastyczne koncepcje swoistego <ducha> poszczególnych ludów lub właściwego każdemu z nich <charakteru narodowego>”⁵. Tożsamości konstruowana jest przez działania, które następuje w wyniku powstałych relacji pomiędzy nimi. Nie ma możliwości oceny działań jednostkowych bez odniesienia do zbiorowości, w której żyje⁶.

Samo pojęcie tożsamości narodziło się na gruncie refleksji filozoficznej. Termin ten rozumiany był w dwojaki sposób – jako relacja podobieństwa pomiędzy dwoma przedmiotami („bycia tym samym” lub „tożsamości jakościowej”) oraz analizy „treści” przedmiotu opisującej „czym dany przedmiot jest” (jako zespół cech go konstytuujących). „W dawnej tradycji filozoficznej tożsamość była pojęciem logiki oraz metafizyki – i to pojęciem nastręczającym najmniej problemów. Każda rzecz jest tym czym jest. Tradycja arystotelesowska zakłada w odniesieniu do rzeczy naturalnych, że

---

1 Por. Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2006, s. 18.

2 Por. P. Berger, T. Luckmann, *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*, tłum. J. Niżnik, Warszawa 1983, s. 250-251.

3 P. Kubicki, *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamość*, Kraków 2010, s. 43.

4 Edwin Ardener analizując pojęcie tożsamości podkreśla, że „jest ono początkowo właściwością bycia tym samym lub cechą bycia w ogóle – semantyka i etymologia tego terminu, nawiązując do łaciny i greki, sugeruje istotne rzeczy , rzeczy realnie istniejące, prawdziwa istotę , byt, substancję. Jednakże użycie tego terminu w nowoczesnym opisie rzeczywistości społecznej, zakorzenione jest w obiektywizacji właściwości – tak jakby każdy i wszystko miało swoją tożsamość. Ale takie ujęcie sprawy jest błędem wywodzącym się z języka. W rzeczywistości bowiem, rzecz jasna ja nie mam tożsamości – to co widzimy, są to poprostu sposoby, w jaki jestem identyfikowany (aspekt bierny) i w jaki ja identyfikuje (aspekt czynny)” – E. Ardener, *Tożsamość i uosamianie*, tłum. Z. Mach, w: *Sytuacja mniejszościowa i tożsamość*, pod red. Z. Mach, A. K. Paluch, Kraków 1992, s. 23.

5 J. Szacki, *O tożsamości (zwłaszcza narodowej)*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3 (2004), s. 37.

6 Por. A. Giddens, *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge 1984.

ich powstawanie i przemijanie jest czymś innym niż zachodząca w nich zmiany. Rzeczy te pozostają tym, czym są, dopóki w ogóle są”⁷. Pojęcie tożsamości osobowościowej do filozofii wprowadził John Locke⁸.

Problematyka społecznego - metodycznego rozumienia tożsamości narodziła się na gruncie, mającej swoje źródła w powstałej na początku XX wieku, amerykańskiej szkole antropologii *cultural nad personaly approach*. Przedstawicielami tego nurtu byli m. im. Margaret Mead⁹, Ruth Benedict¹⁰ i Ralph Linton¹¹. Badacze Ci powiązywali szeroko rozumianą osobowość z kulturą. Ich głównym celem był opis zbiorowości z uwzględnieniem specyficznych form i wzorów zachowani charakterystycznych dla danej kultury.

Do obszaru socjologii samo pojęcia tożsamości „weszło” dzięki badaniom psychologa społecznego Erika Ericsona¹². „Zawarta w nich perspektywa wyraźnie definiowała tożsamość jako stabilny układ autodefinicji jednostki, potwierdzony przez jej otoczenie społeczne. Procesualność <jąźni>, pojmowana jako brak stabilnego obrazu – siebie, związane dodatkowo z niemożliwością uzyskania uznania i wsparcia otoczenia społecznego, stanowiłaby by wręcz podstawę wystąpienia stanu patologicznego, który w pracach Ericsona [...] nosił miano dyfuzji tożsamości”¹³. To właśnie dzięki swoim postulatam konieczności badania jednostki ludzkiej w zmieniającym się świecie społeczeństwa przemysłowego zapoczątkował dyskusję o problemie związku życia społecznego z przemianami makrostrukturalnymi powstałymi w wyniku takich zjawisk jak: zmiana podziału pracy, stylu życia oraz zróżnicowania społecznego¹⁴.

Współcześnie w języku angielskim pojęcie tożsamości rozumiane jest jako *identity*. W *Słowniku języka polskiego* odnajdujemy dwa rozumienia tego terminu. Pierwsze z nich definiuje go jako bycie tym samym, identycznym¹⁵; drugie natomiast jako identyfikację, czyli „stwierdzenie czyjejś tożsamości, ustalenie jednostkowości czegoś z czymś”, „upodobnienie własnej osobowości do jakiegoś wybranego wzorca osobowości [...] proces utożsamiania się [...] z jakimś wzorem osobowościowym”¹⁶. Na podstawie powyższych definicji stwierdzić można, że zakres znaczeniowy obu terminów nie jest taki sam. Nie można stosować ich zamiennie. W literaturze przedmiotu odnaleźć jednak można zastosowanie obu terminów jako synonimów¹⁷. Innymi pojęciami stosowanymi zamiennie są m. in.: osobowość, charakter, samoświadomość, samookreślenie, samo definiowanie. Dzieje się tak, ponieważ czasami, jak pisze Antonina Kłoskowska „[...]tożsamość to suma identyfikacji jednostki”¹⁸. Pojęcie *identity* rozumieć więc można jako złożoność lub podobieństwo, lecz także jako różnicę lub odrębność. Pokreślić należy jego złożoność i wielowymiarowość, tym bardziej, że jak podkreśla Grzegorz Babiński pojęcie tożsamość posiada „[...] w znacznym stopniu

---

7 R. Spaeman, *Zasada zmiany immanentnego*, tłum. S. Amsterdamski i in. [w:] *Tożsamość w czasach zmian. Rozmowy w Castal Gandolfo*, pod red. K. Michalski, Kraków – Warszawa 1995, s. 56.

8 Analizę tożsamości w podziale na *idem* („same”) – klasyfikację oraz *ipse* („self”) – treść dokonał Paul Ricoeur. Stworzył on także teorię „tożsamości narracyjnej” będącej pomostem pomiędzy tymi dwoma pojęciami – Por. P. Ricoeur, *Filozofia osoby*, tłum. M. Frankiewicz, Kraków 1992, s. 33-34.

9 Por. M. Mead, *Coming of age in Samoa*, 1925; *Coming of age in New Guinea*, 1970; *Kultura i tożsamość. Studium dystansu miedzypokoleniowego*, tłum. J. Hołówka, Warszawa 2000. .

10 Por. R. Benedict, *Wzory kultury*, tłum. J. Prokopiuk, *Seria Biblioteki Socjologicznej*, Warszawa 2019; *The chrysanthemum and the sword patterns of Japanese culture*, New York 1989.

11 Por. R. Linton, *The Cultural Background of Personality*, *Cult Backgnd Persnlty* 11s 84, 2013.

12 Był to artykuł *Identity and the Life Cycle*, „Psychological IssUes”, 1, I, 1959.

13 Z Bokszański, *Tożsamość zbiorowa*, Warszawa 2007, s. 33.

14 Por. E. H. Ericson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, tłum. P. Hejmer, Poznań 1997.

15 *Tożsamość* (hasło), *Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 1981, s. 519.

16 *Identyfikacja* (hasło), *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1981, s. 766.

17 Por. G. Babiński, *Pogranicze polsko- ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, Kraków 1997; E. Nowicka, *Długie trwanie narodu. Sens polskości w dziesięć lat później*, „Przegląd Socjologiczny”, t.48, nr 2 (1999), s. 111-125.

18 A. Kłoskowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1 (1992), s. 138.

metaforyczny i stopniowalny charakter”¹⁹.

Analizę koncepcję Ericsona na gruncie nauk socjologicznych podjęli przedstawiciele symbolicznego interakcjonalizmu. Umieścili oni w centrum swoich zainteresowań problematykę tożsamości w odniesieniu do specyficznych relacji międzyludzkich jakim są interakcje symboliczne²⁰. „Jej swoistość polega na tym, że ludzie interpretują i definiują wzajemnie swoje działania, zamiast na nie po prostu bezrefleksyjnie reagować. Ludzka interakcja zapośredniczona jest poprzez symbole, dzięki którym możemy interpretować i nadawać znaczenia działaniom innych”²¹. Koncepcja ta zakłada, że istnieje możliwość interpretacji pomiędzy bodźcem a reakcją w zachowaniu jednostki²². Zdolność oceny jej zachowania możliwa jest w odniesieniu do kontekstu społecznego, nabytego w procesie socjalizacji. Według Charlesa Hortona Cooleya zdolność nadawania znaczeń jednostka zawdzięcza jaźni odzwierciedlonej (*lookong – glass – safe*). „Człowiek wchodzi mianowicie w posiadanie własnego ja, wyobrażając sobie, jak widzą go inni, odnosząc własne wyobrażenie o sobie do wyobrażenia na swój temat, jakie przypisuje, z którymi się styka”²³. Jednocześnie jednostka doświadcza procesu depersonalizacji stosunków międzyludzkich²⁴, które prowadzą do zmiany wyobrażenia o drugim człowieku. Cooley podkreśla, że „jeśli chodzi o badanie bezpośrednich stosunków społecznych, wyobrażenie osoby jest rzeczywistą osobą. Inaczej mówiąc, człowiek istnieje dla drugiego człowieka, oddziałując bezpośrednio na jego umysł jako wyobrażenie”²⁵.

W opozycji do myśli Cooleya stawał Gregory Herbert Mead. Zarzucił on koncepcji jaźni odzwierciedlonej nadmierny solipsyzm, czyli nadmierne skupienie się nad tym co znajduje się w umyśle człowieka²⁶. Krytykował on pogląd, że jaźń, rozumiana jako zdolność człowieka do percypowania samego siebie oraz samoświadomość są czymś danym od narodzin człowiekowi. Twierdzi, że „ciało jako takie nie jest jaźnią, staje się jaźnią dopiero wtedy, gdy w kontekście doświadczenia społecznego

---

19 G. Babiński, *Pogranicze polsko-ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, Kraków 1997, s. 85.

20 W opozycji do przedstawicieli interakcjonalizmu symbolicznego stała koncepcja socjologii rozumiejącej Maxa Webera (nieznana Parkowi, Znanieckiemu czy Durkheimowi). Postulował on, że jednostka ludzka nie posiada żadnych właściwości, na podstawie których można orzekać całkowicie *a priori* o rzeczywistości społecznej. Sam Weber pisał: „W naukowych rozważaniach tworzymy typy najbardziej przejrzystych sposobów badania i przedstawienia wszelkich irracjonalnych, afektywnie uwarunkowanych, struktur sensownych zachowania, wpływających na działanie, jest traktowane jako <odchyleń> od konstruktów jego czysto celoworacjonalnego przebiegu. Gdy chcemy na przykład wyjaśnić <panikę giełdową>, dobrze jest stwierdzić najpierw, jak przebiegało by działanie, gdyby nie wpływały by na nie irracjonalne afekty, a potem uwzględnić owe irracjonalne czynniki jako <zakłócenia>.[...] Konstrukt ściśle celoworacjonalnego działania służy w [...] socjologii, za sprawą swojej oczywistej zrozumiałości i swej – zyskanej dzięki racjonalności – jednoznaczności, jako typ (<typ idealny>), pozwalający zrozumieć realne, ukształtowane przez wszelkiego rodzaju czynniki irracjonalne (afekty, błędy) działanie jako <odchYLENIE> od tego przebiegu, jaki cechowałby zachowanie czysto racjonalne”. W tym rozumieniu punktem wyjścia analizy dla socjologa jest „typ idealny” – najbardziej przewidywalna, a co za tym idzie racjonalna forma podmiotu – M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, Warszawa 2002, s. 7.

21 P. Kubicki, *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamość*, Kraków 2010, s. 45.

22 Por. H. Blumer, *Społeczeństwo jako symboliczna interakcja*, [w:] red. E. Mokrzycki, *Kryzys i schizma Antysycjentyczne tendencje w socjologii współczesnej*, t.1, Warszawa 1984, s. 71-72.

23 J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Warszawa 2002, s. 559.

24 „Głównym rysem obserwowanej przez Cooleya jest depersonalizacja stosunków międzyludzkich przy ich jednoczesnym – dzięki postępowi technik komunikacyjnych – rozszerzeniu i zwielokrotnieniu. Depersonalizacja polega na tym, że w większości grup jednostka nie uczestniczy jako cała osoba, lecz <[...] wchodzi już do nich jakąś izolowaną, wyszkoloną i wyspecjalizowaną częścią samej siebie> - <rolą> jak powie Park. Im bardziej rozwinięte społeczeństwo, tym mniejsza rolę gra w życiu jednostki wyłączone i integralne uczestnictwo w jakiejś jednej grupie społecznej. Jednostka znajduje się w nieskończenie wielu sytuacjach społecznych, do których musi się przystosować. W rezultacie można ją rozpatrywać jako <[...] punkt przejścia nieskończonej liczby kręgów odpowiadającym grupom społecznym>. Cooley ufał, że w tych nowych warunkach uda się z czasem odbudować system wartości, których uosobieniem jest grupa pierwotna – ta (jak mówi o rodzinie) <utopia społeczeństwa>”- J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Warszawa 2002, s. 561. [za:] Ch. H. Cooley, *Human Nature and Social Order*; New York 1964, s. 148; *Social Organization. A Study of the Large Mind*, New York, s. 319. .

25 Ch. H. Cooley, *Human Nature and Social Order*, New York 1964, s. 118-119.

26 Por. G. H. Mead, *Cooley's Contribution to American Social Thought*, [w:] *On Social Psychology*, pod red. A. Strauss, Chicago 1964, s. 293-307.

rozwinie się umysł²⁷. Człowiek, według socjologa, odkrywa sam siebie i wchodzi ze sobą w dialog w wyniku uzyskanego doświadczenia społecznego. „Jednostka doświadcza siebie samej jako takiej nie bezpośrednio, lecz tylko pośrednio, przyjmując punkty widzenia innych członków tej samej grupy społecznej lub uogólniony punkt grupy społecznej, do której należy. Wkracza ona w swoje własne doświadczenie jako jaźń lub jako jednostka, nie bezpośrednio lub natychmiast, nie stając się dla siebie podmiotem, ale w takiej mierze, w jakiej staje się dla siebie obiektem, w sposób taki sam, w jaki inne jednostki są dla niej obiektami. Jednostka staje się takim obiektem tylko przyjmując w stosunku do siebie postawy innych jednostek do niej w obrębie środowiska społecznego [...]”²⁸. Człowiek w wyniku procesowi interpretacji działania wyodrębniania go z kontekstu znaczeń społecznych, uprzedmiotawia, określa jego znaczenie oraz przydatność w jego dalszych działaniach, a w ostateczności w świetle własnych sądów ocenia go i podejmuje działanie. W tym znaczeniu reakcja jednostki ludzkiej nie jest tylko i wyłącznie odpowiedzią na bodziec – jest ona także konstrukcją tworzoną przez nią w tym jednym, wyjątkowym momencie. Odpowiedz na pytanie „kim jestem?” kształtowana będzie sytuacyjnie. Mead postuluje, że jednostka nie posiada jednoznacznie określonych ram zachowań wzorów kulturowych, a jej działanie jest sytuacyjne²⁹. „Założenie to jest szczególnie istotne [...]. Po pierwsze, pozwala opisywać różne poziomy tożsamości: regionalne, narodowe i ponadnarodowe, jako wielopoziomowy układ. Ponadto zwraca uwagę na kontekstowość tożsamości, co ma istotne znaczenie we współczesnym świecie, gdzie jednostka coraz częściej staje wobec nowej sytuacji, a stare, wyuczone wzory ulegają zachwianiu”³⁰.

Koncepcję G. H. Meada rozwinął współcześnie Anthony Giddens. W swojej książce *Nowoczesność i Tożsamość (Modernity and Self-identity)* w tożsamości dostrzega matrycę jakichkolwiek działań człowieka. „Tożsamość jednostki opiera się na językowym rozróżnieniu <ja>/ <mnie>/ <ty> (lub ich odpowiednikach). Zaproponowane przez George’a Herberta Meada para I (<ja> : <ja podmiotowe>) nie jest jednak zadowalającym rozstrzygnięciem kwestii tożsamości jednostki. W teorii Meada <ja podmiotowe> jest tożsamością – tożsamością społeczną – którą w toku rozwoju psychicznego dziecka uświadamia sobie <ja podmiotowe> . <Ja podmiotowe> jest niejako aktywną, prymitywną inicjatywą jednostki, która chwytą < ja podmiotowe> jako odbicie więzi społecznych. Można zgodzić się z Meadem, że niemowlę zaczyna wykształcać jaźń w odpowiedzi na społeczny charakter wczesnych doświadczeń. Ale relacja <ja>/ <mnie> (oraz <ja>/ <mnie>/ <ty>) jest relacją wewnątrz języka, a nie łącznikiem między niesocjalizowaną częścią jednostki (<ja>) i jej <tożsamości społecznej>. <Ja> jest nośnikiem językowym, któremu sens nadają siatki pojęciowe stanowiące zasoby dyskursywne podmiotu, Umiejętności językowe użycia <ja> i innych kategorii związanych z podmiotowością jest warunkiem pojawienia się samoświadomości, ale sama przez się jej nie definiuje”³¹. W tym rozumieniu tożsamość jednostki rozumiana jest jako jej doświadczenie biograficzne, posiadające ciągłość w czasie i przestrzeni, przy jednoczesnej refleksji jednostki nad „własnym trwaniem”. Giddens za główną cechę człowieka tożsamego uważa to, że jest on „refleksyjnym aktorem”, który jako „osoba” sama siebie tak postrzega oraz dostrzega w ciągłe zmieniającej się kulturze cechy tej dyspozycji³².

Giddens analizując pojęcie tożsamości podaje najskuteczniejszą według siebie, w odniesieniu do koncepcji brytyjskiego psychiatry Ronald Davida Lainga³³, metodę analizy tego pojęcia w kontekście poszczególnych jednostek, poprzez porównanie osoby zdrowej do chorej psychicznie. Socjolog podaje, za Laingem, cechy „tożsamości rozbitej i słabej”: brak odczuwania

27 G. H. Mead, *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, tłum. Z. Wolińska, Warszawa 1975, s. 72.

28 G. H. Mead, *Umysł, osobowość ...* Warszawa 1975, s. 193-194.

29 Por. G. H. Mead, *Umysł, osobowość ...*

30 P. Kubicki, *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamość*, Kraków 2010, s. 45.

31 A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulczyka, Warszawa 2001, s. 74-75.

32 Por. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość ...*

33 Psychiatra Ronald David Laing w swojej książce *The Divided Self An Existential Study in Sanity and Madness* poddaje dogłębnej analizie typy schizoidalnych i schizofrenicznych zaburzeń psychicznych – Por. R. D. Laing, *The Divided Self An Existential Study in Sanity and Madness*, Harmondsworth 1960.

ciągłości biograficznej, nadmierne skupienie nad sobą połączone z niezdolnością do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie oraz nie posiada poczucia własnej wartości³⁴. Giddens utożsamia „dookreślenie” jednostki w kategoriach egzystencjalnych³⁵ oraz ontologicznych. „Stabilne poczucie własnej tożsamości zależy od innych wyznaczników bezpieczeństwa ontologicznego – uznania za rzeczywiste rzeczy i innych ludzi – ale nie daje się z nich wprost wyprowadzić. Jak pozostałe wymiary egzystencjalnego bezpieczeństwa ontologicznego, poczucie własnej tożsamości jest tyleż solidne, co kruche. Jest kruche, ponieważ biografia, którą jednostka jest w stanie refleksyjnie przywołać, jest tylko jedną z wielu możliwych do opowiedzenia historii rozwoju jej <ja>. Jest solidna, bo można z nim bezpiecznie stawić czoło napięciom i zmianom środowiska społecznego, w których obraca się jednostka”³⁶. W tym rozumieniu tożsamość jednostki związana jest nierozłącznie z jej biografią³⁷.

Podsumowanie

W tytule artykułu pada pytanie *Kim jestem?* Badacze z obszaru nauk społecznych posilają się z tym zagadnieniem od początku istnienia świat i świadomości człowieka. Same jednostki w wyniku procesu socjalizacji poszukują odpowiedzi na powyższe pytanie. Współcześnie wydaje się, że odpowiedź na nie jest coraz trudniejsza. Jak podkreśla Jean Pier Baudriellard, że człowiek współczesny poszukuje „nie sławy, lecz tożsamości”. Słowa francuskiego socjologa potwierdza James Clifford pisząc, że „ludzie i rzeczy są coraz bardziej nie na swoim miejscu”³⁸. W dobie kryzysu tożsamości, który obecnie przeżywamy tak ważne wydaje się pytanie Kim jesteśmy? Niestety coraz trudniej na nie odpowiedzieć.

Bibliografia :

- ArdenerE., *Tożsamość i utożsamianie*, tłum. Z. Mach, w: *Sytuacja mniejszościowa i tożsamość*, pod red. Z. Mach, A. K. Paluch, Kraków 1992.
- BabińskiG., *Pogranicze polsko- ukraińskie. Etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość*, Kraków 1997.
- BenedictR *The chrysanthemum and the sword patterns of Japanese culture*, New York 1989.
- BenedictR., *Wzory kultury*, tłum. J. Prokopiuk, *Seria Biblioteki Socjologicznej*, Warszawa 2019.
- Berger P., LuckmannT., *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, tłum. J. Niżnik, Warszawa 1983.
- BlumerH., *Społeczeństwo jako symboliczna interakcja*, [w:] red. E. Mokrzycki, *Kryzys i schizma Antysocjetyczne tendencje w socjologii współczesnej*, t.1, Warszawa 1984.
- BokszańskiZ., *Tożsamość zbiorowa*, Warszawa 2007.
- CoolyCh. H., *Human Nature and Social Order*, New York 1964.
- EricsonE. H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, tłum. P. Hejmer, Poznań 1997.
- GiddensA., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, Warszawa 2001.
- GiddensA., *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge 1984.
- Identyfikacja (hasło), *Słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 1981.
- KłoskowskaA., *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1 (1992).
- KubickiP., *Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamość*, Kraków 2010.
- LintonR., *The Cultural Background of Personality*, Cult Backgrnd Persnlty lls 84, 2013.
- MeadG. H., *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, tłum. Z. Wolińska, Warszawa 1975.
- MeadG. H., *Cooley's Conybution to American Social Thought*, [w:] *On Social Psychology*, pod red. A. Strauss, Chicago 1964.
- MeadM., *Coming of age in Samoa, 1925; Coming of age in New Guinea, 1970; Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, tłum. J. Hołowska, Warszawa 2000.
- Nowicka E., *Długie trwanie narodu. Sens polskości w dziesięć lat później*, „Przegląd Socjologiczny”, t.48, nr 2 (1999), s.

34 Por. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*. ... s. 75- 76.

35 Giddens odnosi się do koncepcji Charlesa Taylora, który podkreśla, że „aby mieć jakieś wyobrażenie tego, kim jesteśmy, musimy mieć wyobrażenie tego, jakim stajemy się i dokąd zmierzamy” - A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, Warszawa 2001, s. 77 [za:] Ch. Taylor, *Źródła ponowoczesności. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, tłum. M. Gruszczyński, Warszawa 2001, s. 94.

36 A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*..., s. 77- 78.

37 Giddens w swojej koncepcji rozróżnia także trajektoria tożsamości (*trajectory of the self*) rozumianej jako „konstruowanie szczególnych warunków życiowych, w których refleksyjny własny rozwój jednostki nabiera charakteru samozwrotnego” oraz *Umwelt* (jest to kategoria zapożyczona od niemieckiego socjologa Ervinga Goffmana) rozumianej jako „świat doświadczany, z którym jednostka rutynowo <jest w kontakcie> ze względu na potencjał niebezpieczeństwa i stanu zagrożenia” - A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*. ... s. 318.

38 J. Clifford, *Problemy z kulturą*, tłum. E. Durek, Warszawa 2000, s. 12.

- RicoeurP., *Filozofia osoby*, tłum. M. Frankiewicz, Kraków 1992.
- Spaeman R., *Zasada zmiany immanentnego*, tłum. S. Amsterdamski i in. [w:] *Tożsamość w czasach zmian. Rozmowy w Castal Gandolfo*, pod red. K. Michalski, Kraków – Warszawa 1995.
- SzackiJ., *Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe*, Warszawa 2002.
- SzackiJ., *O tożsamości (zwłaszcza narodowej)*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3 (2004).
- TaylorCh., *Źródła ponowoczesności. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, tłum. M. Gruszczyński, Warszawa 2001.
- Tożsamość (hasło)*, *Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 1981.
- WeberM., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, Warszawa 2002.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ

Гончарова Катерина Максимівна
студентка НПУ імені М.П. Драгоманова ,
IV курс, «Культурологія»
Науковий керівник – к. філос. наук, доц. Русаков С.С.

Інтерпретація – це складний механізм роз'яснення та тлумачення. Цей термін є наскрізним в багатьох сферах наукової діяльності. Також, інтерпретація – це метод дослідження в різних галузях науки. Інтерпретація, як метод дослідження буде використовуватись у нашій роботі.

Мистецтво інтерпретації веде свій початок з часів Античності. Інтерпретація як майстерне тлумачення поетів виникає в Греції в зв'язку з потребами шкільного навчання. Надалі інтерпретація розвивається як базове поняття герменевтики, яка спочатку було мистецтвом тлумачення текстів, а згодом сформувалося в якості філософсько-методологічного навчання. Великий внесок у становлення герменевтики як загальної теорії розуміння і інтерпретації внесли Фрідріх Шлейєрмахер, Вільгельм Дільтей, Поль Рікер, Ханс-ГеоргГадамер.

Становлення герменевтики як філософського вчення зробило важливий вплив на інтерпретацію. Відбувається розширення предметного поля інтерпретації. З цього моменту інтерпретація не зводиться виключно до роботи з текстами, але має справу з іншими формами та проявами людського існування.

Проблема інтерпретації як методу наукового пізнання вперше була поставлена німецьким філософом Вільгельмом Дільтеєм в рамках загальної проблематики гуманітарних наук, або «наук про дух». Дільтей в умовах панування позитивістської філософії, коли природничі науки були зразком наукового мислення, поставив питання про наукове пізнання окремих осіб і одиничних в своєму роді історичних подій. Дільтея цікавило, чи можливо таке пізнання взагалі, і які є засоби його досягнення. Завдання, яке ставив перед собою Дільтей, полягало в тому, щоб надати «наукам про дух» значення, яке можна порівняти зі значенням наук про природу в епоху панування позитивістської філософії.

Дільтей був упевнений, що наукове пізнання в «науках про дух» можливе, і в основі його лежить унікальний, властивий виключно гуманітарним наукам метод інтерпретації. Згідно з Дільтеєм, «інтерпретація - майстерне розуміння довготривалостіфіксованих життєвих проявів» . У свою чергу, під розумінням Дільтей мав на увазі процес розпізнавання внутрішнього змісту об'єкта, його зовнішніх знаків, які могли мати форму музично оформлених звуків, жестів, слів, дій, господарських статутів і укладів.

Становлення герменевтики як філософсько-методологічного вчення, а також новий підхід до гуманітарного знання сприяють оформленню інтерпретації в якості методу пізнавальної діяльності. Німецький філософ Ханс-ГеоргГадамер розглядає інтерпретацію як одну з теоретико-пізнавальних категорій, яка знаходить своє значення в таких науках і сферах діяльності, як історія і семіотика, логіка і гносеологія мови, філологія і літературна критика, перекладацька діяльність.

На думку французького філософа Поля Рікера мета інтерпретації полягає в подоланні дистанції між минулою культурною епохою, до якої належить об'єкт інтерпретації, і самим інтерпретатором. Що, з точки зору сьогодення, залишається складною роботою.

У 1955 р вийшла книга італійського правознавця, історика і філософа Еміліо Бетті «Загальна теорія інтерпретації». Відповідно до теорії інтерпретації Бетті, інтерпретація - це процес, в якому задіяні три сторони: суб'єктивність автора, суб'єктивність інтерпретатора і репрезентативна форма, яка виконує функцію посередника, через якого здійснюється їх повідомлення. Центральним поняттям теорії Бетті є «репрезентативна форма» об'єкта інтерпретації - поняття, яке охоплює всі можливі смислові вираження людської суб'єктивності (письмовий текст, твір мистецтва, мова, вчинок, символ, жест). Головна функція репрезентативної форми - трансляція укладеного в ній сенсу.

Е. Бетті виділяє чотири основні принципи, або «канони», інтерпретації. Їх головне завдання - гарантувати об'єктивність інтерпретації.

Два канони відносяться до об'єкта інтерпретації, а два - до суб'єкта.

1. Канон автономії об'єкта, який інтерпретують, значить, що інтерпретатор повинен відійти від власної суб'єктивності, яка може спотворити коректність інтерпретації, іншими словами, сенс повинен не «вноситися», а «внеситися».

2. Канон цілісності, або смислової пов'язаності, вимагає від інтерпретатора співвіднесення частини і цілого для прояснення сенсу тлумачення об'єкта.

3. Канон актуальності розуміння вимагає від інтерпретатора здатності перенесення чужої думки в актуальність власного історичного життя.

4. Канон герменевтичної смислової відповідності, або адекватності розуміння, значить, відкритість інтерпретатора духу, який створив твір, необхідність налаштувати себе на співзвучність з думкою автора, що передбачає «широту горизонту інтерпретатора, яка породжує родинне, конгеніальне з об'єктом інтерпретації стан духу».

Таким чином, Е.Бетті розробив правила інтерпретації твору, задля більш детального та об'єктивного роз'яснення.

Сьюзен Зонтаг, літературна критикиня, у своїй статті «Проти інтерпретації» 1966р. окреслює відмінності між двома видами тлумачення тексту – художньою критикою та теорією. Тобто між формалістичною інтерпретацією та інтерпретацією на основі змісту. Авторка не визнає інтерпретацію як повноцінний метод роз'яснення твору. Вона вважає, що доцільніше приділяти більше уваги дослідженню чуттєвих аспектів твору і розробляти термінологію, згідно з якою можна краще охарактеризувати чуттєвість художнього твору. «Інтерпретація - це радикальний засіб зберегти шляхом перекроювання старий текст, який є дуже цінним, щоб від нього відмовитися. Інтерпретатор, практично не знищуючи і не переписуючи текст, змінює його. Але він не може в цьому зізнатися. Він стверджує, що всього лише робить його зрозумілим, розкриваючи його справжній сенс».

Кліфорд Джеймс Гірц сучасний вчений, антрополог, який займався також проблемами інтерпретації в культурі. Він став засновником «символічної» або «інтерпретативної» антропології, що розвиває в цьому плані підходи герменевтики, аналітичної філософії мови. Символічна антропологія або, ширше, символічна та інтерпретаційна антропологія - це вивчення культурних символів та способів використання цих символів для кращого розуміння конкретного суспільства.

Збірник «Інтерпретація культур» дозволяє простежити за становленням загальної концепції культури К.Гірца як складного семіотичного тексту. У даній концепції культура розглядається як павутина смислів, а її аналіз - не як експериментальний, націлений на пошук закону, а як діалогічний, що розуміє, інтерпретативний, що передбачає пошук значень і розкриття соціальних механізмів, які формують людський досвід.

«Дивна незрозумілість деяких емпіричних явищ, німа безглуздість сильного, неблаганного болю, загадкова нез'ясовність несправедливості - все це будить в душі непримемну підозру, що в світі, а отже, і в нашій емпіричній закономірності, ні душевного ладу, ні моральної узгодженості. І відповідь релігії на ці підозри шораз складається в одному і тому ж - у створенні за допомогою символічних засобів образу такого справжнього стану речей, який би пояснював і навіть піднімав усвідомлювану неоднозначність людського досвіду, його

загадки і парадокси. Завдання не в тому, щоб заперечувати те, що заперечувати неможливо ... а в тому, щоб заперечувати, що існують незрозумілі речі, що життя нестерпне взагалі і що справедливість є повна ілюзія.» - К. Гірц «Інтерпретація культур».

Проаналізувавши певний ряд науковців, котрі займалися темою інтерпретації, можна зробити висновок, що такий метод дослідження є доволі об'єктивним та обширним для застосування в ході наукового дослідження.

Список використаних джерел:

1. Дильтей В. Герменевтика и теория литературы. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2001. – Т. 4. – С. 241.
2. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики. – М.: Прогресс, 1988. – С. 35.
3. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. – М.: Академический Проект, 2008. – С. 40.
4. Россиус Ю. Г. Учение о ценностях в теории интерпретации Эмилио Бетти // История философии. – 2015. – Т. 20. – С. 141.
5. Россиус Ю. Г. О теории интерпретации Э. Бетти // История философии. – 2012. – № 17. – С. 88.
6. Зонтаг С. Против интерпретации и други ессе. — М.: «АдМаргинем Пресс», 2014.— С.14.
7. Рикер П. Про інтерпретацію // Після філософії: кінець чи трансформація? / упоряд. К. Байнес. — К.: Четверга хвиля, 2000. — С. 312—333.
8. Гирц К. Интерпретация культур Электронний ресурс (https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/girc/index.php)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Коноват Олена Сергіївна

*Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
канд. пед. наук, доцент, докторант кафедри методики викладання іноземних мов
й інформаційних-комунікаційних технологій Київського національного лінгвістичного
університету
Чернігів
alenskadreamer1@gmail.com*

Входження вітчизняної вищої освіти у світовий та європейський простір, перехід до інформаційного суспільства, вимагають від студентів сформованості умінь працювати в умовах постійного потоку наукової інформації, здатності до самостійної роботи, самонавчання, самоконтролю та об'єктивної самооцінки власної навчальної діяльності, рефлексії. У сучасних вимогах до мовної підготовки студентів освітнього ступеня «бакалавр» немовних закладів вищої освіти (ЗВО) зростає роль умінь здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати різні способи пізнавальної і творчої діяльності [3, с. 5]. У двох ключових документах Ради Європи з мовної політики і освіти — Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання (2003) [1] та Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors (2018) [6] навчально-стратегічна (НСтК) компетентність визначається пріоритетним напрямком освіти. Отже, проблема навчання студентів немовних ЗВО використовувати ефективні стратегії у навчальному процесі, тобто сформованість НСтК у процесі вивчення іноземної мови є актуальною і важливою.

У нашому дослідженні ми дотримуємося визначення НСтК, яке було дано І.П. Задорожною, а саме: НСтК — це здатність самостійно користуватися раціональними прийомами розумової праці, стратегіями оволодіння мовленнєвими, лінгвосоціокультурними і мовними компетентностями, самостійно вдосконалюватися у міжкультурному спілкуванні на основі рефлексивної самооцінки результатів власної пізнавальної діяльності [2, с. 126-127].

Аналіз 48 дисертаційних робіт, які присвячені формуванню НСтК у студентів ЗВО засвідчив наявність великої кількості підходів щодо її формування. Сучасні методисти

пропонують формувати НСтК у студентів ЗВО на основі таких підходів: когнітивно-комунікативного (Астафурова Т.М.), системного та когнітивного (Косилова М.Ф.), когнітивно-комунікативного (Матієнко А.В.), особистісно-діяльнісного, комунікативно-діяльнісного, компетентнісного, рефлексивного, рівневого та комунікативного (Задорожна І.П.), системно-цілісного, особистісно-діяльнісного, інтегративного, комунікативного (Бабаскіна К.Г.), особистісно-орієнтованого навчання (Бондар Л.В.), когнітивно-комунікативного (Бугаєва В.Є.), інтеграції інформаційно-комунікативних освітніх технологій (Ванівська О.М.), суб'єктно-гуманітарного, лінгвосоціокультурного, системного, аксіологічного (Гелівера Л.О.), комунікативно-когнітивного, системного, особистісно-орієнтованого, суб'єктно-діяльнісного, інтегративного, кросс-культурного (Зикова А.В.), системно-структурного, особистісно-діяльнісного, комунікативного (Коренева М.Р.), системно-структурного, особистісно-діяльнісного, комунікативного (Міхіна А.Е.), компетентнісного, діяльнісного, комунікативного (Молчанова Ю.О.), особистісно-діяльнісного, комунікативного, когнітивного, соціокультурного (Скуріхін М.О.), системно-структурного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного, міжкультурного (Слезко Ю.В.), особистісно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного, комунікативного (Соколова Т.О.), гуманістичного, особистісно-орієнтованого, розвиваючого, інтегративного (Сорокіна С.В.), когнітивно-комунікативного, соціокультурного, діяльнісно-орієнтованого (Терещук Д.Г.), теорії автономної навчальної діяльності (Тернових Т.Ю.), діяльнісного, особистісно-діяльнісного, комунікативного (Тимофєєва Т.І.), системно-структурного, комунікативного, культурно-орієнтованого (Толмачьова Т.М.), системно-структурного, особистісно-діяльнісного, особистісно-орієнтованого, розвиваючого, концепції автономії (Трофімова І.Д.), особистісно-орієнтованого, центрального, концепції автономної особистості, теорії управління самостійної автономної діяльності, технологічного (Циганова Л.В.), комунікативного, компетентнісного, проблемно-діяльнісного, інтегративного (Чуніхіна А.О.), компетентнісного, особистісно-орієнтованого, синергетичного, технологічного, аксіологічного (Щерба Н.С.). Таку різноманітність точок зору можна пояснити специфікою формування НСтК, зокрема її багатогранністю і інтегративним характером, а також наявністю у психологічній і методико-педагогічній науках як традиційних, так і сучасних концепцій, що могли б обґрунтувати доцільність упровадження її у навчальний процес.

Вивчення 48 дисертаційних робіт з проблематики дослідження також дозволило нам виявити наявність трьох груп підходів, на основі яких формується НСтК у студентів немовних ЗВО: *традиційні*, які були і будуть актуальними (наприклад, компетентнісний, комунікативний, особистісно-орієнтований, рівневий, лінгвосоціокультурний підходи та ін.); *інноваційні*, які є актуальними у даний час, активно розробляються і впроваджуються науковцями і відображають власне специфіку формування НСтК (наприклад, когнітивний, інтегративний, системний, синергетичний, технологічний та ін.) та *спеціальні*, які зумовлені предметом та об'єктом власне специфіки дослідження (наприклад, теорії управління самостійної автономної діяльності та ін.).

Поділяємо думку О.Б. Тарнопольського, що перспективним сучасним методологічним напрямком формування іншомовної комунікативної компетентності, НСтК, зокрема, є конструктивістський підхід, який дає студентам можливість самостійно «конструювати» власні знання, навички та вміння шляхом навчальної діяльності, що відтворює або моделює позамовну дійсність, заради якої вивчається мова [7; 5, с. 8]. Тарнопольський О. Б., Кабанова М. Р. відмічають, що ця парадигма передбачає навчання студентів у мовному курсі їх майбутньої професії засобами цільової іноземної (англійської) мови і професійної комунікації цією мовою [4, с. 150]. Запропонована конструктивістська методика призначена для середнього та вищого етапів мовної підготовки, тобто коли студенти вже досягли рівня володіння вивчуваною мовою не нижче ніж В1 або В1+ і наближаються до рівня В2 [5, с. 9].

Основу конструктивістського підходу складають чотири положення: 1) побудова навчального процесу як експерієнційно-інтерактивного (experiential and interactive learning) навчання студентів; 2) навчання мови та спілкування нею через позамовний зміст (content-based instruction); 3) обов'язкове залучення Інтернет-технологій у навчальний процес, зокрема Інтернет-пошуку, тими, хто навчається, позамовної інформації; 4) міжкультурний підхід у

навчання мови та спілкування нею [5, с. 8].

Власне конструктивістський підхід, на нашу думку, зможе надати студентам немовних ЗВО, майбутнім вчителям початкової школи, зокрема, можливість навчатися ефективно, використовуючи власний стиль навчання, стратегії у навчальному процесі, тобто допоможе сформувати НСтК у процесі вивчення іноземної мови.

Список використаної літератури:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю.Ніколаєва. - К.: Ленвіт, 2003.-273с.
2. Задорожна І. П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки : монографія / І. П. Задорожна; МОНМС України, Київ. нац. лінгв. ун-т. - Т., 2011. - 414 с.
3. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Колектив авторів: Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуенок, В. О. Іванішева, Л. Й. Клименко, Т. І. Козимирська, С. І. Кострицька, Т. І. Скрипник, Н. Ю. Тодорова, А. О. Ходцева. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.
4. Тарнопольський О.Б., Кабанова М.Р. Конструктивістські підручники з англійської мови для професійних цілей: варіанти побудови // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 58. – 2017. – С. 149-157 с.
5. Тарнопольський О.Б. Три головних парадигми у викладанні іноземних мов у XXI сторіччі: пролегомени до створення єдиного підходу до їх навчання // Іноземні мови. – 2019. – № 2. – С. 3-9.
6. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors, 2018. – 235 p.
7. Tarnopolsky O. Constructivist Blended Learning Approach to Teaching English for Specific Purposes / O. Tarnopolsky. – London : Versita, 2012. – 254 p.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В МУЗИЧНИХ ВНЗ

Лисенко Любов Володимирівна

*кандидат культурології, доцент кафедри мов
Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського
lysenko.agapi@gmail.com*

«Іноземної мови неможливо навчити, її можна лише вивчити» [1, с. 3]. – цей вислів часто зустрічається у якості епіграфу до підручників з іноземної мови. Алевін правдивий лише почасти. Якщо сприймати мову виключно у ролі комунікативного інструменту, що має єдину функцію – передавати інформацію від адресанта адресату, її, дійсно, можна вивчити й само-тужки, користуючись самовчителем.

Проте, викладання іноземної мови передбачає комплексну реалізацію не лише практичної, а й просвітницької місії. Цей підхід має на меті формування нової мовної особистості і конструювання її картини світу. Адже кожна мова пропонує свою унікальну концептуалізацію часу і простору, кодифікацію почуттів, звуків і кольорів, спосіб бачити і осмислювати світ. На початку 19 ст. В. Гумбольдт проілюстрував це у своїй метафорі гносеологічного кола: «Людина живе з предметами в тому вигляді, як їх подає її мова... Кожна мова описує навколо народу, якому вона належить, коло, звідки людині дано вийти лише настільки, наскільки вона вступає до кола іншої мови» [2, с. 349]. Німецький вчений, засновник лінгвокультурології широко дивився на проблему взаємовпливу мови та мислення і називав мову «органом, що утворює думку» [3, с. 75]. Він наголошував також на тому, що саме граматична структура мови є дуже близькою до структури мислення та несе в собі специфіку світобачення етносу.

Виходячи з вищеведеного, система мовної освіти має відкрити перед студентами творчих вищів не тільки певний лексико-граматичний аспект, а й когнітивний та світоглядний потенціал іноземної мови. Тобто навчити не лише дослівно розуміти іншу мову, а й мислити та відчувати нею, використовуючи її лінгвокультурний спадок для глибинного розуміння ментальних концептів і символів, закладених у мистецький простір її носія. Тим більше, що

студенти-музиканти ще до початку вивчення будь-якої іноземної мови вже долучені до кола потужної музичної мета-мови. А, отже, мають певний досвід декодування та перекодування різноманітних смислів. І цей потенціал за умови його використання має допомогти поглибити навчальний процес, піднявши його на якісно і змістовно вищий рівень.

При цьому в суто практичній площині викладач повинен керувати перебігом навчання не лише безпосередніми завданнями та вимогами, але й опосередковано, впливаючи на емоційну сферу, актуалізуючи і залучаючи до навчального процесу внутрішні ресурси особистості студента. Особливо актуальним це є у викладанні іноземної мови студентам-музикантам, оскільки їхній фах тісно пов'язаний зі сферою емоцій, кінетичною мовою та аудіальною складовою. Ці аспекти важливо враховувати при укладанні навчальних програм та планів. На занятті має бути не лише вичерпне пояснення лексико-граматичного матеріалу, який закріплюється завдяки вправам аналізу текстів, але й творчий пошук. До прикладу, використання музики або поезії. Таблицю неправильних та сильних дієслів, записану або заримовану, студенти вивчають легше і більш охоче. Це саме стосується й алфавіту. Цікавим є емпіричне спостереження, що мозок швидше і глибше засвоює те, що має чітку форму, а саме ритмізовано та заримовано. Вірші та пісні, вивчені в дитинстві на заняттях з іноземної мови часто є тим єдиним, що людина запам'ятала на усе життя. Щодо музикантів, окрім вищезгаданого дуже важливу роль відіграє вимова викладача. Будучи надто чутливими до звукового фону і володіючи розвиненими навичками звуконаслідування, студенти-музиканти швидше і точніше переймають манеру говорити і через це більше уподібнюються своєму викладачеві.

Враховуючи даний аспект навчального процесу, стає зрозумілим бажання багатьох студентів-музикантів вчитися саме у native speaker. Ця тенденція тяжіння до іноземного особливо поширена в країнах, що раніше перебували за залізною завісою. Втім, таке порівняння може зіграти не завжди добру роль, бо мова існує і функціонує не лише у своїй високій літературній нормі з відповідною вимовою, але й у якості діалекту, просторіччя, сленгу. І кожен мовець, будучи носієм власної мовленнєвої стратегії, не обов'язково буде володіти нормами комунікативного етикету свого лінгвокультурного поля. До того ж сам носій мови, який «увібрав її з молоком матері», не обов'язково зможе пояснити, чому він використовує ту чи іншу граматично-лексичну конструкцію, особливо, якщо такої парадигми немає в мові того, хто навчається. Так само як і ми не завжди в змозі пояснити теоретичні підвалини нашої мови навіть своїм дітям, а тим більш іноземцям. Тому значення особистості і рівня філологічної обізнаності викладача, будь-то співгромадянина, будь-то іноземця, важко переоцінити.

Як показує практика, навчання – це високе мистецтво, що повинно проковувати допитливість і зацікавленість в предметі, реалізуватися у позитивно-комунікативній атмосфері мовленнєвої взаємодії. На сьогодні існує безліч методик, які мотивують і обіцяють дати швидкий і довготривалий результат. Безумовно, у 21 столітті вчитися стало цікаво. Відео та аудіо записи готових занять, ігри, тести з ключами і без, мотиваційні студії є чи не на кожному смартфоні. Втім, найефективнішою і найдорожчою формою навчання були і залишаються – очні заняття з висококваліфікованим викладачем. Чому? Причина в тому, що кожному потрібен адекватний та емоційний зворотній зв'язок, якого не дасть жодна інтерактивна програма. В. Гумбольдт писав: «Розчленування мови на слова і правила – це є лише мертвий продукт наукового аналізу» [3, с. 70]. Або згадаємо парадоксальний афоризм Е. Канетті: «Мова, взята як система, німе» [4, с. 375]. Людина потребує живого спілкування. Бо мова це не просто «слова, слова, слова» [5, с. 94], упорядковані за певними законами. Мова це світоглядна оптика. Усе вищезгадане потребує від викладача іноземної мови в музичних вищих навчальних закладах не лише високого рівня фахової компетенції, але й творчого підходу, бажання адаптувати універсальні методики до професійного запити студентів-музикантів, а також володіння знаннями культури народу, мову якого він викладає. Ці потреби не може задовольнити курс лінгвокраїнознавства, який викладається лише на філологічних факультетах і побіжно згадується на нефілологічних. Саме тому є дуже доцільним введення курсу лінгвокультурології і розробка новітніх підручників, які б містили не лише матеріал з лексики та граматики іноземної мови але й лінгвокультурологічні дані країни, мову якої викладають у музичному ВНЗ.

Література:

1. Бориско Н. Ф. Deutsch ohne Probleme! Самовчитель німецької мови: у 2 т.Т.1. Київ: ТОВ «ВП Логос-М», 2011. 480 с.
2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Сост., общ. ред. и вступ. ст. А. В. Гулыги, Г. В. Рамишвили; [пер. с нем.]. Москва: Прогресс, 1985. 441 с.
3. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. / Общ. ред. Г. В. Рамишвили; Послесл. А. В. Гулыги и В. А. Звегинцева. Москва: Прогресс, 2000. 400 с.
4. Андриевский А. П. Афоризмы лауреатов Нобелевской премии по литературе. Минск: Современный литератор, 2000. 448 с.
5. Шевченко Т. Г. Зібрання творів: у 6 т. Т. 2: Поезія 1847-1861. Київ: Наукова думка, 2003. 606 с.

SITUATION OF MOTHERS ON THE LABOR MARKET IN POLAND

Zubrzycka Sylwia

*Uniwersytet Marii Curie - Skłodowskiej w Lublinie
sylek32@wp.pl*

Introduction

The presence of a woman in family life is very important because she plays an extremely important role in it, besides being the “life giver” of children. Many men have found the irreplaceable role of women in family life, but is a woman really irreplaceable in all this? Men can also play such an important role as women. The process of atrophy of the division of homework into extremely male and female, as well as the progress of mutual help, the traditional division of roles, where a man maintains a home, while a woman takes care of it, slowly goes to the past. Nowadays, an increasingly frequent phenomenon is the situation when the husband-father looks after the child, and the mother-wife returns to the labor market. On the one hand, it has many pros, while on the other, you can guess a lot of minuses. A new phenomenon has emerged in our culture that a large number of women work simultaneously at home and outside. This form of employment is sometimes assessed by society. Some emphasize the benefits that women get when they leave home, participate in a wider social life, or in creating this life than staying at home. Others emphasize the negative aspects of this phenomenon, pointing out that it hinders the proper functioning of the family, implies final results for the whole of society in the form of new, poorly prepared members. The belief that women should not devote themselves entirely to their own development, but concentrate on their family and pay maximum attention to it, is still deeply rooted in Polish society. This belief works especially among a large group of people from the “older generation” who believe that the mother’s place is at home with the child and the family, and giving the child to the nursery means taking away his childhood, or even harm. It is worth adding that at the moment there are changes in Polish society in favor of women. This means that the return of women to “normal” social life is becoming more frequent. They can also count not only on family support but also on society¹.

The role of stereotypes in the perception of women and men

A stereotype is a simplified, short-lived and valued image of reality functioning in social consciousness, referring to social groups, people, situations or institutions, recorded by repeated repetition². According to Lippmann, who was the first to describe the stereotype in the 1920s, this is a simplified mental image of reality (image in our head), very inaccurate, resistant to changes, produced and transmitted by societies, not as a result of own experience. This mental image allows you to deal with the complexity of the environment by simplifying the social environment³. This means that the stereotype has the following features: verbality, evaluative character, excessive simplification of reality and low susceptibility to modification. Schematic thinking implies categorization,

---

1 L. Dyczewski, *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Lublin 2003, s. 90-91.

2 <https://sjp.pwn.pl/sjp/;2576254> [dostęp 3.04.2019 r.]

3 *Stereotypy i uprzedzenia. Najnowsze ujęcie*, C.N. Macrae, Ch. Stangor, (red.), Gdańsk 1999, s. 228.

simplification, and distortion in the perception of others. Stereotypes hamper or prevent the proper functioning of societies. Today, a lot of stereotypes are conveyed by mass media. Mention should be made of television, the Internet, advertising, literature, cinema and the press. There is a system that petrifies often false ideas and beliefs, reproduced in individual, generational and, above all, temporal aspects. In addition to creating prejudices, stereotyping has interpersonal consequences in that men and women are treated differently by different social institutions. At present, many stereotypical elements can be seen in the perception of men and women: women are more often than men presented in the context of family life; there are different statuses of women and men; the role of mother is widely recognized as the basic status of a woman, while for a man it is a professional status (paternity is considered a less important element); housework is more often assigned to women (wives, mothers, daughters, grandmothers); professional work is identified primarily with men; often the father's absence at home is justified by his hard work or busy graphic designer, while women working professionally are less frequently mentioned, their professions are varied and those feminized to a large extent enjoy low social recognition; the role of the mother is reduced to activities to meet the daily needs of the household members, and the father is identified with activities related to the supply of knowledge about the world, interesting classes and entertainment; women are portrayed as persons involved in domestic affairs without their own interests, while men as having knowledge and numerous interests; family interactions present a strong position of men, i.e. a strong patriarchy; the differences that can be found in school textbooks show almost the absence of women in the world of science⁴. The school is largely responsible for petrifying stereotypes. Strengthening gender divisions, gender role stereotypes, sexually polarized cultural values, definitions of masculinity and femininity takes place precisely in a school where a patriarchal family pattern is propagated⁵. Stereotypes can be divided into positive and negative. Positive example - women are gentle, caring and caring. And negative - women are much more suitable as a secretary than a manager, women compared to men are less mathematically capable, women like clean and pleasant work. The above examples allow to conclude that negative stereotypes are much more common in women than men⁶. According to stereotypes, the man is strong and confident. It has such features as: dominance, independence, ambitious pursuit of purpose, rationality, logic, independence, self-control and restraint, abstraction of thinking, insensitivity, efficiency in action, firmness and ease of decision. In contrast, a woman less than an intellectually gifted man and having a predisposition to perform subordinate social roles, as well as to perform jobs of lower prestige. A set of stereotypes relating to both sexes has a fundamental impact on creating their position on the labor market. For women, stereotypes can be a hindrance, men a facilitation. Stereotypical gender perception is reflected in their perception on the labor market by employers. Gender becomes a determinant of skills, character traits and ambition. The division of social roles is closely related to the employment relationship. Men as active entities are entrusted with tasks that require proper implementation, i.e. public, legal or economic. In contrast, women are left with invisible jobs, i.e. inferior, non-glory, e.g. housework (cleaning, cooking, etc.). This is due to the belief that they do not have sufficient skills and qualifications for a better position and have limited career aspirations. Although women constitute a larger group of people with higher education, they also have such features as: resistance to corruption, punctuality, reliability at work, and respect for other people. Often at the recruitment stage, they are met by a reluctance from a potential employer, manifesting themselves in the proposed jobs incompatible with their education⁷.

Adverse phenomena on the labor market

In our country, discriminatory practices appearing since the beginning of the transformation on the labor market are directly related to the stereotypical perception of women and their social roles. Such trends are also noticeable in education, media or colloquial discourse. Women identify with the private sphere of human life, i.e. home and children, and men with the public sphere. This conditions the push and exclusion of women from the public sphere, and thus from professional activity as well.

---

4 L. Kuklińska, *Polskie singielki, Pleć kulturowa. Feminizm. Ponowoczesność*. Internet, Warszawa 2012, s. 91, 97-98.

5 J. OstroUCH, *Nieuchwytność. Relacje matek i córek w codzienności*, Olsztyn 2004, s. 68.

6 E. Lisowska, *Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie*, Warszawa 2008, s. 69,79.

7 *Ibidem*, s. 69,79, 217-218.

There is a wide disparity in the amount of pay for men and women across the globe. This happens even when we eliminate the reasons such as education, age, work experience or professional qualifications. There are often situations when a woman who is theoretically more likely than a man to meet all conditions is disqualified simply because she is a woman. Alternatively, I offer her a probationary period, endless internship or waiting for an answer from the employer. Job offerers (often men) assume in advance that a woman is not available, less competent, less productive, or less creative than a man. An unfavorable phenomenon that is worth stressing is that sometimes even the women themselves think about themselves. There is a gender breakdown in Polish society⁸. Two segregation methods can be distinguished: horizontal (vertical) and vertical (horizontal). The first means the predominance of a specific gender in specific economic sectors and industries. Such as mining, construction and metallurgy, where men predominate. As far as health protection, education and social care are concerned, they are mostly feminized. It should be noted that this is the result of features socially identified with women and the division of professions into male and female. Vertical segregation concerns the aspect of promotion opportunities and place in the employment hierarchy. The lower the position in the corporate structure, the more women. It is associated with the so-called "Sex effect", including such adverse phenomena as "glass walls (aquarium)", "sticky floor", "velvet ghetto", "glass ceiling", "glass escalator" or "tokenism". They create invisible restrictions, not resulting from formal factors, but hindering or even preventing women from gaining top positions and being promoted in the professional hierarchy⁹. The first phenomenon - "glass walls - the aquarium" occurs when employees occupy auxiliary, peripheral positions that prevent them from gaining the experience necessary for promotion to higher positions. This is especially true for women who often carry out various office work in areas with little chance of promotion. If they are promoted, they may have problems with further career development, because people at the highest levels are usually those who previously held positions of a central and not auxiliary character¹⁰. Another obstacle to achieving promotion is the phenomenon of "Sticky floor". This term refers to highly feminized low-wage professions and social status. This applies to such professions as: cleaners, dressmakers, cleaners, dressmakers, clerks, secretaries, beauticians, etc. This is the case when women are stuck "stuck" to current positions, usually with almost no prospects of promotion or professional development¹¹. The "glass ceiling" is another negative phenomenon on the labor market. Its essence is the possibility of promotion while not reaching it. The prospects for promotion are visible, and the woman is convinced that they are available. However, as she climbs up the career ladder, she realizes that she is being constrained, disturbed and stopped. It's an invisible glass ceiling. This means that it is not an obstacle related to the individual, conditioned by his lack of ability to cope in a senior position. The phenomenon of the glass ceiling is associated with women as a group who is denied the opportunity to make a career because they are women¹². "Glass escalators" is the opposite of a glass ceiling. It consists in the fact that men are lifted up by some invisible force in occupations traditionally identified as feminine. It follows that, even in professions traditionally performed by women, they have reduced access to top positions, and the position of men is privileged and opens prospects for promotion to these positions. This means that even in feminized occupations, dominated by women, they usually hold lower positions and the highest men. This is the result of the conviction that men should not work in female sectors, and if they choose this type of career, its approval is possible only when a man holds a managerial position. It is interesting that the glass escalators lift

---

8 M. Fuszara, *Równe traktowanie w procesie rekrutacji pracowników* [w:] *Polityka różnorodności*, E. Lisowska (red.), Warszawa 2002, s. 32.

9 B. Budrowska, D. Duch, *Szklany sufit: bariery i ograniczenia polskich kobiet*, Raport z badań jakościowych, Warszawa 2003, s.73.

10 M. Strykowska, *Kobiety w zarządzaniu. Społeczne i psychologiczne uwarunkowania pełnienia przez kobiety funkcji menedżerskich*, [w:] *Humanistyka i pleć. Studia kobiece z psychologii, filozofii i historii*, red., J. Miluska, E. Pakszys, Poznań 1995, s. 49.

11 L. Brannon, *Psychologia rodzaju. Kobiety i mężczyźni: podobni czy różni?*, Gdańsk 2002, s. 395.

12 B. Budrowska, D. Duch, *op.cit.*, s. 76; T. Kupczyk, *Kobiety w zarządzaniu i czynniki ich sukcesów*, Wrocław 2009, s. 22, 195; C. M. Solomon, *Careers under glass*, *Personnel Journal*, 1990, s. 96-105; A. M. Morrison, R. P. White, *Breaking the glass ceiling: Can women reach the top of America's largest corporations?*, 1992 s. 13; L. Brannon, *op. cit.*, s. 395.

to the top of the structural hierarchy of the individual, which are a minority in this organization. The functioning of this kind of hidden mechanisms is most pronounced in education, where women are visible in middle and lower positions, and almost absent at the highest level. It is primarily a school, it is a great example of this state of affairs¹³. The last unfavorable phenomenon is tokenism. It involves incorporating representatives of minority groups into public circles to justify their non-discrimination or exclusion. Although these people do not have the possibility of exerting real influence on actions or modifications. It is about creating a fictitious impression of equality, fulfilling equality postulates, although the actual status of such units is marginal. This type of practice is applied to women not only in the labor market, but also in politics¹⁴. The persistence of all the above-mentioned barriers in practice means that sex is one of the most important determinants determining the position of an individual on the labor market.

Assistance strategies and new forms of employment

The situation of women on the Polish labor market is more difficult than that of men. To enable women to manage their own careers, several solutions have emerged: paternity leave, assistance projects at labor offices, unconventional forms of employment (e.g. remote work, part-time), EU projects, self-employment, and assistance from associations and foundations. The first of these allows a woman to return to work faster if her husband takes care of the child and gets such a vacation. At the moment, women who have had one child are entitled to 20 weeks' maternity leave. If the mother does not take advantage of this leave, the child's father may do so¹⁵. Another solution may be aid projects proposed by labor offices to support the unemployed in finding a job. They include training on how to prepare application documents, present yourself well during an interview, or actively seek employment. The second group is vocational and development training aimed at raising the qualifications of the unemployed. As part of these assistance projects, the unemployed benefit from vocational counseling. Together with the adviser, they form an Individual Action Plan (IPD), consisting in setting professional goals to be completed at a specific time and forms of their implementation. In addition, the adviser assists the client in designing his career path. It is a plan to acquire specific professional competences, involves the preparation of application documents, finding employment, staying in a given position, as well as managing your own career. This means that the employment offices have created an offer of comprehensive vocational activation programs for unemployed women. The offer includes creating Individual Action Programs, consulting workshops on career design, as well as Building Career Paths. Interested persons benefit from individual advice and group workshops. They can get help not only from a vocational counselor, but also from a psychologist¹⁶. Creating associations and foundations to support women in the labor market is another option. One of such organizations is the Women's Promotion Center operating since 1999 in Warsaw. His activities focus on training, research, development and advisory activities related to the broadly understood presence of women in social and political life. The Foundation promotes equality between women and men in all aspects of life. The recipients of the programs are all women, regardless of age or economic and social status. The foundation organizes various trainings and workshops, as well as professional and legal counseling¹⁷. Another solution is unconventional forms of employment such as remote work, work from home, part-time work, temporary employment, occasional work, on-call work, employment based on a fixed-term contract¹⁸. Usually women do work at home, but despite the many advantages of this form of professional activity, it is rarely preferred by employers. In the nineties, almost sixty percent of women used part-time employment opportunities. The above-mentioned forms of work are certainly comfortable, however, they are associated with

---

13 B. Budrowska, D. Duch, *op.cit.*, s. 8-10; L. Brannon, *op. cit.*, s. 395.

14 Informacje zostały zaczerpnięte z portalu rownosc.info <http://rownosc.info/rownosc.php/dictionary/item/id/313>

15 <https://www.infor.pl/prawo/praca/urlopy-pracowniczego/2867362,Urlop-macierzynski-2019-ile-trwa.html> [dostęp 2.04.2019 r.]

16 M. A. Dobrowolska, *Jobcoaching – przykład dobrych praktyk*, „Forum Oświatowe” 2013, nr 2, s. 143-151.

17 <http://www.promocjakobiet.pl/> [dostęp 2.04.2019 r.]

18 E. Kwiatkowski, *Elastyczność popytu na pracę w teoriach rynku pracy [w:] Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a popyt na pracę w Polsce*, E. Kryńska, (red.), Warszawa 2003, s. 18-19.

lower prestige, lower salary and negligible opportunities for professional promotion¹⁹. EU programs to combat unemployment have appeared. In order to implement them, a flexicurity model (derived from flexibility - security and security) was created, aimed not at ensuring a permanent job, but in general obtaining employment. The beginning of the political transformation in Poland implied a significant increase in the number of companies founded by women. At that time, most of them were created, because the implementation of the free market economy gave new opportunities, despite the fact that there were no aid programs or loans. Since Poland's accession to the European Union in 2004, it has been possible to take advantage of EU projects offering funding, further training, training or consulting. Self-employment is a new and interesting form of work for women because it is easier to start your own business and achieve success than to get promoted in a corporation. Success is usually identified by freedom, money, fulfillment and doing what you like. The motives that imply the establishment of own businesses by women are often autonomy in making decisions, the need to obtain a higher salary or the threat of unemployment, as well as a deficit of any other earning options²⁰. Self-employment is also a confirmation of skills, abilities, creativity, responsibility and own financial independence. It enables women to reconcile work and personal and family life²¹.

Bibliography

- Brannon L., *Psychologia rodzaju. Kobiety i mężczyźni: podobni czy różni?*, Gdańsk 2002.
- Budrowska B., Duch D., *Szklany sufit: bariery i ograniczenia polskich kobiet, Raport z badań jakościowych*, Warszawa 2003.
- Dobrowolska M. A., *Jobcoaching – przykład dobrych praktyk*, „Forum Oświatowe” 2013, nr 2.
- Domański T., *Być i mieć. Przewodnik dla poszukujących własnej drogi*, Łódź 2005.
- Dyczewski L., *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Lublin 2003.
- Fuszara M., *Równe traktowanie w procesie rekrutacji pracowników* [w:] *Polityka różnorodności*, E. Lisowska (red.), Warszawa 2002.
- Kuklińska L., *Polskie singielki, Pleć kulturowa. Feminizm. Ponowoczesność. Internet*, Warszawa 2012.
- Kwiatkowski E., *Elastyczność popytu na pracę w teoriach rynku pracy* [w:] *Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a popyt na pracę w Polsce*, E. Kryńska, (red.), Warszawa 2003.
- Kupeczyk T., *Kobiety w zarządzaniu i czynniki ich sukcesów*, Wrocław 2009.
- Lisowska E., *Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie*, Warszawa 2008
- Morrison A. M., White R. P., *Breaking the glass ceiling: Can women reach the top of America's largest corporations?*, 1992.
- Ostroch J., *Nieuchwytny. Relacje matek i córek w codzienności*, Olsztyn 2004.
- Sobocka-Szczapa H., *Nietypowe formy zatrudnienia pracowniczego* [w:] *Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a popyt na pracę w Polsce*, E. Kryńska, (red.), Warszawa 2003.
- Solomon C. M., *Careers under glass*, Personnel Journal, 1990.
- *Stereotypy i uprzedzenia. Najnowsze ujęcie*, C.N. Macrae, Ch. Stangor, (red.), Gdańsk 1999.
- Strykowska M., *Kobiety w zarządzaniu. Społeczne i psychologiczne uwarunkowania pełnienia przez kobiety funkcji menedżerskich*, [w:] *Humanistyka i pleć. Studia kobiece z psychologii, filozofii i historii*, J. Miluska, E. Pakszys, (red.), Poznań 1995.
- *Właściciele małych firm. Raport 16*, [w:] *Krajowy system monitorowania równego traktowania kobiet i mężczyzn. Raporty eksperckie*, t. 2, Warszawa 2006.
- Internet sources
  - <https://sjp.pwn.pl/sjp/:2576254> [dostęp 3.04.2019 r.]
  - <http://www.promocjakobiet.pl/> [dostęp 2.04.2019 r.]
  - <http://rownosc.info/rownosc.php/dictionary/item/id/313> [dostęp 2.04.2019 r.]
  - <https://www.infor.pl/prawo/praca/urlopy/pracownicze/2867362,Urlop-macierzynski-2019-ile-trwa.html> [dostęp 2.04.2019 r.]

¹⁹ H. Sobocka-Szczapa, *Nietypowe formy zatrudnienia pracowniczego* [w:] *Elastyczne formy zatrudnienia i organizacji pracy a popyt na pracę w Polsce*, E. Kryńska, (red.), Warszawa 2003, s. 141.

²⁰ Zob. *Właściciele małych firm. Raport 16*, [w:] *Krajowy system monitorowania równego traktowania kobiet i mężczyzn. Raporty eksperckie*, t. 2, Warszawa 2006, s. 1072.

²¹ T. Domański, *Być i mieć. Przewodnik dla poszukujących własnej drogi*, Łódź 2005, s. 75.

PRZEPISY PRAWNE W TROSCE O LEPSZE JUTRO OSÓB W STARSZYM WIEKU

*mgr Kawa Janusz'
Uniwersytet Rzeszowski*

Wstęp

„Każdy wiek ma swoje przywary, ma goryczy;

Syn się męczył nad książką, stękał ojciec stary. Ten nie miał odpoczynku, a tamten swobody. Płakał ojciec, że stary, płakał syn, że młody”.

W każdą fazę życia człowiek powinien wkraczać z pełną świadomością zmian, które należy zaakceptować, z dobrym nastawieniem, ukierunkowanym na eksponowanie i wykorzystywanie zalet każdej, z faz.

Słownik socjologiczny definiuje pojęcie, starości jako ostatnią fazę społeczno-biologicznego życia jednostki; W naszym kręgu kulturowym to okres po ukończeniu 65 roku życia. Indywidualne odczuwanie starości zależy w znacznym stopniu od osobowościowych cech jednostki i od społecznych oczekiwań i wymagań.

Pojęcie starzenia się definiowane jest jako biologicznie uwarunkowany proces nieodwracalnych zmian w organizmie prowadzących do zmniejszenia się zdolności organizmu do samo odnawiania i samoregulacji.

Z socjologicznego punktu widzenia w procesie starzenia się interesujące są jego społeczne konsekwencje i aspekty, które obejmują swym zasięgiem taką problematykę jak:

- „status społeczny“ osób starych
- społeczna definicja starości
- system wymagań, oczekiwań i działań wobec osób społecznie postrzeganych jako stare
- ich rola w społeczeństwie oraz
- starość traktowana jako pewien dynamiczny wymiar stratyfikacji demo graficznej danej populacji.

Problematyce dotyczącej osób samotnionych często z niepełnosprawnością poświęcono w literaturze wiele miejsca. Zagadnienia poświęcone tej tematyce są często podejmowane przez pracowników socjalnych, pedagogów, socjologów i psychologów dla potrzeb analiz teoretycznych i wniosków praktycznych.

Poruszając temat zachowań rodzin z osobą starszą osamotnioną z niepełnosprawnością należy rozpocząć od określenia ich źródła, motywu. Otóż za każdym zachowaniem kryje się określona potrzeba, którą w wyniku danego działania chce się zaspokoić. Szeregując zatem zachowania trzeba zacząć od określenia potrzeb.

Przy czym powyższe potrzeby zostały podzielone jeszcze na potrzeby niższego oraz wyższego rzędu.

Potrzeby niższego rzędu to:

- potrzeby fizjologiczne, czyli te które związane są bezpośrednio z zaspokojeniem podstawowych funkcji życiowych takich jak głód, pragnienie, sen,
- potrzeby bezpieczeństwa, związane są z zapewnieniem bezpieczeństwa socjalnego i osobistego, tj. potrzeba posiadania schronienia, potrzeba zabezpieczenia przed krzywdą emocjonalną i fizyczną itp.

Potrzeby wyższego rzędu to:

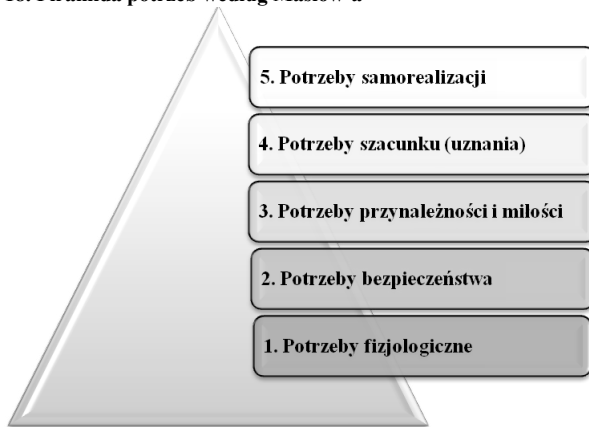
- potrzeby przynależności i miłości (społeczne), czyli potrzeby związane z kontaktami międzyludzkimi oraz bytowaniem w społeczeństwie. Człowiek jest z natury istotą społeczną, bez utrzymywania kontaktów z drugim człowiekiem nie jesteśmy w stanie normalnie funkcjonować. Z tą kategorią wiąże się m.in. potrzeba miłości, przyjaźni itp.,

W literaturze wyodrębniono różne sposoby podziału potrzeb człowieka. Chyba najbardziej znanym schematem jest tzw. piramida potrzeb Maslow'a, którą przedstawia rycina 18.

---

1 januskawa@msn.com

Rycina 18. Piramida potrzeb według Maslow'a

Źródło: Opracowanie własne na podstawie książki A. Maslow'a, *Motywacja i osobowość*, Wyd. PWN, Warszawa 2006, s. 62 – 71

- potrzeby szacunku (uznania), czyli konieczność pocucia docenienia przez innych, dostrzeżenia naszych starań i trudów. Są to m.in. potrzeba niezależności, szacunku ze strony innych ludzi,
- potrzeba samorealizacji związana jest bezpośrednio z naszym samorozwojem, dążeniem do doskonalenia na płaszczyźnie zawodowej, społecznej itp. Mogą to być potrzeby awansu, rozwoju osobistego itp.

W przypadku powyższych potrzeb Maslow nakreślił dwa współtowarzyszące im prawa tj. prawo homeostazy i prawo wzmocnienia. Jeśli chodzi o prawo homeostazy, to działa ono w przypadku potrzeb niższego rzędu. Odnosi się do osiągania równowagi potrzeb niższego rzędu. Gdy nie zaspokajamy potrzeb niższego rzędu w sposób wystarczający, wówczas dochodzi do zaburzenia równowagi organizmu ludzkiego, natomiast w przypadku spełnienia określonych potrzeb, równowaga zostaje wyrównana i nie dochodzi do niepotrzebnych napięć.

W przypadku prawa wzmocnienia, które odnosi się do potrzeb rzędu wyższego ma się do czynienia z pewną nieoczywistością. Jeśli spełnione zostaną potrzeby należące do tej grupy, to nie doprowadzi to do ich zaniku, ale wręcz przeciwnie, będzie działać na człowieka motywująco, w taki sposób, że będzie chciał je wzmacniać.

Oprócz powyższych potrzeb Maslow wyróżnił jeszcze tzw. potrzeby dodatkowe. Przy czym zaznaczył, że mogą się one ujawniać jedynie u wybranych osób.

Nieco odrębny sposób zaszerzgowania potrzeb człowieka proponuje Bronisław Malinowski. Twierdził on, że potrzeby ludzkie, to „warunki, jakie muszą być spełnione, aby zbiorowość była w stanie przetrwać” [SZACKI 2006: 661].

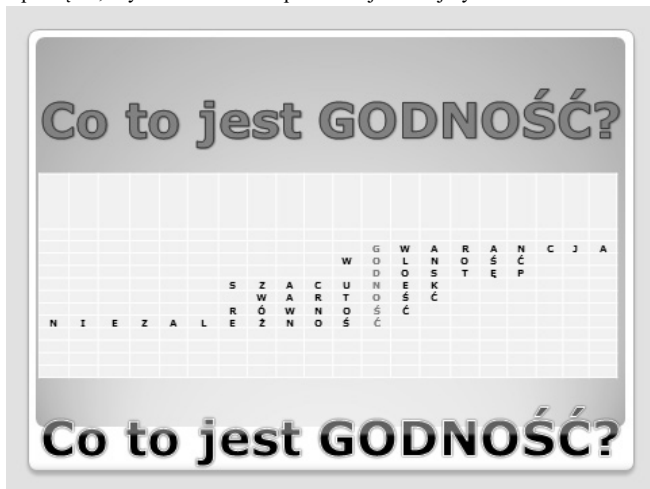
Wyróżnił on 7 podstawowych potrzeb:

1. Metabolizm.
2. Reprodukcję.
3. Odpowiednie warunki fizyczne.
4. Bezpieczeństwo.
5. Ruchliwość.
6. Rozwój.
7. Zdrowie [MALINOWSKI 1958: 29 - 48, 101 - 105].

Według Malinowskiego powyższym potrzebom odpowiadały 7 podstawowych „przykazań

kulturowych”: zaopatrzenie, małżeństwo i rodzina, mieszkanie i ubranie, ochrona i obrona, aktywność i komunikacja, przyuczenie i szkolenie, higiena, które człowiek powinien zaspokoić by osiągnąć pełną satysfakcję.

Kiedy człowiek jest w stanie nazwać swoje aktualne potrzeby, może przejść do ich realizacji. Realizacja założonych potrzeb pociąga za sobą konieczność określonych zachowań. Rozważania na temat tego co odnosi się do zagadnienia zachowań ukierunkowanych na aspiracje życiowe należy rozpocząć od początku, czyli od znalezienia pierwotnej definicji tychże zachowań.

Źródło: Opracowanie własne

Godność według S. Jedyńaka to pojęcie nierozzerwalnie związane z egzystencją każdej jednostki. Jest to „właściwość przysługująca każdemu bez wyjątku człowiekowi z tytułu jego uprzywilejowanego miejsca w przyrodzie. Określa się ją także mianem przyrodzonej lub człowieczeństwa”². Według autora godność jest niestopniowalna, co oznacza że „każdemu człowiekowi – niezależnie od jego rasy, narodowości, wieku czy zasług – przysługuje elementarny szacunek i prawo do życia w ludzkich warunkach”³. Można ją rozumieć jako poczucie własnej wartości opartej na tożsamości moralnej człowieka, ale także na oczekiwaniu szacunku ze strony innych osób⁴. Wobec powyższego stanowi ona fundament wszelkich praw a także wolności człowieka. Konstytucja Rzeczypospolitej Polski uchwalona w 2 kwietnia 1997 roku mówi o tym, że „przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka, jest ona nienaruszalna i jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Nikt nie może pozbawić człowieka godności – a jej źródłem jest prawo naturalne, a nie prawo stanowione (depot. ceon.pl, 2017).

Aby to poczucie sensu i jakości życia człowieka należy odwołać się do aktów prawnych, deklaracji czy uchwał (regulujące status osoby niepełnosprawnej gwarantują tej kategorii osób szczególną ochronę), które mają stać na straży praw każdej jednostki:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.IV.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz.483)⁵;
2. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia

2 S. Jedyńak, (red.) *Słownik etyczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 1990, s.84

3 Tamże, s. 84

4 Tamże, s. 84

5 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.IV.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz.483)

1.VIII.1997 r. (M.P. z 13.VIII.1997 r. Nr 50, poz. 475)⁶;

3. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z dnia 10.XII.1948 r.⁷;

4. Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16.XII.1966 r.⁸;

5. Ustawę z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej – asystent rodziny pracuje min. z osobami starszymi samotnymi czy osamotnionymi mających problemy.

6. Ustawa o pomocy społecznej 12 marca 2004 roku.

7. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 16.XII.1966 r.⁹

(Obydwa Pakty Praw Człowieka stanowią konwencje międzynarodowe, ratyfikowane przez Polskę dnia 3.III.1977 r.)

Dopiero XX wiek przyniósł pełny rozwój dyscypliny naukowej nazwanej gerontologią (od greckiego geron-starzec i logos-słowo), uwzględniającą nie tylko organiczne, ale psychologiczne i społeczne determinanty zjawiska starości.

Nazwa jej została upowszechniona przez angielskiego lekarza Nashera, który w 1909 roku mianem «geriatrics» określił dział medycyny zajmujący się osobami starszymi i chorymi.

Problemy starości i starzenia się człowieka nurtowały ludzkość od zarania dziejów. Starano się zrozumieć proces przemijania, zahamować go i odsunąć w czasie. Ponadto rozważania filozofów koncentrowały się na szukaniu przyczyn starości oraz analizowaniu wad i zalet podeszłego wieku.

Najstarsze cywilizacje szanowały starość, choć charakter zainteresowania różnił się w obrębie poszczególnych kultur: egipskiej, azjatyckiej czy europejskiej. W starożytnym Egipcie uważano, że człowiek przestrzegający zasad dietetycznego, higienicznego żywienia może przekroczyć próg 100 lat życia.

Zagadnieniem starości zajmowali się głównie medycy, ponieważ badania nad układem pokarmowym potwierdzały ówczesne przekonanie o gromadzeniu się w jego obrębie szkodliwych dla zdrowia organizmu ludzkiego substancji.

Starość demograficzną wyznacza udział ludzi starszych w ogólnej strukturze ludności. Jako zjawisko stanowi naturalną konsekwencję przedłużenia przeciętnego czasu trwania życia ludzkiego, spadku umieralności w krajach stabilnych politycznie i gospodarczo oraz spadku stopy urodzeń, czyli jest wynikiem malejącego wskaźnika przyrostu naturalnego. Największe nasilenie zjawiska starości demograficznej notuje się na kontynencie europejskim.

Określenie jednolitego progu starości demograficznej jest trudne. Starość osobnicza, wyznaczana wiekiem biologicznym, kalendarzowym, chronologicznym /na podstawie daty urodzenia/ w klasyfikacjach statystycznych ujmowana jest jako kategoria wieku poprodukcyjnego, wieku emerytalnego lub jako przedział wieku od 60 do 65 lat.

Tabela 1 **Wskaźniki starości wśród społeczeństw**

Kraj	2000 r.	2015 r.	2030 r.
Austria	20,723%	26,185%	36,692%
Niemcy	23,250%	27,562%	36,109%
W.Brytania	20,626%	24,808%	31,704%
Węgry	19,721%	20,276%	28,416%
Polska	16,577%	21,899%	27,159%

Źródło: Opracowania własne

Według polskich norm demograficznych starość demograficzną wyznacza wskaźnik 12% i powyżej ludzi w wieku 60 lat i więcej w ogólnej strukturze społeczeństwa.

6 Karta Praw Osób Niepełnosprawnych. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1.VIII.1997 r. (M.P. z 13.VIII.1997 r. Nr 50, poz. 475)

7 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z 10.XII.1948 r.

8 Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16.XII.1966 r.

9 Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 16.XII.1966 r.

Sukcesywny wzrost populacji ludzi starych wynika głównie z malejącej liczby urodzeń oraz zjawiska przedłużenia czasu trwania życia ludzkiego dla osób w wieku 60 lat, w tym:

- * dla mężczyzn do 15,4 lat ,
- * dla kobiet do 20,0 lat.

Biorąc za punkt wyjścia strukturę wiekową oraz wskaźnik przyrostu naturalnego, można założyć, że za kilka lat Polska znajdziemy się

W medycynie przyjęto nazywać podłoże i przyczyny niektórych chorób czynnikami ryzyka. W profilaktyce gerontologicznej czynniki ryzyka, dzieli się na:

1. biologiczne:

- zmniejszenie aktywności ruchowej człowieka
- przeciążenie układu nerwowego różnymi szkodliwymi bodźcami, które mogą wyzwać przewlekłe zmęczenie

- niewłaściwe odżywianie
- lekomania, nadużywanie tytoniu i alkoholu

2. społeczne:

- izolacja społeczna i psychiczna
- pogorszenie sytuacji materialnej
- nagła zmiana warunków środowiskowych
- niedostateczne uświadamianie w zakresie wychowania zdrowotnego i profilaktyki gerontologicznej

- brak odpowiednich form rekreacji i czynnego wypoczynku

- brak przygotowania do starości

- niewłaściwe nastawienie do starości i do ludzi

W literaturze wyróżnia się następujące rodzaje problemów związanych ze starością:

1. zdrowotne
2. ekonomiczne
3. społeczno-psychiczne
4. prawne

Skoncentrować należy się na najważniejszych problemach starszego wieku:

ZMNIEJSZONA SPRAWNOŚĆ FIZYCZNA

Starzejący się człowiek uświadamia sobie, że ciało jego funkcjonuje coraz gorzej, że jest coraz mniej sprawne, coraz mniej odporne, że daje znać o sobie różnymi dolegliwościami. Starzejący się człowiek zupełnie inaczej traktuje swoje dolegliwości. Zdaje sobie sprawę, że łatwo mogą one przejść w stan chroniczny, przewlekły, ograniczający jego możliwości życiowe. Osłabienie pewnych funkcji psychicznych, jak mniejsza spostrzegawczość czy gorsza pamięć traktowane jest jako zagrożenie, wywołuje strach.

Bezczynność, samotność, brak zainteresowania bliskich doprowadza do rezygnacji, zwątpienia, że nie mogą już, jestem zmęczona/y, chora/y, nie mam siły.

Koncentrowanie się na sobie nie służy dobremu samopoczuciu.

Pomoc powinna polegać na odwróceniu uwagi osoby starszej od własnej osoby, dolegliwości, stanów niemocy. Dla poprawy sprawności fizycznej można inicjować powstawanie sportowych grup: gimnastycznych i marszo-biegowych, do rozgrywek w kręgle, pływackich inną formą na miłe spędzanie czasu mogą być wyjazdy poza miasto, do lasu, spaceru do parku.

Aktywność fizyczna, świeże powietrze, dobre /zdrowe/ odżywianie pomoże każdej osobie starszej inaczej spojrzeć na jesień własnego życia.

OBNIŻENIE POCZUCIA WŁASNEJ WARTOŚCI

Dla większości ludzi praca nadaje życiu sens, stanowi o wartości i godności człowieka, stąd przejście na emeryturę wiąże się z ograniczonym spadkiem poczucia własnej wartości, klęski życiowej. Życie staje się nagle jakby puste i pozbawione treści.

Poczucie bezwartościowości pojawia się wtedy, gdy człowiek przestaje się angażować w realizację określonych wartości. Powstaje zjawisko błędnego koła, aby podnieść poczucie własnej wartości musimy sami tworzyć wartości. A zatem, praca, aktywność, zaangażowanie w działalność dowolnego typu może podnieść poczucie własnej wartości.

Pomoc powinna polegać na wskazywaniu kierunków aktywności, podtrzymywaniu na duchu, przywracaniu wiary we własne siły, inicjowaniu, zachęcaniu, podkreślaniu mocnych stron, rozmowach na temat realizacji zamierzeń życiowych.

Zastąpienie pracy zawodowej inną formą aktywności może udowodnić, że emerytura nie musi być zbiorem nudnych dni tylko wielką przygodą.

O tym, że ludzie starzy czują się naprawdę starzy, decydują-też wyobrażenia dotyczące wieku starości innych grup wiekowych.

OGRANICZENIE KONTAKTÓW Z INNYMI LUDŹMI

Wraz ze starością przychodzi samotność, odchodzą ludzie bliscy, dzieci zakładają własne rodziny. Jednocześnie zmniejszające się możliwości przystosowawcze, wpływają na coraz to większe trudności w nawiązywaniu nowych kontaktów. Dlatego istniejące jeszcze kontakty zyskują na znaczeniu i w coraz większym stopniu decydują o losie osoby starszej. Niezmiernie ważne w tej sytuacji jest tworzenie możliwości osobom starszym kontaktowania się z jak największą ilością osób. Życie w grupie uwalnia bowiem od poczucia osamotnienia.

Pomoc powinna polegać na poszerzaniu kręgów znajomych osób starszych poprzez organizowanie spotkań, wspólne wieczorki, wyjścia do kina, teatru, wyjazdy, organizowanie świąt Bożego Narodzenia czy kontakty z innymi grupami wiekowymi.

Osoby starsze mają prawo do przyjaźni, miłości, nienawiści, wrogości w stosunku do innych. Człowiek przecież żyje dopiero wtedy, gdy przeżywa coś z innymi. To kontakty interpersonalne decydują o jego funkcjonowaniu oraz postrzeganiu siebie jako mniej lub bardziej wartościowego.

Z ograniczeniem stosunków międzyludzkich wiążą się:

a/ utrata- społeczne j wartości

b/ osamotnienie

c/ usuwanie poza nawias

Podumowanie

Należy zmienić stosunek społeczeństwa do wieku starszego, pozwolić żyć starszkom pełnią życia. Społeczeństwo można przygotować do odpowiedniego traktowania starości, dając mu wcześniej poznanie specyfiki i cech charakteryzujących ten etap życia. Edukacją należy objąć całe społeczeństwo, popularyzując wychowanie do starości, zaczynając od szkoły podstawowej, przez szkołę średnią i na studiach wyższych kończąc. Dobra organizacja życia ludzi starszych w społeczeństwie, utrwalenie pozytywnych stereotypów starości to inwestycja procentująca na rzecz obcych i przyszłych pokoleń emerytów, to inwestycja historyczna, wyznaczająca poziom kultury każdego ze społeczeństw.

Jeszcze do niedawna ludzie starzy byli jedynie obiektem oddziaływań podmiotów polityki społecznej. Proponowano im określony zakres i poziom świadczeń, w niewielkim stopniu interesując się tym, czy odpowiadają one oczekiwaniom starszego pokolenia. Decyzje dotyczące ludzi starszych podejmowane były poza nimi, bez zasięgnięcia ich opinii a ich zakres zależał od możliwości finansowych i organizacyjnych podmiotów polityki społecznej. Sytuację ludzi starych analizowało się jako przedmiot pomocy, rzadziej postrzegano ich podmiotową rolę. Obok lekarzy specjalistów, pracowników socjalnych, asystentów rodziny funkcjonują różne instytucje, do których podopieczny może się zwrócić o pomoc. Samotni, schorowani, opuszczeni starzy ludzie, zamknięci w swoich domach, często nadaremno wyglądają pomocy rodziny, osób bliskich.

BIBLIOGRAFIA

- Karta Praw Osób Niepełnosprawnych. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1.VIII.1997 r. (M.P. z 13.VIII.1997 r. Nr 50, poz. 475)
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.IV.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz.483)
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 16.XII.1966 r.
- Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16.XII.1966 r.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z 10.XII.1948 r.
- Ustawa o pomocy społecznej 12 marca 2004 roku.
- Ustawą o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku.

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

*Логвись Ольга Ярославівна,
аспірант кафедри психології розвитку та
консультування Тернопільського національного педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка
iaremchuko@gmail.com*

*Науковий керівник –
д. психол. наук, проф. Г. К. Радчук*

Для сучасної української освіти характерний досить високий рівень інтеграційних процесів. В умовах освітньої реформи успішність професійної діяльності педагога безпосередньо залежить не тільки від його фахової підготовки, а й від лідерської активності й мотивації до саморозвитку. Ефективність професійної діяльності педагога у кожній із зазначених ролей вимагає сформованість у нього лідерських якостей. Які ж саме якості вчителя можна позиціонувати як лідерські? Вирішивши це питання, можемо полегшити процес формування і розвитку вищевказаних якостей. Сьогоднішнє завдання вчителя – створити умови для розвитку учня, його здібностей, творчого сприйняття знань, виробити вміння самостійно мислити, відповідати та ставити питання, мотивувати вчитися. Педагог — це агент змін майбутнього.

Свій внесок у розвиток дослідження лідерських якостей зробили як зарубіжні, так і вітчизняні науковці (О. Бандурка, С. Бочарова, О. Віханський, Б. Головешко, Д. Гоулман, О. Журавльова, Є. Землянська, Т. Кабаченко, Л. Кисельова, О. Наумов, О. Нестуля, С. Новікова, О. Романовський, В. Саляхов, В. Співаковський, Н. Юртаєва та інші). Педагогічні умови формування лідерських якостей обґрунтовували у працях К. Базарова, Т. Вежевіч, О. Гунічева, О. Долгопол, О. Євтіхов, А. Зоріна, О. Кін, Л. Конишева, О. Маковський, І. Морозов, К. Сайкіна, В. Саляхов, Н. Семенченко, Н. Сушик, С. Тарасова, Н. Юртаєва, В. Ягоднікова та інших. Однак, у сфері підготовки майбутнього вчителя потребує вивчення проблема формування його лідерської компетентності, яка б відповідала підвищенню рівня професіоналізму, новим соціальним та освітнім тенденціям.

Лідерські якості – це такі особистісні якості, які забезпечують ефективне лідерство – індивідуально-особистісні і соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і призводять до досягнення мети [1]. Якості особистості не можна сприймати просто як набір окремих властивостей. Вони виражають цілісну характеристику, відображають відмінність особи, її неповторність.

Серед лідерських якостей особистості, О.О. Савельєва виділяє характер (стійкість до стресів), харизму, відданість справі, компетентність, проникливість, сфокусованість, ініціативність, вміння слухати, позитивне відношення, вміння вирішувати проблеми, комунікабельність, відповідальність, впевненість, самодисципліна, здатність до навчання, перспективність бачення, готовність ризикувати [3].

Т. Вежевич до найбільш важливих якостей лідера зараховує інтелект, комунікабельність, емпатію, доброту [2]. З. Гапонок виділяє такий комплекс лідерських якостей як висока теоретична й практична підготовка, системне бачення професійних проблем, здатність до професійної адаптації, здатність до прогностичної діяльності, здатність виконувати функціональні обов'язки; володіння методами керування колективом, уміння бачити ключове завдання, уміння розподіляти роботу в колективі, широкий загальний світогляд, творче ставлення до роботи, володіння методами творчості, педагогічна майстерність, висока методична підготовка [4].

Достатньо змістовно обґрунтував перелік лідерських якостей М.І. Рожков. За автором, до переліку таких якостей входить: спроможність управляти собою, повною мірою використовувати свій час, енергію, вміння долати труднощі, виходити зі стресових ситуацій ; наявність чітких цілей, розуміння реальності поставлених цілей та оцінка просування

до них; вміння вирішувати проблеми, виокремлювати головне та другорядне, оцінювати варіанти, прогнозувати наслідки, оцінювати і розподіляти ресурси; творчий підхід до вирішення управлінських задач, вміння генерувати ідеї, готовність до нововведень; знання особливостей організаторської та організаційної діяльності, вміння управляти людьми, мотивувати і стимулювати їх до роботи, вміння працювати з групою, наявність специфічних організаторських якостей особистості [3].

У розробленій О. В. Світховим трьохрівневій моделі лідерських якостей, перший рівень – індивідуальний, представлений індивідуально-особистісними характеристиками людини, що визначають її лідерську Я-концепцію. Другий рівень – лідерської внутрішньогрупової взаємодії, включає соціально-психологічні та організаційно-управлінські якості, які реалізуються в процесі взаємодії з іншими членами групи. Третій рівень – актуальнолідерський, поєднує в собі якості і властивості, якими наділяє лідера група [5, С. 316].

Проаналізувавши думки різних науковців, ми уточнили критерії та показники сформованості лідерських якостей майбутніх педагогів: мотиваційний (прагнення стати лідером у педагогічній діяльності), когнітивний (характер засвоєння знань про лідерство в педагогічній діяльності), операційний (лідерські вміння: організаторські, комунікативні, перцептивні, прогностичні, креативні, саморегуляції), контрольно-корегувальний (забезпечує збереження стійкої лідерської позиції, яка відбивається в самовираженні лідерських якостей у педагогічному процесі, подоланні перешкод, що заважають самореалізації в лідерстві).

Отже, ми бачимо, що різні дослідники підходять до виокремлення лідерських якостей із дещо різних ракурсів, але суттєвих протиріч при цьому не спостерігається, що надало нам у подальшому обґрунтовано виділити лідерські якості, які необхідно розвивати у майбутніх педагогів. Здійснений нами аналіз наукових праць дозволяє констатувати, що лідерські якості – різновид соціально-психологічних якостей особистості, який відображає ставлення людини до людей і суспільства взагалі, виявляються в її суспільній поведінці та вчинках. Ми переконані, формування лідерських якостей має бути стрижневим напрямком професійної підготовки майбутнього вчителя.

Список використаних джерел

1. Асмолов А.Г. Психологія особистості: культурно-історичне розуміння розвитку людини / Олександр Асмолов. - М.: Сенс: Видавничий центр «Академія», 2007.
2. Вежевич Т. Е. Педагогические условия развития лидерских качеств учащихся : дис.. канд. пед. наук : 13.00.01 / Т.Е. Вежевич. – Улан-Удэ, 2001. – 198 с.
3. Карамушка Л. М. Лідерство в організації: аналіз основних підходів та важливість їх застосування в організаційній системі вищої освіти / Л. М. Карамушка, Т. Г. Фелькель // Проблеми сучасної психології. - 2013. - № 2. - С. 52-60.
4. Міляєва, Валерія Робертівна . Підходи до визначення поняття професійної компетентності на засадах лідерства в сучасній психологічній теорії // International Scientific Journal of Universities and Leadership., 1 (2017). - с. 1-10.
5. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В.О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / [За заг. ред. В.О. Татенка]. – К.: Либідь, 2006. – 360 с.

SYZYFRY W *KRONICE POLSKIEJ* MISTRZA WINCENTEGO I W *KRONICE WIELKOPOLSKIEJ*.

dr Łozowska-Patynowska Anna
Akademia Pomorska w Słupsku
lozowskaanna@wp.pl

Aby oddać chociażby po części charakter narracji historycznych dwóch kronik średniowiecznych, pierwszej z początku XIII wieku, *Kroniki polskiej* Mistrza Wincentego Kadłubka oraz drugiej, pochodzącej najprawdopodobniej z przełomu XIII i XIV wieku *Kroniki wielkopolskiej*, należy sprecyzować, jakimi zabiegami w tekście posłużyli się ich autorzy. Dlatego priorytetem przy badaniu jest

określenie sposobu prowadzenia narracji przez kronikarza. Równie ważne są także: próba zrozumienia ich roli w całym przekazie oraz przyjrzenie się wybranym fragmentom utworów, które zdają się wskazywać na ślady wyboru strategii pisania przez twórcę.

Mistrz Wincenty uważany był za kronikarza-literata, nie tylko w powodu swoich interdyscyplinarnych zainteresowań i ukazywania synkretycznego ujęcia świata w kronice, ale także z tego powodu, że szczególnie mocno zdawał się zawierać fikcji literackiej. Swoją kronikę traktował jako źródło historiograficzne, wszak świadczy o tym chronologia, względnie obiektywna informacja o panujących władcach i księżętach polskich. Zastanawiające jest jednak to, jaki cel chciał osiągnąć, wykorzystując swoje literackie zaangażowanie? Niezwykle ciekawe w tym względzie, a rozszerzające pole doświadczenia interpretacyjnego tekstów dawnych, są uwagi Bronisława Geremka [9, s. 55], który kroniki pojmował jako artefakty informujące o pewnym stanie kultury historycznej. Jego rozważania komentowała Anna Mazur-Nowak w następujący sposób: „pojęcie prawdy nie obowiązywało samych kronikarzy – ważniejsze były pouczające przykłady, fabuły, narracje – tzw. *exempla*” [17, s. 33]. Kronika średniowieczna w oczach badaczy współczesnych zdaje się odzwierciedlać ówczesne „potrzeby intelektualne” czy też ambicje polityczne. Kryterium prawdziwości w analizie tych źródeł zdaje się schodzić na plan dalszy. Wobec tego słowo prawda, również prawda historyczna zdaje się mieć inne, niż potocznie znaczenie. Kronika pojmowana jako dzieło kształtujące światopogląd ówczesnych odbiorców, zdaje się modelować, perspektywę spoglądania na historię polskich władców również w czasach późniejszych, aż do dziś. O modelowaniu wiele dowiadujemy się z *Poetyki kognitywnej* Petera Stockwella [26, s. 45-47], który zajmował się badaniem funkcji poznawczej utworów i sposobów tworzenia przez nie literackich reprezentacji oraz percepcją przeciętnego czytelnika. Oscylując wokół „prawdy” czytelnik podejmuje wyzwanie oddzielenia od siebie tego, co mogłoby być za nią uznane bądź uznane nie może. Wobec powyższego należy zmierzyć się z trudnym dla odbiorcy terytorium szyfrów i kodów, przejawiających się w jego dziele, które na stałe przeniknęły i utrzymały się w świadomości czytelników. Najlepszym przykładem będzie bitwa na Pism Polu. W badaniach historycznych przyjmuje się, iż bitwa, uznawana za walne starcie z Henrykiem V, faktycznie jest tylko zmyśleniem kronikarza. Dylemat ten zaakcentował w swojej monografii o *Bolesławie Krzywoustym*, Stanisław Rosik [24, s. 118]. Podkreślał go także Jerzy Maroń, określając ten problem tekstualny „mniemanologią” [16, s. 132-143]. Należy zatem postawić pytanie, skąd w tekście taka inspiracja, dlaczego kronikarz się nią posłużył, jaką funkcję wobec całości przekazu miała spełniać? Aż w końcu pytanie kluczowe dla tego omówienia, jakiego rodzaju szyfrem może być zaplecze retoryczne kronikarza, w jaki sposób czytać zakodowane treści kroniki, by jako czytelnik nie ulec złudnym przeświadczeniom prawdziwości wspomnianych zdarzeń, i odwrotnie, nie popaść w proces podejrzewania autora o to, że wszystko co pisze, mija się z prawdą? Znamienne wobec postawionych pytań zdają się słowa Danuty Pandowskiej wypowiedziane wobec *Kroniki polskiej*: „utwór ten stanowi bardziej źródło do badania środowiska intelektualnego epoki niż do odkrywania rzeczywistości historycznej” [23, s. 112]”. *Kronice polskiej* nie można odmówić ogromnej roli, jaką odegrała zarówno w średniowieczu, jak i na przestrzeni wieków, ani też wagi i rangi przekazu, który nam dostarcza.

Z kolei kronikarz wielkopolski znał wcześniejsze źródła, dlatego skonfrontował swój sposób pisania z innymi dziełami, zmieniał narrację, omijał detale, szczególnie Wincentyńskie, a *Kronika polska* Anonima zwanego Gallem zdawała mu się światopoglądowo bliższa. Miał taką skłonność być może z powodu odbierania tekstu Mistrza Wincentego jako „barwnej” narracji, a także dostrzegania nadmiernej metaforyzacji tego przekazu. Według Edwarda Skibińskiego utwór ten, obok *Kroniki Polsko-Sląskiej* mógł „wynosić historię swojego narodu ponad inne nacje” [25, s. 198], a funkcja ta koresponduje z wyraźnie zaznaczoną w tekście „koncepcją Lechicką”. Badacz przyznawał, iż *Kronika wielkopolska* zdawała mu się bliska zapewne nieistniejącej już „jakiejsz odrębnej wersji abrewiacji wincentyńskiej połączonej z wykładem genealogicznym ksiąg polskich” [25, s. 198]. Religijne i polityczne zależności, dostrzeżone przez Skibińskiego w dziele, umożliwiają zaproponowanie interpretacji utworu w oparciu o ideę zjednoczenia narodu, a właściwie podtrzymania Piastowskiego „ducha” wspólnotowego o legendarnej, Lechickiej proveniencji. Bez wątpienia, mityczna struktura przedstawienia „rozległego królestwa Lechitów” zdaje się wspierać tezę o potęgę Polaków, dążących do restytucji swojej państwowości.

Język kronikarza nie wydaje się tak trudny w odbiorze, jak jest to w przypadku *Kroniki*

polskiej, wymaga jednak znajomości różnych źródeł, ponieważ jest to przekaz o dużym stopniu intertekstualności, tzn. na kartach kroniki ścierają się ze sobą myśli przyjęte z różnych dzieł, kronik, zapisków, roczników czy nawet utworów znanych myślicieli starożytnych czy średniowiecznych. Pojemność interakcji z innymi dziełami, źródłami przeszłości zdaje się przestrzenią interesujących poszukiwań zarówno dla historyka, jak i literaturoznawcy. A przywoływanie tekstów kultury przez pryzmat odczytywanych kronik i odkrywanie sposobu ich oceny przez historiografa, wydaje się twórczym działaniem umożliwiającym zestawianie i porównywanie problemów przedstawianych w tym dziele. Są to różne kody, którymi posługiwali się kronikarze, a na których zrozumienie zostali wystawieni późniejsi interpretatorzy.

Wobec powyższego wprowadzenia, chciałabym zaproponować do analizy dwa interesujące fragmenty pochodzące z dwóch wymienionych kronik. Pierwszy odnosi się do znanego powszechnie wydarzenia, bitwy na Psim Polu, a ciekawą jego interpretacją staje się ujęcie Mistrza Wincentego. Fragment, pochodzący z *Kroniki wielkopolskiej*, dotyczy widzenia Boguchwała. Nie pojawiają się one w wcześniejszych źródłach i stanowią twórcze opracowanie kronikarza. Z tych przekazów korzystać będą następnymi dziejopisarze, poprzez powtórzenie wzmacniając rzekomą „prawdziwość” zdarzeń.

Relacja Mistrza Wincentego o bitwie na Psim Polu z 1109 roku, której nigdy nie było?

(Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, ks. III, r. 15 i 16; Mistrz Wincenty tzw. Kadłubek, *Kronika Polska*, ks. III, r. 18; *Kronika Wielkopolska*, r. 25)

Kronika Mistrza Wincentego wydaje się nie tylko ciekawym i inspirującym dla badacza źródłem wiedzy o przeszłości, lecz także cennym materiałem badań dla literaturoznawcy poszukującego związków fikcji literackiej z faktografią. Bitwa na Psim Polu wydaje się tego doskonałym dowodem. I choć współcześni historycy zdają się w większości zgodni, iż starcia, o którym mówił Wincenty, nie było, to mimo to zapisało się ono w świadomości ludzkiej i przekazywane było przez kolejnych historiografów. Literatura, a za taki tekst powinna być także uznana *Kronika polska*, to nie zbiór faktów, lecz esencja, która ma zbliżyć czytelnika do prawdy poprzez interpretację. Literatura to nie wierne naśladownictwo, lecz próba zrozumienia prawdy zamkniętej w tekście. Jeżeli tak postawimy sprawę, wtedy utwór Mistrza Wincentego stanowiłby ważne źródło wiedzy, już chyba nie tylko historycznej, lecz byłby materiałem do pojmowania sensu dziejów z szerszego zakresu.

Wydaje się zatem uzasadnione ponowne przyjrzenie się bitwie na Psim Polu i skonfrontowanie planu dziejopisarza względem umieszczenia w kronice adnotacji o tym wydarzeniu. Zacząć należy jednak od Galla, w którego kronice, starszej od dzieła Wincentego, nazwa Psie Pole nie funkcjonuje. A Mistrz, jak twierdziła Danuta Pandowska, „wybiórczo korzystał z faktograficznego materiału Galla” [23, s. 92], (...) „dokonał ekscerpacji tylko tych fragmentów, które jak się wydaje, niezbędne mu były do tworzenia własnej wizji dziejów” [23, s. 86]. W księdze II w rozdziale 24 otrzymujemy od Kadłubka taką właśnie wskazówkę interpretacyjną: „Albowiem żeby spośród wielu przykładów napomknąć o kilku, a raczej żebyś z kilku wiele się domyślił [wiedzą, że...]” [19, s. 94]. Narrator dzieli się z czytelnikiem informacją, że opowie to, co według niego ma kluczowe znaczenie, nie tylko dokona selekcji materiału, ale rozwinie historię w takim zakresie, w jakim wymaga tego przyjęta przez niego koncepcja. Gall skreślił symboliczną sylwetkę trzech Bolesławów (Chrobrego, Śmiałego i Krzywoustego). Wincenty zdaje się sięgać do tej asocjacji, starając się podkreślić zasługi Krzywoustego w walce nie tylko z Pomorzanami, ale i z zastępami niemiecko-czeskimi. Książę prowadzi więc kampanię wojenną z Henrykiem V.

Według Wincentego to starcia Bolesława Krzywoustego z cesarzem niemieckim zasilanego sprzymierzonymi wojskami czeskimi (*giganteae Lemannorum legiones*) stają się początkiem walk toczonych na Psim Polu. Wydaje się, że temu miejscu nadaje nazwę właśnie Kadłubek, aby je z czymś zidentyfikować. W opowieści Galla odnajdujemy informację na temat zażądania trybu od Bolesława przez cesarza w wysokości „300 grzywien” [2, s. 136]w zamian za wycofanie się z królestwa. Również Mistrz Wincenty rozpoczyna to starcie wypowiedzią na temat trybutu: „Żądasz trybutu? (...) Krwawej w dniu jutrzejszym oczekuj daniny. Albowiem jutro z naszej daniny dowiesz się, czego winieś od kogoś wymagać” [19, s. 140]. Kadłubek w sposób metaforyczny określa daninę, którą Bolesław chce ofiarować cesarzowi Henrykowi V. Miała to być ofiara krwi, z którą łączyć się może wizja pobitewna, o której właśnie pisał Anonim Gall: „Usłyszawszy taką odpowiedź

cesarz podstąpił pod miasto Wrocław, gdzie jednak nie więcej nie zyskał, jak [tylko] trupy na miejsce żywych" [2, s. 137]. Nazwa Psie Pole nie pojawia się w relacji Galla. Wiemy za to, że obecnie jest to część Wrocławia, zatem ziemie te mogły być miejscem potencjalnego starcia z wojskami cesarskimi. Z relacji Galla otrzymujemy informację o jeszcze jednym fakcie, że „Sędzia sprawiedliwy”, jak nmiemam Bóg, „pomścił” gniew i pychę cesarza Henryka „na doradcy [jego] Świętopełku” [2, s. 137]. Wyprawę niemiecką związał zatem Gall z osobą Świętopełka, który „wydarł księstwo czeskie Panu swemu Borzywojowi” [2, s. 138], paradoksalnie z pomocą Bolesława. Potem Krzywoustego zdradził, a na polu bitwy zginął trafiony strzałą przez mało znanego rycerza, umarł bez pomsty, w niesławie. Po tym fragmencie Gall powraca znów do oceny wyprawy Henryka. Mamy tu do czynienia z zabiegiem przeskoku wewnątrztekstualnego. Ponawia Gall wcześniej dokonaną ewaluację na temat rzekomego „triumfu cesarza”: „wyniósł żałobę zamiast wesela, trupy poległych zamiast trybutu na wieczną rzeczy pamiątkę” [2, s. 139]. Argumentacja z r. 15 po starciu podwrocławskim pokrywa się z dowodami niesławy cesarza w r. 16. Dlaczego Gall powtarza tę kwestię? Jak twierdzą historycy, chodzi tu o budowanie tradycji dynastycznej Piastów, wizji walecznego Bolesława Krzywoustego, o czym pisał m.in. Roman Michałowski, wskazując na „sakralny charakter dynastii Piastów” [18, s. 468-469]. Czy nie skrywa się za tym fakt, że Gall nie powiedział nam wszystkiego, a użył tylko uogólnienia? Zdziwiająca jest bowiem to, że Kadłubek powraca właśnie do faktu żądania daniny, od którego rozpoczyna się bitwa na Psim Polu, określona tak przez historiografa dopiero pod koniec r. 18.

Pierwsza wzmianka o Psim Polu pojawia się około 1206r. W tym roku wieś ta przyznana została opactwu św. Wincentego we Wrocławiu przez Henryka I Brodatego. Gall nie mógł o tym wiedzieć. Mógł ją znać jedynie Wincenty, którego kronika powstawała na początku XIII wieku. Być może Kadłubek pragnął zaznaczyć w dziejach pojawianie się nazwy takiego miejsca, a jego opowieść znalazła w ten sposób odpowiednik, desygnat. To, oczywiście, spekulacje. Jednak ferowanie wyroków, było – nie było takiej bitwy, jest chyba błędem, jeśli potraktujemy ten fragment tekstu jako wykorzystany w funkcji literackiej. W *Kronice polskiej* fakt pełni rolę wzmocnienia pozycji państwa w procesie konfrontowania swoich sił zbrojnych z orężem znaczących sąsiadów Piastów. Wypadkową tego przedstawienia zdaje się także budowanie legendarnej waleczności Polaków, których siłą jest ostoją tradycji literackiej, o czym świadczyć może poniżej przedstawiona analiza.

Bitwa na Psim Polu z oddziałami niemiecko-czeskimi relacjonowana jest w niezwykle precyzyjny sposób. Jest to sugestia, że zjednoczone wojska Czechów i Niemców wystąpiły razem. Opowieść o niej przebiega jakby z pozycji naocznego świadka, który w należytej kolejności wymienia poszczególne etapy przebiegu starcia. Mowa tu o technice wykorzystującej zatrute strzały, „oszczepach rzuconych z ukosa”, jest dokładna strategia walki, taktyka Słężan walących wraz z Bolesławem, którzy odciągają część zastępów wrogich a potem zwracają się wobec nich. W ten sposób, poprzez czołowe natarcie wojsk, rozproszeni wrogowie „nie wiedzą co czynić” i dlatego „błąkają się” po polu bitwy. Nie nastęczałoby problemu wyeliminowanie, całkowite wyrugowanie wiedzy na temat tej bitwy ze świadomości następujących pokoleń, gdyby nie nadmierna dokładność opowiadania Wincentego. Kadłubek, być może tylko z pozorów, na pierwszy rzut oka, nie stosuje tu właściwie żadnych strategii metaforycznych wyolbrzymiających potęgę polskiej armii. Być może czyni to z premedytacją, gdyż zbyt zmetaforyzowany przekaz mógłby zostać przez czytelnika uznany za nieprawdę. Tymczasem jest on racjonalny i prawdopodobny, jak przekaz reportera, który opisuje tylko to, co widzi. Wydaje się, iż istnieją dwie możliwości obserwacji zdarzenia. Mogło ono być dokładną relacją świadka, i wtedy najważniejsza okazałaby się praca historyka ustalającego fakt, kim on był i jaką rolę w walce mógł odgrywać. Istnieje jednak druga możliwość interpretacji, wskazująca na to, iż relacjonujący starcie nie widział go wcale, a swoją historię zbudował na bazie opowieści zasłyszanej, którą zmodyfikował do potrzeb całej kronikarskiej opowieści. Wpisanie legendy w przestrzeń nie budzącej podejrzeń adnotacji w źródle, zdaje się kompozytem tworzącym mit waleczności rycerstwa polskiego, niekoniecznie nieprawdziwy, będący jednak wytworem świadomościowym twórcy tego dzieła.

Przekaz Wincentego wydaje się zająć z relacją Galla, i to chyba nie przypadkowo, ponieważ kronikarz pragnie jej nadać większą wiarygodność. Oto słowa podsumowujące bitwę: „W ten sposób Pan został chwalebnie uwielbiony, albowiem konia i jeźdźca zrzucił w morze” [19, s. 141]. W tym wersie pobrzmiewa biblijna fraza z Księgi Wyjścia, która zdaje się korespondować z

dwukrotnie akcentowaną w kronice Galla ingerencją Siły Wyższej, pierwotnie wobec Świętopełka: „Dlatego też Bóg na przykład dla innych godną dał mu zapłatę za [jego] czyny” [2, s. 138-139], dwakroć wobec księcia morawskiego i sprzymierzonego z Czechami cesarza Henryka: „Sędzia sprawiedliwy wniewcz obrócił te jego zamiary, a krzywdząc tę i inne [jeszcze] pomścił na doradcy [jego] Świętopełku” [2, s. 137]. Wydaje się, iż Wincenty mógł zastąpić uzasadnienie powyższej prezentacji bitwy, odwołując się właśnie do wyroku Bożego i wcześniejszych zapisów zmagania Bolesława z cesarzem Henrykiem na kartach kroniki Gallowej. Powraca zatem jeszcze raz do pewnej presupozycji tekstualnej – odniesienia do trybutu żądanego przez cesarza, ofiary w postaci „trupów”, tym razem stosując już metaforyczne określenia: „rozbite ich resztki pozbierała smutna Lemania, życie cesarza za łaskę, a ucieczkę za trybut poczytując” [19, s. 141]. Dopiero po tej konstatacji następuje wymienienie pełnej nazwy tego brutalnego zdarzenia: „zbiegła się tam [bowiemi] niezmierna sfera psów, które pożerając tyle trupów wpadły w jakąś szaloną dzikość, tak że nikt nie śmiał tamtędy przejść, i dlatego owo miejsce nazywa się Psim polem” [19, s. 141]. W ten sposób Wincenty, jak sądziła Brygida Kürbis, „utrwalił też tradycję, w jego oczach żywą jeszcze na miejscu” [19, s. 141, przyp. 100.], nadał także nowe znaczenia wydarzeniom, które być może z perspektywy Galla nie miały doniosłego znaczenia. Z kolei kronikarz wielkopolski w r. 25 historiograf powtórzył za Wincentym opis tego zdarzenia, zrezygnował jednak z aż tak dokładnej deskrypcji walki. Nie zwrócił być może uwagi na to, iż bitwa mogła nie istnieć. W jego oczach istniała, bo, posiłkując się świadectwem Wincentego, uznał on, iż to prawda.

Problem bitwy na Psim Polu doczekał się stosunkowo ciekawej analizy Marka Cetwińskiego, który postulował „ideę powtarzania się historii” [6, s. 81] w tekście Kadłubka. W ten sposób badacz interpretuje historię Aleksandra Wielkiego, który wysłał do Polski swoich posłów z „żądaniem trybutu”. W ks. I r. 9 Wincenty podaje, jak kończy się ta historia: „Najpierw przeto przedniejszym spomiędzy posłów żywcem porachowano kości, po czym zdarte z ich ciał skóry wypchano częściowo najłuchszą trawą morską i ten kruszec, ludzką skórą, lecz nieludzko odziany, odesłano” [19, s. 20]. Wydaje się to korespondować, czy nawet współgrać, z opowieścią kończącą się drastycznie na Psim Polu. Historyk podkreśla, iż Mistrz Wincenty zaczerpnął tę myśl od Pompejusza Trogusa za pośrednictwem tekstów Marka Juniana Justynusa [6, s. 79]. Wobec tego relacja z bitwy na Psim Polu zdaje się mieć podwójną, literacką proveniencję, poprzez odwołanie do motywu wykorzystanego w opowieści o Aleksandrze oraz czerpanie z tradycji literackiej. W obu przekazach pojęcie trybutu zdaje się wiązać z biblijnym sformułowaniem: *Redde Caesari, quae sunt Caesari, et quae sunt Dei, Deo* (Mt XXII, 21). Nie jest to jedyny rachunek sprawiedliwości wystawiony wrogim zamiarom atakujących, Aleksandra i Henryka V. Postawić bowiem należy pytanie, czy obie opowieści nie łączą także perspektywa dotkliwej brutalności, właściwie profanacji ludzkich szczątków? Zastanawiające jest, czy w tym przypadku nie kieruje się Wincenty próbą wykształcenia jakiejś konwencji literackiej, wszak narrator podejmuje podobne decyzje o kierunku takiej kreacji. Tym bardziej, że w swoim objaśnianiu tekstu Wincentego, Cetwiński, powołując się na metaforyczną sugestię interpretacyjną fragmentu B. Kürbis, idzie krok dalej, łącząc Śląsk, a więc także ziemię podwroclawskie, z pojęciem „*divina Silentii provincia*, boską dzielnicą milczenia” [6, s. 84], co jego zdaniem ma odniesienie do tradycji Justynusa. W ten sposób Kadłubek wydaje się przywoływać motyw groźnej „krajiny milczących zmarłych”, omijanej przez żywych, a w niej powoływać do „literackiej” egzystencji „piekielne psy rozszarpujące ciała zmarłych”. Ten tok rozumowania znajduje swoją argumentację w tekście starożytnym, tym bardziej, że Cetwiński dostrzega uzupełnienie fabuły Justynusa pewną osią „symetrii o podboju przez Aleksandra Ambrów i Sygambrów w postaci psów i kotów opitych ludzką krwią i rzucających się na żywych” [6, s. 84-84].

Jak pisał M. Czerwiński, „prawdy egzystencjalne wypowiada się poprzez zmyślenie” [6, s. 109], z tym też należy wiązać istotę literatury. Wykorzystanie tych motywów wydaje się mieć konsekwencje dla odczytania całej kroniki. Wincenty przyjmuje nieprzypadkową strategię pisania, w ten sposób utwór zdaje się być szyfrem metaforycznym, posiadającym klucz do odczytania. Czytelnik w swojej interpretacji balansuje na równoważni, między prawdą i fałszem. Powyższe związki wewnątrztekstualne wydają się również odpowiedziami na zarzuty Haydena White’a wobec kronik, które, jego zdaniem, tracą swoją spójność. W przekazie Wincentego, jak potwierdza interpretacja Cetwińskiego, interakcje metaforyczne mają niebagatelne znaczenie, wzmacniając tym samym jego koherencję.

Oprócz odwołań intertekstualnych, korzystania z tradycji antycznej, fragment o Psim Polu zdaje się kształtować późniejszą opinię publiczną, co więcej staje się elementem historii Polski, składnikiem mentalności Polaków, być może nawet współkształtującym stereotyp postawy antyniemieckiej (działania Henryka V na ziemiach polskich, o piszą wszyscy kronikarze). Poza tym ważna wydaje się przestrzeń wartościująca przekaz, tzn. sposób konstrukcji wypowiedzi. Wincenty wydaje się wykorzystywać Gallową metodę przeskoku wewnątrztekstualnego. Łączy on ze sobą pojęcie 'trybutu', ofiary krwi, walki i posłannictwa z ludzką cielesnością, profanacją człowieczą, „świętej” natury, brutalnością i okrucieństwem, co dochodzi do głosu w wielu ustępach jego kroniki. Wynika z tego retoryczne zaangażowanie autora, oraz, być może, ściśle zaplanowana koncepcja *Kroniki polskiej*, mająca, jak twierdzą niektórzy historycy, wzmocnić pozycję Bolesława Krzywoustego.

Wobec problemu ekspansji Bolesława historycy od dłuższego czasu zaznaczali bądź negowali zaistniałe zdarzenie. Karol Maleczyński uważał, iż fragment o bitwie to „bezwartościowe wywody” [15, s. 101], z kolei Andrzej Feliks Grabski [10, s. 192], Benon Miśkiewicz [20, s. 277] oraz Karol Ojenik, akcentowali, iż bitwa mogła być starciem „części wojsk Krzywoustego z częścią wojsk czesko-niemieckich” [22, s. 110]. Nie była decydująca, lecz mogła być postrzegana jako „lokalny sukces Polaków”. Wobec tego przekonujące wydaje się to, że starcie było prawdopodobne, a Wincenty dokonał tu zabiegu metaforycznego, hiperbolizacji tego starcia na kartach kroniki. Być może chodziło mu o realizację idei świętej Polski Piastów, w której Bóg nie pozwalał na krzywdę narodu wybranego – Polaków, dlatego karał innych profanacją ciała? Z biegiem czasu koncepcja, potwierdzana licznymi odwołaniami biblijnymi, podtrzymywana zabiegami idealizacyjnymi włączdów w kronice, mogła być przeszczepiana do kolejnych dzieł historiograficznych.

Wąska grupa historyków, na czele z Kazimierzem Bobowskim, obstawała za hipotezą, iż bitwę na Psim Polu rozważać należy „w nieco szerszym wymiarze aniżeli niewielkiej tylko potyczki” [4, s.19]. Zdaniem badacza nie mogła być to „czysta fantazja”, ponieważ, jak przekonywał Bobowski, „w okresie, w którym pisał swoją kronikę, żywa jeszcze musiały być tradycja wydarzeń z 1109r.” [4, s. 18 i n.]. Zdaje się to kłócić z tezą Maleczyńskiego, który podkreślał, iż Krzywousty nie wzbudzał w społeczeństwie polskim „męstwa i niezłomnej woli zwycięstwa” [15, s. 106], wcale jednak nie musi być to sprzeczne z funkcją przekazu kronikarskiego, budującego za Gallem, po raz kolejny przez Kadłubka, mit władcy, i to złożony mit wiążący tradycję antyczną z chrześcijańskim punktem widzenia, niekoniecznie w pełni zgodny z prawdą, co potwierdzają odniesienia do Justynusa. Przyznać bowiem należy, iż kroniki pełniły ówczesnie inną, niż typowo faktograficzną rolę, realizując funkcje utworów politycznych.

Retoryczny poziom odniesienia Wincentego wydaje się wspierać nie tylko na sugestywności tego przekazu, płynności bitewnej relacji, swobody przenikania się elementów tradycji mitologicznej z biblijną, ale i na presuponowaniu następstwa wydarzeń, czynienia argumentacji, i w końcu wkomponowania wątku w całą kampanię antyniemiecką. Co więcej ma to także odniesienie do kreacji literackiej. Czym był ów fragment, wyrazem pisarskiej erudycji, umiejętności posłużenia się fikcją w taki sposób, by czytelnik nie rozpoznał w tym czynnika fałszującego, może nawet prowadzeniem gry z czytelnikiem, który wystawiony został na próbę zrozumienia nie kolejnych faktów, a założenia kluczowego kroniki, majestatu, odwagi przodków i Opatrzności Bożej nad nimi czuwającej? Być może bitwa została zmyślona, lecz nie wiedział o tym Wincenty, a tym samym wpisał w tekst fragment zasłyszany, a swoją wywiczną i sprawną ręką literata-historyka doprecyzował tylko historię, którą usłyszał, być może przekazaną od poprzedniego pokolenia poprzez tradycję ustną? I wreszcie trzecia ewentualność, która jest najmniej prawdopodobna, Kadłubek po prostu wymyślił starcie, bo brakowało materiału, potencjalnej historii do opowiedzenia, i nie zważając na konsekwencje jej odczytania, zrealizował swoje ambicje twórcze. Nawet bowiem jeśli stworzył sam tę opowieść, podpierał się Justynusem, a pisząc ją, miał z pewnością przyczynę. Kierując się nawet względami literackimi, miał punkt odniesienia, ważny dla niego samego (koncepcja panegiryczna) lub dla historii królestwa polskiego. Tego wielkiemu dziełu kronikarskiemu odmówić nie mógł.

Funkcja literacka wydaje się stanowić ważny szlak odczytania fragmentu, dookreślając pozycję i cechy samego kronikarza, stając się w tym miejscu czynnikiem autonomicznym. Relacja z Psiego Pola zdaje się wzmacniać mit o piastowskiej waleczności, mit powołany do życia przez Galla w osobach „trzech Bolesławów”, w tym najważniejszego – Bolesława Krzywoustego. W ten sposób

Wincenty nie tylko zdaje się być spadkobiercą tego mitu, lecz kronikarzem współkształtującym jego dalsze losy.

Niejasna wizja Boguchwała z *Kroniki wielkopolskiej*.

Dla historyków nowożytnych krótki fragment wpleciony w rozdziale 89 kroniki uznawany był za materiał nadający się do wysunięcia propozycji potencjalnego autora dzieła. Na tej podstawie w XVIII wieku Fryderyk Sommersberg zaproponował tezę, iż *Kronika wielkopolska* powstawała w dwóch etapach: „pierwszą część miał opracować biskup poznański Boguchwał, a jego kontynuatorem miał być kustosz poznański Godysław” [12, s. 199], który również pojawia się w kilku miejscach kroniki jako Baszko. Fragment „użyty” w tekście nie musi jednak odnosić autorstwa dzieła, tym bardziej, jeśli powołamy się na tezę B. Geremka i A. Mazur-Nowak, iż nie o prawdę kronikarzom chodziło, a owo wskazanie mogło służyć innym, m.in. politycznym celom [17, s. 33]. Nie bez znaczenia jest także głos Jana Dąbrowskiego, jednego z pierwszych historyków podejmujących prace nad usystematyzowaniem kronikarstwa średniowiecznego. Badacz określił *Kronikę wielkopolską* jako „brulion, w którym autor kolejno wpisywał wiadomości z dostępnych mu źródeł, (...) czasami nawet tak dokładnie przepisując, że została jeszcze forma późniejszej osoby – jak Baszka” [29, s. 132-133]. Podobnie można potraktować pierwszoosobową formę w zapisie wizji Boguchwała. W rozdziale 97 dowiadujemy się, iż biskup w 1253 roku zmarł. Wydaje się zatem, iż profil tej narracji nie ma nic wspólnego z autorstwem, lecz, szczególnie fragment dotyczący proroctwa przyszłych losów Polski, zgodnie z myśleniem hermeneutycznym, współtworzy całość rozumienia dzieła. Prawdopodobne jest, iż mógł być przez kronikarza dopisany do tego rozdziału o wiele później, i miał stać się wykładnią-zapowiedzią koncepcji dzieła dotyczącą roli Przemysła I i jego dziedzica, Przemysła II. Wizję znamy w zasadzie z dwóch rękopisów, dłuższa pochodzi z zaginionego rękopisu Hodejovskiego, jest to drugi fragment opublikowany przez wydawcę czeskiego Dobnera, nieco krótsza odpowiada zapisom z *Rocznika kapituły poznańskiej*: „Ja, Boguchwał, biskup poznański, słyszałem, choć grzeszny, w widzeniu pewnego zakonnika mówiącego do mnie: „W przeciągu dwudziestu pięciu lat cała Polska zostanie wypełniona”. A gdy mówiącego usilnie prosiłem o wytłumaczenie, czy w szczęściu czy w nieszczęściu będzie wypełniona, nie odpowiedział mi, a widzenie zniknęło. Na wieku wieków. Amen” [1, s. 164]. Rozdział 89 datowany jest na Rok Pański 1249. Z historycznego punktu widzenia zapowiedź ta projektuje przyszłe zdarzenia z roku 1274. *Kronika wielkopolska* kończy się ostatnim zapisem w roku 1273. Wydaje się, iż „wizjoner” mógł przyjąć 25 lat, nie 24 lata, starając się zarysować pewien etap w dziejach królestwa. Skoro posłużył się tym fragmentem w jednym z rozdziałów, być może zainicjował proces czytania dzieła jako utworu kompletnego, rozpoczynającego się od opowieści legendarnych, a kończącego się, wieńczącego kronikę jakąś datą graniczną. Zatem może zapis został wpisany w przestreszanym rozdziale 89 nieco później, by ten przeskok miał rozumieć czytelnik jako zapowiadany koniec całego dzieła? Wątpliwością skłaniają do ponownego przyjrzenia się kompozycji tekstu.

Kronika wielkopolska jest źródłem historycznym, takiego spojrzenia na nie i potraktowania wymaga także od czytelnika sama kronika. B. Kürbis zaznaczała, iż wizja może mieć związek z „wyrazem dążeń zjednoczeniowych nurtujących duchowieństwo wielkopolskie w XIII wieku” [1, s. 165, przyp. 346], co wydaje się wielce prawdopodobne, może także przypominać „średniowieczne zapiski o cudach”. Wiara w *miraculum* rekompensuje niedoskonałość otaczającego świata, rzeczywistości aksjologicznie rozpadającej się, chyłającej się ku swemu kresowi. Kreacja cudu może mieć moc ożywczą, wprowadzającą w świat antywartości spełnienie jakiegoś dobra, otrzymanego od autorytetu moralnego, w tym kontekście Boga. Zdroworozsądkowa jest także próba przyjrzenia się tłu gospodarczo-politycznemu okresu od 50-tych XIII wieku do roku 1274 i odnalezienia potencjalnych przyczyn mającej nastąpić zmiany. Może się to bowiem wiązać z ideą zjednoczenia podzielonego królestwa, zwłaszcza gdy weźmiemy pod uwagę rywalizację dwóch regionów Polski w tym zakresie, Wielkopolski, w dyplomach określanej jako Polonia, którą poddaje deskrypcji autor kroniki, i Małopolski, nazywanej w tym czasie w źródłach dokumentowych jako księstwo krakowsko-sandomierskie [*Kodeks dyplomatyczny Małopolski*]. Wielkopolska jest równoległym punktem wyjścia oraz odniesienia dla samego kronikarza. Po wizji z 89 częste wydaje się sygnalizowanie problemów tego regionu, do których należą: podział ziem wielkopolski, zbudowanie miasta Poznania, wzmianki o biskupach poznańskich czy arcybiskupach gnieźnieńskich, itp. Współtworzą one ważną rangę

tego obszaru w mentalności czytelniczej. W r. 97 Boguchwał nazwany został „błogosławionym biskupem” [1, s. 168], erudyta, po którym Kościół poznański odziedziczył „niemały zbiór ksiąg Pisma Świętego” [1, s. 167]. Z kolei Brygida Kürbisówna podkreślała, iż mógł być „inicjatorem *Rocznika kapituły poznańskiej*”, co argumentowałyby korespondencje między fragmentami tych tekstów, oraz „protokorem nie tylko kustosza Baszka, lecz także dóbr umysłowych i artystycznych”, ponadto „cenionym gospodarzem majątku diecezjalnego” [1, s. 168]. Przyczyny, o których wspominała badaczka, zdaje się nadawać kształt owej „cudowności” przekazu jego wcześniejszej wizji. Kontekst religijny zdaje się rzutować na mentalność odbiorcy, pojmującego godność i funkcję tego autorytetu jako wzorca moralnego, bazującego na przekazach biblijnych. To jednak tylko wartość pozorna, mająca swoje odwołanie w innej, mniej widocznej na pierwszy rzut oka, płaszczyźnie politycznej. Czuwający nad majątkiem kościelnym, zdaje się mieć większą wiedzę społeczno-ekonomiczną oraz polityczną niż przeciętny kleryk. Autor czyni to być może z pobudek politycznych. A do umieszczenia fragmentu wizji został popchnięty przez otoczenie, z którego się wywodzi. Wizja, w kontekście środowiska klerikalnego, nabrała znaczeń religijnych, stając się prorocstwem zdarzeń politycznych w kraju.

W rozdziale 101 czytelnik otrzymał informację o powodzi, która przypadła w roku śmierci wspomnianego biskupa poznańskiego, Boguchwała. Boguchwał umiera dokładnie 9 lutego 1253 roku, a od Święta Wielkanocy do obchodów św. Jakuba ziemię wiśniewską nawiedza powódź, by podczas Wszystkich Świętych i elekcji biskupa Piotra, „sześć razy usłyszano łoskot piorunów” [1, s. 170]. Zdaje się to kontrapunktować z wyborem nowego biskupa poznańskiego Piotra, który jednak po roku piastowania tego urzędu umiera. Nieprzypadkowe i enigmatyczne dla czytelnika wydaje się to przenikanie działania sił natury z religijnością i nadaniem władzy biskupiej. Zdaje się to mieć związek z wcześniejszą wizją Boguchwała i prawdopodobnie stanowi część samospełniającego się prorocтва.

Dalsze wydarzenia w kronice dotyczą czasu rządów Przemysła I i początku władztwa Przemysła II. Umocnienie księstwa Przemysła I obywało się przy współpracy z Kościołem, a Boguchwał, biskup poznański odgrywał w tym obszarze niebagatelną rolę. W rozdziale 78 kronikarz wspominał o powstaniu Wielkopolan przeciw Kościołowi. W gorliwej, niemalże otrzymującej wymiar religijny walce Bolesława Pobożnego i Przemysła I, bracia wspierają Kościół „na usilne prośby wspomnianego księdza biskupa Boguchwała i jego kapituły” [1, s. 159]. Konflikt, według kronikarza, zakończył się utrzymaniem przywileju biskupstwa poznańskiego z 1232 roku ustanowionego przez „zich ojca” (przywilej menniczy biskupstwa poznańskiego z r. 1232). Biskup Boguchwał zdawał się osobą utrzymującą aktualne status quo posiadania ksiąg. W rozdziale 81 bracia podzieli Wielkopolskę na dwa obszary, a biskup „zagroził kłtwą temu, kto wbrew przysiędze osmieliłby się przywłaszczyć sobie jakąś część ziemi brata” [1, s. 160]. Warto jednak podkreślić, iż dziejopisarz akcentuje większą rangę Przemysła, przydając mu rolę dominatora nad bratem, lecz w sensie jak najbardziej pozytywnym. Dowodem na to zdaje się rozpoczynanie opowieści od perspektywy tego księcia, nie od punktu patrzenia Bolesława Pobożnego. Być może dlatego, iż pozostawał on nadal młodszym bratem Przemysła. Kronikarz zdawał się jednak podkreślać nietrwałość tego podziału władztwa. Wydaje się zatem, że Przemysł II tylko przez kilka lat utrzymywał w swoich rękach jednolitą Wielkopolskę, co prorokuje narrator już w rozdziale 81: „Lecz ani przysięga, ani groźba kłtwy nie przeszkodziły naruszeniu takiego podziału, jak niżej określa się” [1, s. 160]. Natomiast w r. 87 dowiadujemy się o ponownym podziale Wielkopolski między braci, co poprzedza wspomnianą wizję Boguchwała wkomponowaną w rozdział 89, zdającą się koncepcją zjednoczenia królestwa pod jednym berłem. Być może dlatego r. 88 zdaje się fragmentem kontrastującym z walorami wprowadzania procesu unifikacji przez Przemysła I, w sąsiadujących rozdziałach. Kronikarz wypukla regresję zjednoczeniową, pisząc o „wprowadzaniu Niemców do Polski” [1, s. 163] przez Bolesława, księcia śląskiego. „Dzielni i odważni” nowi właściciele Lubusza, przedstawieni w sposób ironiczny, są przez autora przekazu określani jako „obcy”. Wina oddania części ziem i niepowetowanej straty spadła na Bolesława śląskiego, a narrator dostrzegł jej dalekie konsekwencje. Być może właśnie ta informacja pełni dwuwymiarową rolę: kontrastującą i ilustracyjną wobec procesu „wypełniania się Polski” z widzenia Boguchwała. Nieistniejąca już, lecz przekształcona idea pryncypatu zdaje się podlegać krótkotrwałej restytucji w osobie Przemysła II, lecz swój renesans ma przechodzić po dwudziestu pięciu latach od tego czasu.

W ramach prowadzonej w latach 50-tych polityki pokojowej, Przemysł I miał do zrealizowania misję przydania większej roli samej Wielkopolsce i biskupstwu oraz arcybiskupstwu, czego świadectwem mogła być właśnie zapowiedź w wizji Boguchwała. Być może współpraca księcia z kościołem doprowadziła do wypracowania jakiejś koncepcji odrodzenia podzielnicowego królestwa. Ta współpraca nie wydawała się bez znaczenia dla kronikarza, czego dowodem zdaje się uczestnictwo Przemysła I w kanonizacji św. Stanisława. W tym miejscu spotykają się ze sobą obszar polityki z załącznikiem ogólnopolskiej świętości, co potwierdza tylko rozważania historyków na temat niebagatelnej roli XIII-wiecznego duchowieństwa w „rozwoju ideologii zjednoczeniowej” [21, s. 28]. Z kolei jego syn, Przemysł II miał kontynuować dzieło ojca, dążąc do połączenia księstw piastowskich, co podkreślał Bronisław Nowacki, nazywając tego władcę „realizatorem programu zjednoczeniowego i odnowicielem polskiej korony królewskiej” [21, s. 12]. Zatem, jak zaznaczał badacz, wzmianka o Boguchwale miała stanowić wyraz „zjednoczeniowej myśli politycznej, rodzącej się w kręgach duchowieństwa wielkopolskiego w czasach Przemysła II” [21, s. 176].

Z tym problemem wiąże się także inna kwestia opierająca się o koncepcję przywracania jednolitej państwowości. Zamieranie zasady pryncypatu już od momentu panowania w Krakowie Leszka Białego [21, s. 22], postępowało jednak bardzo powoli. Proces ten, jak stwierdził Gerard Labuda, dokonał się ostatecznie wraz „ze śmiercią księcia mazowieckiego Konrada w 1247r.” [13, s. 160], orędownika ideologii pryncypatu, o którego zgonie pisał kronikarz wielkopolski, podając w r. 83 wiarygodną datę jego śmierci [1, s. 161]. Czy jednak proroctwo z roku 1249 nie zdaje się stanowić pewnej rekompensaty za ową utratę idei? Być może *Kronika wielkopolska* ma na celu powołanie do życia w to właśnie miejsce idei zastępczej, potwierdzającej istnienie „państwowości polskiej” krystalizującej się na terenach Wielkopolski. O istnieniu jednego państwa złożonego z różnych dzielnic administracyjnych przekonywał chociażby Stanisław Zachorowski [27, s. 139]. Z kolei B. Nowacki podkreślał ogromną żywotność „idei jedności państwa polskiego” [21, s. 24], uwarunkowanej ówczesną mentalnością. Być może dlatego kronika i zasygnalizowane w niej problemy zdają się stanowić lustro tamtejszego poczucia wspólnoty, która znajduje swoje uzasadnienie w perspektywie nadziei na „wypełnienie się” zjednoczenia w wizji Boguchwała. Silne więzi państwowotwórcze zdają się decydować o przyjętej przez kronikarza formie przedstawienia, konsekwentnie prowadzonej do momentu uzyskania władzy przez Przemysła II. Zabiegi Przemysła I w kronice zdają się stanowić presupozycję i jednocześnie introdukcję do właściwego procesu odzyskania wewnętrznej spójności. Natomiast tytuł kroniki, *Kronika wielkopolska*, nie przesądza o zakończeniu trwania tej idei, zawężenia jej do obszaru Wielkopolski. Wręcz przeciwnie, przestrzeń ta pretenduje do rangi obszaru, z którego następuje ponowna inicjacja procesu konstytuowania się świadomej państwowości. Zdaje się ona kolebką idei, w której ona trwała i przetrwała trudny czas wewnętrznych podziałów.

Wobec powyższego omawiana wizja może pełnić funkcję projektowania koncepcji unifikacji królestwa pod wodzą księcia Wielkopolski, Przemysła II, który w wieku szesnastu lat pojmuje Ludgardę za żonę. Na tej informacji kończą się bowiem zapiski kronikarskie.

***

Oba teksty stanowią niezwykle ciekawe źródła, pozwalające na prowadzenie wielowymiarowej interpretacji. Z tego punktu widzenia ważne wydaje się określenie specyfiki materii słownej tych źródeł, których struktura daje szansę na sprezywanie przyczyn wyboru kierunku narracji, a tym samym celowości przekazów. Kronikarstwo średniowieczne jest ciekawą i pojemną formą mówienia o przeszłości. Powyższa interpretacja obu kronik może potwierdzać tezę, że „zawarte w nich treści stały się podstawą politycznej doktryny” [7, s. 248]. O ile myśl Kadłubka była żywa jeszcze w XV w., co potwierdza Cetwiński, dzieło czytane było w wiekach późniejszych, stając się podręcznikiem do nauki, m.in. retoryki, o tyle *Kronika wielkopolska* nie zyskała aż tak ogromnej popularności. Oprócz tego teksty realizują dwa różne sposoby opowiadania. Duży stopień fikcyjności i barwności *Kroniki polskiej*, jak zaznaczał Janusz Bieniak, „nie cofającej się przed wyraźnymi zniekształceniami rzeczywistości” [3, s. 46], zbliżającej źródło do utworów literackich, zdaje się kontrastować z rzetelną i faktograficzną deskrypcją w *Kronice wielkopolskiej*. W przekazie późniejszym mamy jednak do czynienia z użyciem wcześniejszych źródeł, zastosowanych zgodnie z ideałami kronikarza, co również zwraca uwagę nie tylko na historyczny wymiar tego tekstu. Wobec tego kroniki można uznać za dwa różne, subiektywne szyfry przeszłości, projektujące ideę nadrzędną jako klucz do

interpretacji całości tekstu.

Literatura:

1. *Kronika wielkopolska*, przeł. K. Abgarowicz, wstęp B. Kürbis, Kraków 2010.
2. Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, oprac. M. Plezia, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1982.
3. Bieniański J., *Mistrz Wincenty o współczesnych mu Piastach*, [w:] *Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów*, pod red. K. Zielińskiej-Melkowskiej, Toruń 1997.
4. Bobowski K., *Bitwa na Psim Polu – w 875-lecie (Refleksje dyskusyjne)*, „Chrześcijańca i Współczesność” 1984, nr 1 (3).
5. Cetwiński M., *Imperium Lechitów. Polityczna doktryna czy opowieść ku pokrzepieniu serc?*, [w:] *Europa Środkowa i Wschodnia w polityce Piastów*, pod red. K. Zielińskiej-Melkowskiej, Toruń 1997.
6. Cetwiński M., *Metamorfozy śląskie. Studia źródłoznawcze i historiograficzne*, Częstochowa 2002.
7. Czerwiński M., *Magia, mit, fikcja*, Warszawa 1975.
8. Dąbrowski J., *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
9. Geremek B., *Exemplum i przekaz kultury*, [w:] B. Geremek (red.), *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, Wrocław 1978.
10. Grabski A. F., *Polska sztuka wojenna w okresie wczesnofeudalnym*, Warszawa 1959.
11. Grodecki R., *Przywilej menniszy biskupstwa poznańskiego z r. 1232*, Poznań 1921.
12. Krawiec A., *Kilka uwag na temat genezy „Kroniki wielkopolskiej”*, [w:] *Wielkopolska – Polska – Cześć. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesorowi Bronisławowi Nowackiemu*, red. Z. Górczak, J. Jaskulski, Poznań 2009.
13. Labuda G., *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1, pod red. M. Biskupa, Warszawa 1980, s. 160.
14. Maleczyński K., *Bolesław Krzywousty. Zarys panowania*, Kraków 1946.
15. Maleczyński K., *Bolesław III Krzywousty*, Wrocław 1975.
16. Maroń J., *Anachronizm, realizm i mniemanologia w historiografii militarnej*, [w:] *O osobliwościach polskiej historii wojskowości*, Wrocław 2013.
17. Mazur-Nowak A., *Kronika Galla i Mistrza Wincentego jako świadectwa kultury polskiego średniowiecza. Analiza wybranych fragmentów o Bolesławie Krzywoustym*, [w:] *Źródło historyczne jako tekst kultury*, pod red. B. Pionki-Syroki, M. Dąsala, Warszawa 2014.
18. Michałowski R., *Restauratio Poloniae u Galla Anonima*, „Przegląd Historyczny” 1985, nr 76, z. 3.
19. Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przeł. i oprac. B. Kürbis, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992.
20. Miśkiewicz B., *Studia nad obroną polskiej granicy zachodniej w okresie wczesnofeudalnym*, Poznań 1961.
21. Nowacki B., *Przemysł II. Odnawiciel korony polskiej (1257-1286)*, Kraków 2007.
22. Olejnik K., *Głogów 1109*, Warszawa 1999.
23. Pandowska D., *Wincentyńska transformacja kroniki Galla Anonima na przykładzie przekazu o walkach z Pomorzana-mi*, [w:] *Władcy, misi, rycerze*, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk 1996.
24. Rosik S., *Bolesław Krzywousty*, Wrocław 2013.
25. Skibiński E., *Problem pochodzenia „Kroniki wielkopolskiej”*, [w:] *Cześć – Polska – Wielkopolska. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesorowi Bronisławowi Nowackiemu*, pod red. Z. Górczaka, J. Jaskulskiego, Poznań 2009.
26. Stockwell P., *Poetyka kognitywna: wprowadzenie*, Kraków 2002.
27. Zachorowski S., *Wiek XIII i panowanie Władysława Łokietka*, [w:] *Dzieje Polski Średniowiecznej*, t. 1, pod red. R. Grodeckiego, S. Zachorowskiego, J. Dąbrowskiego, Kraków 1926.
28. Ziółkowski K., *Mityczne spotkanie dwóch armii w historiografii. Starcie na Psim Polu pod Wrocławiem w 1109 roku*, [w:] *Mity i legendy w polskiej historii wojskowości*, t. 1, red. W. Caban, J. Smoliński, Kielce 2014.
29. Dąbrowski J., *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.

Abstract

Codes in the *Kronika polska* of the Mistrz Wincenty and in the *Kronika wielkopolska*.

In the article the most important issue are differences of narrative structures of two medieval chronicles, *Kronika polska* of Kadłubek (from the first decade of the 13th century) and the *Kronika wielkopolska* (from the turning-point of 13th and 14th century). The main problem discussed by historians and specialists in literature making interpretations of chronicles there is an issue of the truth and fiction. The present analysis is aimed a verification border between notions of excerpts chosen from the story of the Mistrz Wincenty's and from the relation of *Wielkopolska*.

Report from the battle on Canine Pol portrayed is discussing in the comparative space towards alternative sources, seems to show Wincentyńska's way of expression. It constitutes the example of the certain type of the language used by the author. Next fragment from the *Kronika wielkopolska*, concerning the unclear vision of Boguchwał, bishop of the Poznań, seems to be an important part in reading the whole work, pointing at the principal concept of the chronicle. The interjection is becoming a code for reading the chronicle out. On the metaphorical and intertextual canvas in chronicles it is possible to see textual relations.

Malak Marcin,

*doktorant, Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu
szkoleniaideal@gmail.com*

Streszczenie

Artykuł opisuje możliwość zakreslenia nowej przestrzeni edukacji, która towarzyszy prowadzeniu strategii CSR w nowoczesnych przedsiębiorstwach. Nowa przestrzeń może być miejscem edukacji dla bezpieczeństwa, opartej o odpowiedzialne przekazywanie wiedzy. Świadome współuczestniczenie w procesie edukacji daje szansę na przyswajanie wiedzy zbieżnej z celem organizacji w kontekście społecznej odpowiedzialności biznesu. Niezwykle ważnym problemem staje się utrzymanie aktualności i przydatności przekazywanej wiedzy, ponieważ osoby dorosłe, które są potencjalnymi odbiorcami szkolenia BHP, potrzebują wiedzy praktycznej i konkretnej. Niekomplementarne działanie firmy może zniechęcić do zaangażowania pracowników. Pracownik poddający w wątpliwość założenia CSR w danej dziedzinie może działać destrukcyjnie dla całego otoczenia, stąd ważne jest odpowiedzialne, dokładne przygotowanie strategii CSR a następnie jej wdrożenie i stałe monitorowanie a ponadto promowanie działań szerszemu otoczeniu.

Wprowadzenie

Termin CSR – zaczął pojawiać się we dziełach o społecznej odpowiedzialności biznesu w okresie po zakończeniu II Wojny Światowej. Pojęcie to określane było częściej mianem społecznej odpowiedzialności (social responsibility) niż społecznej odpowiedzialności biznesu (corporate social responsibility). Zwykło się to wytłumaczyć faktem, że nie nadeszła wtedy jeszcze w świecie era wielkich firm i korporacji. Dzieło H. Bowena Social Responsibilities of the Businessman z 1953 roku zapoczątkowało nowy okres w literaturze przedmiotu, a Bowen został uznany za „ojca” koncepcji CSR [1, s. 269]. Uznawał on, iż kilkaset dużych przedsiębiorstw działających w ówczesnym okresie stanowiło centra władzy, decyzyjności, które miały wpływ na wiele aspektów życia obywateli. Bowen zaproponował pierwszą definicję społecznej odpowiedzialności, która odnosiła się „do obowiązków przedsiębiorstw, żeby prowadzić taką politykę oraz podejmować takie decyzje i działania, które są pożądane przez społeczeństwo i zgodne z jego celami i wartościami” [2, s.6]. Kolejne lata przynosiły nowe definicje. J. Backman podał kilka przykładów społecznej odpowiedzialności biznesu, takich jak: „zatrudnianie grup mniejszościowych, redukcja zanieczyszczenia, aktywnejsze uczestnictwo w programach poprawy sytuacji społeczności, lepsza opieka medyczna, lepsze bezpieczeństwo i higiena pracy” [3, s. 3]. Od tego czasu troska o bezpieczeństwo pracownika zakorzeniła się w kolejnych definicjach CSR. Odpowiedzialność i troska o środowisko, także to środowisko pracy, jak widać nie jest żadnym odkryciem, jednak przez kilkadziesiąt ostatnich lat prywatny kapitał zyskał złą sławę, szczególnie w zakresie odpowiedzialności za bezpieczeństwo pracy.

Nowa przestrzeń dla edukacji.

Bezpieczeństwo i higiena pracy jako obszar badań naukowych nierozzerwalnie związana jest z edukacją. Szkolenie pracownika w celu aktualizacji i uzupełniania wiedzy w zakresie bezpiecznej pracy stanowi wyzwanie dla organizacji, gdyż często kojarzone jest z edukacją obowiązkową w wyniku czego poziom atencji i zaangażowania w proces edukacyjny jest niski [4, s. 36]. Dziś CSR staje się holistyczną wizją rozwoju przedsiębiorstwa nastawioną na zwiększanie zysków w dłuższym czasie. Troska o dobry wizerunek przedsiębiorstwa wymaga większych nakładów, nie tylko specjalistów z działów PR, ale także służby BHP. Dziś nie tylko dobre zarobki, ale komfort, bezpieczeństwo pracy i wiele innych czynników determinuje międzyzakładową migrację pracowników. Bezpieczeństwo i higiena pracy to dziedzina, której celem jest zapewnienie właściwych i bezpiecznych warunków pracy. Jednym z podstawowych elementów troski o warunki pracy jest edukacja, realizowana poprzez szkolenia BHP, których uczestnikami są wszyscy zatrudnieni (w odniesieniu do szkolenia wstępnego – instruktażu ogólnego). Potrzeba bezpieczeństwa, można przyjąć, jest jedną z ważniejszych potrzeb człowieka, ponieważ zaliczana jest do potrzeb pierwotnych, podstawowych, które warunkują

zachowanie życia i zdrowia [10, s. 105]. Zaś szkolenie w zakresie bhp obejmuje swoim zakresem także profilaktykę zdrowotną bowiem problemy zdrowia dotyczą wszystkich pracujących. Józef Kargul uważa, że pracownicy potrzebują wiedzy na temat zdrowia, wypoczynku, relaksu aby wykonywana praca była należyta, wiedzy tej jednak nie czerpią z książek i samokształcenia ale z empirycznie potwierdzonej wiedzy znajomych i swojej własnej [11, s. 48]. Wyniki badań prowadzonych dla portalu Pracuj.pl wskazują iż właśnie bezpieczeństwo na stanowisku pracy jest jednym z pięciu najczęściej wymienianych czynników, które trzymają pracowników w obecnym miejscu pracy [5]. Określenie bezpieczeństwa rozumiane jest szeroko w zakresie technicznego bezpieczeństwa ale także organizacyjnego. Artykuł „Kobiety kontra mężczyźni – co trzyma ich w pracy?” wskazuje iż bezpieczeństwo cenią sobie najczęściej pracownicy z pokolenia X. Pokolenie to określane jest często frazą „żyję aby pracować”[6, s. 924]. Przedstawiciele tego pokolenia zajmują kierownicze stanowiska i swoją troskę o bezpieczeństwo pracy mogą prezentować w kontekście działań CSR. Przykładem może być kierownictwo spółki Budimex, które na rynku budowlanym jako pierwsze zainicjowało proces oceny dostawców pod względem BHP i ochrony środowiska [7]. Pierwszy raz zaczęto zadawać pytania gdzie trafiają odpady? Czy gdzie jest miejsce odpoczynku dla pracowników? Takie zainteresowanie stało się zaczątkiem dyskusji na temat odpowiedzialnego i bezpiecznego łańcucha dostaw pozwalającego wyeliminować nieuczciwą konkurencję. Troska o środowisko w efekcie ubocznym stała się troską o swój własny interes. Wprowadzanie takiej polityki jest przykładem działania powyżej wymagań prawych. Właśnie takie działania CSR w zakresie BHP dają szansę na przejście ze sfery „obowiązku” do sfery „troski” a finalnie bardzo często ze sfery „kosztu” w sferę „zysku”. Okazuje się jednak, iż wprowadzenie standardów „powyżej poprzeczki” po pewnym czasie wpływa na zmiany prawne, które „doganiają” stan istniejący, w wyniku czego chęć utrzymania się „powyżej poprzeczki” wiąże się z kolejnymi inwestycjami czy działaniami organizacyjnymi. Jednak w polskiej przestrzeni edukacji w zakresie bezpieczeństwa sytuacja ma się zgoła inaczej. Co ciekawe w ustawodawstwie polskim zauważyć można niewielkie łagodzenie wymagań w zakresie bezpieczeństwa, jak choćby likwidacja obowiązkowych szkoleń dla grupy tzw. pracowników administracyjno-biurowych, Zmiana prawna w tym zakresie wpłynęła na potencjalną redukcję ilości szkoleń w zakresie BHP dla kilku milionów pracowników [8, s. 90]. Wypadki jako konsekwencja braku lub niewłaściwie prowadzonych szkoleń są powodem dla którego Państwowa Inspekcja Pracy po roku od wprowadzenia nowego prawa alarmuje iż zmiany w prawie wpływają negatywnie na poziom bezpieczeństwa. PIP proponuje nawet powrót do obowiązkowych szkoleń pracowników biurowych [9]. Mimo, iż aktualnie szkolenia są nieobowiązkowe dla blisko 20% polskich pracowników, wielu pracodawców nadal realizuje szkolenia BHP. Motywem takiego działania jest świadomość, troska, odpowiedzialność i jak w każdym biznesie, chęć ograniczania strat, które w tym przypadku powodują wypadki przy pracy.

Wielonarodowość przedsiębiorstw

Globalizacja przedsiębiorstw wielonarodowych sprawia iż podmioty te są coraz częściej rozliczane ze swojej działalności w ramach standardów przestrzegania praw człowieka. Współczesna interpretacja społecznej odpowiedzialności biznesu w kategoriach przepisów prawnych jest związana z nowym, horyzontalnym podejściem do praw człowieka. To już nie państwo jest odpowiedzialne za promowanie i ochronę praw człowieka, lecz państwo może być podmiotem, które narusza prawa człowieka. Jednakże ta wertykalna relacja pomiędzy państwem a jednostką traci swe znaczenie we współczesnym świecie, w którym przedsiębiorstwa wielonarodowe, zajmują coraz silniejszą pozycję, przejmując tradycyjne role państwowe w obszarach ekologicznym, politycznym i gospodarczym. Są one podmiotami dysponującymi ogromnym potencjałem, często przewyższającym możliwości państw narodowych [12, s.77-80]. Często przedsiębiorstwa chcą promować się poprzez zrobienie czegoś lepiej. Przykładem prospołecznym może być działanie sieć Lidl, gdzie oferuje się wszystkim pracownikom wyższej stawki niż płaca minimalna. Przykład proekologiczny firmy Unilever, kampania zapewnijająca o tym iż do 2025 roku zbiorą i przetworzą więcej opakowań plastikowych niż sami produkują. Przykładów tego typu „przebicia” pewnych wymagań w współczesnym CSR można znaleźć mnóstwo. Wzrost znaczenia przedsiębiorstw wielonarodowych na arenie międzynarodowej spowodował, że z jednej strony zaczęto wywierać na nie coraz większą presję związaną z realizacją postulatów ochrony praw człowieka, z drugiej strony realizacja tych postulatów przekuwana jest

w jeszcze większy zysk korporacji związany z ocieplaniem ich wizerunku. Przykładem takiego postępowania jest wdrażanie strategii społecznej odpowiedzialności biznesu poprzez przyjmowanie różnego rodzaju kodeksów dobrych praktyk i globalnych wytycznych oraz podejmowanie działań społecznie odpowiedzialnych w zakresie wsparcia pracowników. Innym przejawem działań społecznie odpowiedzialnych podejmowanych przez korporacje stało się inwestowanie etyczne, czyli ograniczanie inwestycji do tych, które spełniają określone standardy etyczne [13, s. 200]. W ramach Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) w 1976 roku opracowane zostały „Wytyczne dla Przedsiębiorstw Wielonarodowych”. Od 2000 roku wprowadzono w wytycznych zmiany, które dotyczą poszanowania praw pracowników. Z kolei Międzynarodowa Organizacja Pracy uchwaliła Trójstronną deklarację zasad dotyczących przedsiębiorstw wielonarodowych i polityki społecznej w 1977 roku, którą aktualizowano w roku 2000 o szereg regulacji społecznych. Deklaracja zakłada współpracę z organizacjami pracodawców i pracowników odnośnie do swoich planów dotyczących siły roboczej w zgodności z krajową polityką społeczną [14, s.4] Deklaracja opisuje m.in. kwestie dotyczące:

- rozwijanie polityki szkolenia i doradztwa zawodowego.
- oferowanie przez korporacje wielonarodowe godziwych płac, świadczeń i warunków pracy, nie mniej korzystnych niż oferowane przez porównywalnych pracodawców w danym kraju;
- respektowanie minimalnego wieku zatrudnienia;
- zapewnienie bezpieczeństwa i higieny pracy;
- przestrzeganie norm w zakresie stosunków zawodowych, nie mniej korzystnych niż przestrzegane przez porównywalnych pracodawców w danym kraju;
- zapewnienie wolności związkowej i prawa organizowania się;
- prowadzenie konsultacji z pracownikami we wzajemnie interesujących sprawach;
- zapewnienie prawa do składania i rozpatrywania skarg;
- zapobieganie sporom zbiorowym i ich rozwiązywanie

Poza efektami ilościowymi związanymi z zatrudnieniem, działalność przedsiębiorstw wielonarodowych przyczynia się do powstawania efektów jakościowych związanych z podnoszeniem kwalifikacji pracowników, poprawą warunków pracy i przestrzeganiem praw w miejscu pracy.

SCR w kontekście edukacji pracownika

Wśród zaangażowanych w CSR firm można wskazać kilka interesujących przykładów, które wskazują pewne trendy. Ikea pragnie być wzorem dobrego pracodawcy. Dba o poprawę oraz polepszenie warunków pracy. Oprócz względów prawnych pragnie zadbać o swych pracowników w aspekcie bezpieczeństwa technicznego. Każdy nowo zatrudniony pracownik przechodzi szkolenie z tematyki bezpieczeństwa. Kurs obejmuje obsługę urządzeń i maszyn, trening na wypadek ewakuacji oraz zapoznanie z procedurami zapobiegania wypadkom. Ikea bardzo poważnie podchodzi do tych zajęć. Realizowane są na specjalnie przygotowanych maszynach, tak aby pracownik dokładnie mógł poznać wszelkie szczegóły i możliwości działania. Uczenie się dorosłych determinuje motywacja jednostki do wzrostu posiadanego zasobu wiedzy, który wpływa na jej zachowanie [16, s.15]. Owe motywy można podzielić na dwie kategorie: motywy instrumentalne i motywy autoteliczne. Instrumentalne powodują przekonanie osoby dorosłej, że podjęcie kształcenia przyniesie określone korzyści np. materialne, finansowe, lub korzyści o znaczeniu prestiżowym. Natomiast autoteliczne powodują zaangażowanie edukacyjne przez człowieka dorosłego ze względu na własne zainteresowania stymulowane naturalną ciekawością poznawczą, a zdobyte wykształcenie nie przynosi bezpośrednio wymiernych korzyści [17, s.46]. Firma Canon, podobnie jak przedsiębiorstwo Ikea, stara się edukować swych pracowników pod względem bezpieczeństwa w sposób bardzo realistyczny, organizując 24 godzinny helpdesk w formie e-learningu z aktualnymi szkoleniami do każdego sprzętu, maszyny, czy procedury bezpieczeństwa. Utrzymanie aktualności tej platformy jest właśnie tą społeczną odpowiedzialnością pracodawcy. Przy założeniu iż pokolenie Y, silnie wkroczyło na rynek pracy, a cechą charakterystyczną dla niego jest częsta zmiana pracodawcy, można przyjąć iż dobre praktyki przekazywane przez korporacje będą docierały także do mniejszych firm. Stąd zatrudnianie nieprzywiązujących się do pracy pracowników wymaga większego zaangażowania w przekazanie wiedzy i dobrych praktyk w zakresie bezpieczeństwa w

pracy. Korporacje powinny poczytać to za wartość dodaną dla szeroko rozumianego podnoszenia poziomu pracowników na rynku pracy i zamienić logiczne rozumowanie w stylu „nie ma sensu uczyć kogoś, bo zaraz ucieknie” w odpowiedzialne rozumowanie w stylu „nauczmy jak potrafimy najlepiej, niech przekazuje te najwyższe standardy innym”. W ten sposób możliwe jest tworzenie tzw. „transnarodowej elity”, czyli grupy lokalnych pracowników o najwyższych kwalifikacjach, stylu pracy i bezpieczeństwa odpowiadającym kulturze organizacji przedsiębiorstw wielonarodowych. Stałe doskonalenie i ulepszanie pewnych procesów nie może się obejść bez edukacji całościowej – lifelong learning. Ponowoczesne odrzucenie idei linearności jako trajektorii rozwoju społecznego i zasady organizującej przebieg ludzkich biografii sprawia, że edukacja dorosłych musi być organizacyjnie elastyczna i musi odpowiadać na doraźne sytuacje życiowe i bieżące potrzeby ludzi. Wymóg ten może spełniać pozaformalna i nieformalna edukacja dorosłych. Tą formą są szkolenia, instruktaże mające na celu poszerzanie wiedzy na temat bezpieczeństwa. Koncepcja całościowego uczenia się legitymizuje i promuje jej znaczenie społeczne, stąd należy stwierdzić, że działania uboczne migracji pracowników pomiędzy korporacjami, czyli przepływ wiedzy i umiejętności wpływają pozytywnie na ogół. Wszak troska o ogół przyświeca CSR. Od kilku lat realizowane jest partnerstwo dziesięciu organizacji, które tworzą komitet sterujący PRME (The Principles of Responsible Management Education – Zasady Odpowiedzialnej Edukacji Menedżerskiej). W skład komitetu sterującego wchodzi takie organizacje jak: UN Global Compact (UNGC), AACSB International (The Association to Advance Collegiate Schools of Business), European Foundation for Management Development (EFMD), Aspen Institute Business and Society Program, Globally Responsible Leadership Initiative (GRLI), European Academy of Business in Society (EABIS), Net Impact, Association of MBAs, Central and East European Management Development Association (CEEMAN), Latin American Council of Management Schools (CLADEA). Misją tej inicjatywy jest inspirowanie i wspieranie odpowiedzialnej edukacji menedżerskiej poprzez proces ciągłego rozwoju instytucji edukacji menedżerskich zmierzający do rozwoju nowej „generacji” liderów biznesu, zdolnych do zarządzania w złożonym świecie wyzwań,

jakie stwarza XXI wiek.

Krytyka CSR w kontekście bezpieczeństwa pracy

Chcąc oprzeć kulturę bezpieczeństwa na idei CSR, a nie tylko na wymogach Kodeksu Pracy, niezwykle ważne jest zaangażowanie w to dzieło całej firmy. Nie wchodząc w szczegóły prawne, analizując jedynie kontekst świadomości pracownika; dziś w kontekście CSR bardziej trafne byłoby określenie bezpieczeństwo i odpowiedzialność w pracy niż kojarzone trochę negatywnie bezpieczeństwo i higiena pracy. Ta społeczna odpowiedzialność w organizacji dotyczy każdego pracownika. Społeczna odpowiedzialność pracownika za bezpieczeństwo swoje, swoich współpracowników, bezpieczeństwo swojej rodziny, a górnolotnie – środowiska i całej planety, jest celem do którego doprowadzi właściwy proces edukacji nowego pracownika. Ważna jest komplementarność CSR od odpowiedzialnej rekrutacji, przez odpowiedzialnie prowadzone szkolenie, do odpowiedzialnie wykonywanej pracy. Finalnie właściwy, pożądany wizerunek organizacji nawiązuje do systemów zarządzania, ale i potencjału pracowników, dlatego tak istotnym obszarem działalności przedsiębiorstw są rekrutacja i selekcja. Z jakich narzędzi rekrutacyjnych korzystają polski średnie i duże firmy? Zdecydowanie najpopularniejszymi narzędziami rekrutacyjnymi są CV, rozmowy rekrutacyjne i listy motywacyjne – korzysta z nich odpowiednio 78%, 64% i 51% pracodawców [15, s.140]. Badania przeprowadzono w latach 2017-2018. Jak na duże i średnie firmy to współczynniki procentowe są dość niskie i składają do zadania pytania: Jeśli firmy te nie korzystają z CV, rozmowy i LM, to jak dobierają kadry? Wynik taki może sugerować niestety, że nawet większe firmy korzystają często z nieformalnych źródeł rekrutacji, takich jak osobiste preferencje, koneksi i nominacje. Niestety takie działania burzą konstrukcję odpowiedzialnej organizacji i nie wpływają na ocieplanie wizerunku.

Podsumowanie

Podkreślenie odpowiedzialności i świadomości w kontekście bezpieczeństwa jest jednym z celów działań CSR. Świadomość i odpowiedzialność w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy nie zaistnieje bez szkoleń. Jak zdecydował ustawodawca, spora część pracowników nie

musi edukować się w zakresie BHP. Odpowiedzialność firm może przejawiać się w organizacji szkoleń pomimo braku takiego obowiązku. Ubytek wiedzy i rozwój techniki stwarza sytuację, iż zasoby posiadanej wiedzy bez jej uzupełniania nie pozwalają na świadczenie pracy w sposób bezpieczny. Przedsiębiorstwa wdrażające strategie społecznej odpowiedzialności, mają przestrzeń do podejmowania działań. Działania szkoleniowe muszą jednak prezentować wyższy poziom, gdyż nieobowiązkowe zdobywanie wiedzy powinno być motywowane wewnętrznie. Wszystkie działania CSR wymagają motywacji, gdyż z założenia są ponadstandardowe. Wyprzedzanie konkurencji pod kątem odpowiedzialności za bezpieczeństwo pracowników, pozwala utrzymać w szeregach najbardziej zaangażowanych pracowników. Jak wykazano w artykule, to właśnie pokolenie X obsadza stanowiska kierownicze w firmach, dla pokolenia X bezpieczeństwo jest niezwykle ważne, stąd potencjalnie pokolenie X powinno być najbardziej zmotywowane do podejmowania działań na rzecz bezpieczeństwa pracy.

Bibliografia

1. A.B. Carroll, *Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct*, "Business & Society" 1999, tom 38, nr 3
2. H.R. Bowen, *Social Responsibilities of the Businessman*, Nowy Jork 1953
3. J. Backman, *Social responsibility and accountability*, Nowy Jork 1975
4. M. Malak, *Szkolenia BHP – wyzwania dla trenera*, Wydawnictwo Naukowe Intellect, Waleńców 2017
5. <https://porady.pracuj.pl/zycie-zawodowe/kobiety-kontra-mezczyzni-co-trzyma-ich-w-pracy>, [dostęp 12.12.2019]
6. Baran M., Klos M., *Pokolenie Y – prawdy i mity w kontekście zarządzania pokoleniami*, „Marketing i Rynek”, Nr 5, 2014
7. *Raport odpowiedzialnego biznesu 2014*, www.budimex.pl/pl/zrownowazony-rozwoj/csr/raporty-csr, [dostęp: 11.12.2019]
8. M. Malak, *Problemy rozwoju E-learningu w Polsce w kontekście nowelizacji przepisów dotyczących szkoleń BHP*. [w:] Humanitarian Coropus nr 22, Dragomanov National University of Pedagogy, Vinnytsia 2018
9. *Państwowa Inspekcja Pracy o zmianie przepisów BHP*, <https://www.rp.pl/Kadry/311209977-Panstwowa-Inspekcja-Pracy-o-zmianie-przepisow-BHP.html> [dostęp: 10.12.2019]
10. P. Mazur, *Kultura prawna a wychowanie do bezpieczeństwa życia codziennego i pracy*, [w:], (red.) M. Rybakowski, *Edukacja, praca, bezpieczeństwo*, Zielona Góra 2009
11. J. Kargul, *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych*, Wrocław 2001
12. A. Zorska, *Korporacje transnarodowe. Przemiany, oddziaływania, wyzwania*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007
13. L. Dhooge, *Human rights for transnational corporations*, "16 Journal of Transnational Law and Policy" nr 16, 2007
14. M. Gładoch, *Przedstawicielstwo pracowników*, „Praca i ZS” nr 8, 2009
15. *Aktywność zawodowa i edukacyjna dorosłych Polaków wobec wyzwań współczesnej gospodarki* Raport podsumowujący VI edycję badania BKL w latach 2017–2018, PARP, Warszawa 2019
16. C. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, WSiP, Warszawa 2006
17. R. Kałużny, *Kształcenie przez aktywne uczestnictwo*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych, Wrocław 2005

МЕДІАОСВІТА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ ІЗ СУЧАСНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ПРОСТОРОМ

Приходькіна Наталія Олексіївна
кандидат педагогічних наук, доцент
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
prykhodkina2019@gmail.com

Ситуація нівелювання авторитету школи як джерела знань змушує українське суспільство протягом більш ніж десяти років констатувати негативний вплив інформаційного хаосу на молодь. Споживанню інформації треба вчити так само терпляче і продумано, як музиці і живопису. У зв'язку з цим перед освітою ставиться завдання пошуку шляхів формування у школярів нової системи навиків опрацювання інформації - інформаційної культури.

Інформаційну культуру учнів можна визначити як володіння знаннями про різні засоби і способи отримання, зберігання і передачі інформації, вміння використовувати ці засоби для вирішення навчальних та життєвих завдань, навички ефективної взаємодії із сучасним інформаційним простором. Інформаційна культура є компонентом загальної культури людини

і нерозривно пов'язана з її культурою мислення.

Доступність різних каналів інформації не є достатньою умовою формування у дитини інформаційної культури. Важливим фактором слід, безперечно, вважати вміння оцінювати достовірність, якість і необхідність одержаної інформації, і як наслідок, розвиток критичного мислення, самостійності прийняття рішень.

Як відомо з вікової психології, критичне мислення починає формуватися у дитини приблизно у віці шести років. Цей віковий поріг вважається важливим етапом соціалізації особистості, оскільки дитина припиняє ставити нескінченні питання «чому?» і починає використовувати власний когнітивний апарат для оцінки навколишньої дійсності, починає зіставляти факти, події і стосунки, з власною системою цінностей. З цього періоду розвитку особистості щополаповинна відігравати важливу роль, навчивши дитину механізмам критичного сприйняття інформації, скорегувавши можливі відхилення в системі цінностей учня. Це педагогічне завдання отримало наукове та методичне осмислення в дослідженнях з проблем медіаосвіти.

Медіаосвіта розробляє три кола питань: питання грамотності. (візуальна грамотність, медіаграмотність), оціночні питання (формування критичного мислення, яке має грати роль інформаційного захисту), комунікативні питання (засвоєння різноманітних процесів соціальної взаємодії і передачі сенсу, вивчення механізмів власне комунікації).

Розробка ідей медіаосвіти не є прерогативою певної науки. Залежно від того, вчитель з якого предмету - математики або літератури, фізики або біології, англійської мови або інформатики –працює над проблемами медіапедагогіки (медіаосвіти), є різниця підходів у формуванні медіаграмотності.

Однак серед цих підходів можна виділити дві принципові лінії:

1) викладання медіаосвіти як самостійної дисципліни в школі і 2) інтегрування питань медіаосвіти в курси рідної мови, історії, літератури, фізики, біології та інших предметів.

В умовах наростаючої інформатизації все більшого значення набуває здатність учнів брати участь в інформаційно-комунікативних взаємодіях з найширшого кола проблем, орієнтуватися в інформаційних потоках, критично оцінювати медійний зміст, бути не тільки споживачем, а й творцем інформаційних повідомлень.

Таким чином, розвиток суспільства в контексті формування нового культурно-інформаційного середовища висуває нові вимоги до освіти. Теперішнім учням доводиться жити в зовсім іншому інформаційно-комунікативному середовищі. Іншими єй механізми адаптації до такого середовища та інформаційного захисту. Медіаосвіта як спосіб часткового контролю і управління процесом інформаційних взаємодій через масові комунікації також набуває особливої важливості.

АРТ-РИНОК: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Русakov Сергій Сергійович

*кандидат філософських наук, доцент, докторант
orcid.org/0000-0002-8494-9445*

Багатоаспектність арт-ринку сприяє невизначеності у підходах, які застосовуються для його вивчення. Одним з переважаючих напрямів досліджень є економічний. Наприклад, у британській енциклопедії «Britannica» поняття «арт-ринок» включено до розділу «економіка» і визначається як фізичне або образне місце, де продається і купується мистецтво [7]. Тобто, арт-ринок розглядається як простір обігу мистецьких творів в якості товарів.

Пропонуємо культурологічний підхід, який розглядає арт-ринок не в якості торговельного майданчика, а сприятиме дослідницькому пошуку ціннісно-світоглядних особливостей знакового феномену сучасної культури. Такий напрям досліджень залучає у простір глобальної дискусії про сучасне мистецтво. Свідченням цього, наприклад, є широкі

обговорення інсталяції Мауріціо Кателана в рамках міжнародної виставки Art Basel, яка проходила в Майамі у грудні 2019 р.

Провокативність арт-роботи італійського художника швидко знайшла активне висвітлення у світових ЗМІ та актуалізувало питання про особливості сучасного мистецтва, особливо його смислотворення і культуротворчості. Частина колекціонерів та експертів вже порівняли вищезгадану інсталяцію з творчими доробками Е. Воргола, а частина критично ставилася до всього цього розголосу. В будь-якому разі спостерігаємо реакцію суспільства, певну конфронтацію і жваве обговорення, а це і є сутністю сучасного мистецтва. Наприклад, дослідниця К. Ботанова вважає, що «сучасне мистецтво є мистецтвом, яке ангажується і активно реагує на стан суспільства і стан сьогоденнішого світу» [5].

Отже, мистецькі твори, які з'являються у просторі арт-ринку є реакцією на соціокультурну ситуацію. Згадаймо проєкт «Маркет» української художниці Жанны Кадирової, який за короткий проміжок часу встиг побувати на головних майданчиках світового ринку мистецтв. Це й вищезгаданий Art Basel у Майамі, але на рік раніше – у грудні 2018 року, а вже у 2019 році інсталяція з елементом перформансу увійшла до основної програми Венеційської бієнале 2019. Проєкт Жанны Кадирової полягає у вивченні питання ціноутворення творів сучасного мистецтва. Тому він має серійний формат і має тривалість у часі. Таким чином, художниці вдалось продемонструвати масштаб питання. На думку художниці важливо було взяти участь на різних світових ярмарках мистецтва і продавати арт-об'єкти за місцеву валюту [4]. Це сприяло набуттю мистецьким твором нових смислів і аспектів.

Відзначимо, що економічна складова арт-ринку активно підтримується маркетингом як інструментом соціокультурних інновацій. Однак на основі вищезгаданих двох прикладів бачимо, що маємо потребу у культурологічному осмисленні як творів сучасного мистецтва, так і арт-ринку, де вони презентуються. Такий підхід сприяє актуалізації світоглядно-ціннісної складової мистецтва. Наприклад, дослідниця і арт-менеджерка Катерина Гай пропонує розглядати арт-ринок «утвореним у результаті суспільних процесів, який характеризується формуванням соціокультурних комунікацій, що забезпечують переміщення культурних цінностей» [3].

За інформацією The Art Newspaper у світі нараховується близько 320 бієнале, 280 арт-ярмарків і більше 1 тис. великих художніх музеїв. Дослідниця арт-ринку А. Арутюнова наводить цікаві цифри щодо збільшення кількості арт-ярмарків: між 2000 і 2005 рр. їх чисельність зросла з 36 до 68. «Згодом зростання тривало в геометричній прогресії: у 2011 р. по всьому світу пройшло 189 ярмарків, у 2014-му їхня кількість стало більшою за 200», – підкреслює А. Арутюнова [1]. Дослідниця відзначає, що розвиток арт-ринку сприяє розширенню системи загалом – збільшення числа художників, арт-дилерів, викладачів, ярмарків, бієнале, художніх вишів і програм.

Відповідно до інформації з The Art Newspaper відвідуваність Венеційської бієнале також щоразу зростає. У 2011 році найбільш відому виставку сучасного мистецтва відвідало 440 тис. чол., у 2013 р. – 475 тис. чол., а у 2017 р. – 615 тис. чол. [2]. У 2019 р. виставку відвідало 593 616 чол., перевищивши на 24 762 людини присутніх на тижні pre-opening у травні. Зазначимо, що на загальну кількість відвідувачів цього року вплинула непогода у Венеції і загалом через рекордну повінь виставку було закрито на 11 днів раніше запланованої дати. Цікаво, що 31% від загального числа відвідувачів становили молоді люди віком до 26 років. В освітніх програмах, які відбуваються в рамках бієнале взяли участь близько 35 тис. молодих людей, студентів та 783 школи [6].

В рамках нашого дослідження аналіз культурологічного потенціалу арт-ринку пропонується через діяльність Венеційської бієнале, бо це, по-перше, визнана світова подія у світі сучасного мистецтва; по-друге, виставка сучасного мистецтва у Венеції з 1970-го року вдало балансує між комерційним спрямуванням і смислотворчістю; по-третє, цікавим є «ефект бієнале» – поява художника в основному проєкті виставки сприяє утвердженню імені художниці чи художника у світовій арт-системі.

Президент Венеційської бієнале Паоло Баратта коментує: «Всі бієнале спрямовані на залучення відвідувачів, дозволяючи їм брати участь у роздумах про мистецтво і в самодослідженні, яке сучасні художники проводять над собою» [6]. Метою бієнале є

залучення відвідувачів, розширенню їх знань та обізнаності, розвитку почуття поваги та уваги до автономії мистецтва. Паоло Баратта відзначає: «Роль бієнале розуміється як інститут, покликаний сприяти розвитку вільного, відкритого і самосвідомого суспільства» [6].

Отже, феномен арт-ринку має високий потенціал для культурологічних досліджень. Маємо переконливі свідчення щодо його подальшого розвитку і активного впливу на сучасне мистецтво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова А. Арт-рынок в XXI веке: пространство художественного эксперимента. Нацисслед. ун-т «Высшая школа экономики». М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 232 с.
2. Венецианская биеннале побила собственный рекорд посещаемости. URL: <http://www.theartnewspaper.ru/posts/5161/> (дата звернення: 5.12.2019)
3. Гай К. Арт-рынок Западной Европы та США XX ст.: історичні аспекти становлення та передумови розвитку / К. Гай // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. - 2012. - Вип. 18(1). - С. 147-152.
4. Платонова А. Жанна Кадірова: «Я до сих пор продолжаю искать свой визуальный язык». URL: https://lb.ua/culture/2019/07/24/433029_zhanna_kadirova_ua_sih_por.html (дата звернення: 8.11.2019)
5. Цюпин Б. К. Ботанова: сучасне мистецтво реагує на суспільство. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2010/05/100512_modern_art_im (дата звернення: 7.11.2019)
6. The Biennale arte 2019 came to a close, confirming the expected 600,000 visitors. URL: <https://www.labiennale.org/en/news/biennale-arte-2019-came-close-confirming-expected-600000-visitors> (дата звернення: 13.12.2019)
7. Howard Jeremy R. Art-market. URL: <https://www.britannica.com/topic/art-market> (дата звернення: 10.12.2019)

THE SIGNIFICANCE OF THE POLISH SUPREME AUDIT OFFICE FOR THE FUNCTIONING AND ACTIVITIES OF LOCAL GOVERNMENT

MA Słapczyński Tomasz

*Political Science and Journalism faculty
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*

Abstract

The importance of Polish Supreme Chamber of Control for the operation and activities of the local self-government

In every existing country, we need institutions for the control of certain areas of its business. In order to avoid deviations, which can cause an imbalance to the state. The most important thing is the management of state finances, which provides efficient operation and allowed to develop. An extensive bureaucratic apparatus performs various kinds of functions, helping to exist and to do it properly, everything must be controlled. The main body in Poland, which ensures the proper functioning of the state administration and financial management, is the Supreme Chamber of Control.

The first chapter raises issues of local government in Poland, brings its origins and it is characterized in terms of the tasks, according to the existing law.

The second chapter, brings topics related to the competence of the Chamber of Control in relation to local government and other related entities, which are controlled by the Chamber due to the specified criteria. Attempts to systematize legal acts on the basis of which it operates Supreme Chamber of Control, characterizing its competence and personal scope of the business.

The third chapter, attempts to characterize the importance of control, how the Supreme Chamber of Control may affect the operation of local government.

The fourth chapter, attempts to characterize the overall advantages to local government refers.

The dissertation attempts to highlight the significance of Polish Supreme Chamber of Control for the operation and activities of the local government.

Keywords: Supreme Chamber of Control, Local government, the Republic of Poland, Control, Audit, the Constitution, control authorities, units of local government, municipality;

Introduction

Territorial self-government in Poland was reactivated in 1990, creating its foundations, not only the achievements of other democratic countries, but also designs from the Second Polish Republic were used. Already at that time, Polish science of administrative law had significant and valuable achievements regarding self-government. In the outstanding theoretician of local government law of that period J. Panjko, he defined self-government "as decentralized state administration based on the provisions of the Act, performed by local authorities, hierarchically independent of other bodies, independent within the limits of the Act and the general legal order." On the other hand, another eminent theoretician of that period T. Bigo emphasized that "local government is the

decentralization of public administration, whose corporations are independent entities”.[2, p. 3] , however, are independent units local government is not an absolute value, it is the independence referred to as “ independent under the right” or “ independent surveillance” , as found Main Polish Administrative Court judgment signature NSA 5.3.2013, II OSK 135/13. [2,p. 3] It should be noted that the institution of local government in its modern form is the result of long-term evolution. In connection with this evolution it has developed the concept of indirect state administration, which is rendered by independent, decentralized entities, capable of rights of action different . [6, p. 17-21] A more contemporary description of local government according to B. Dolnicki ‘s definition is : “performing tasks of public administration in a decisive manner and on their own responsibility by entities separate from the state that are not subject to any state interference in the performance of their tasks.” [6, p. 17-21]

Local government

It is worth mentioning a very important aspect concerning the power of local which is participation of power that could it be done in a way decentralized, it is essential, essential is therefore striving to determine when, in what the normative contexts , public participation in the administration is well founded.[10, p. 22] It is necessary for certain decisions to be taken in centers closer to local communities, centers directly affected and undoubtedly better known to them .

The territorial system based on the principles of self-government is, from a practical point of view, suitable for building the system of local authorities. It should be noted , that the government territories Default performing public tasks does not only own tasks , but also tasks that are the duty of the state and secured included are state coercion . [9, p. 5-6]

For local government to properly fulfill its tasks, legal personality is necessary. It is subjectivity with special characteristics, it has a normative character “ is a set of features that distinguish municipalities, counties and regional governments from other entities legal determines how to establish and legal relationships with other entities, except that the effectiveness of local government units in the implementation process Public tasks depend on many, not only legal, but also financial, political and social factors. “ [5, p.1] Empowerment of local communities in the form of legal personality of local government units, is extremely important because of the autonomy and self-government , which , and these units were endowed. [5, p. 2]

Operation of the Supreme Audit Office

According to J. Zimmermann, “ control consists in examining the existing state, comparing it with the desired or postulated state and determining the scope and causes of the discrepancies noted. “[17, p. 5] The Supreme Audit Office is the supreme audit institution in the state. As an institution, in itself, it is not a state control, which means that it does not exhaust the concept of state control in a comprehensive way, but as the Constitution defines it is the supreme control body, and thus it is not the only institution that can carry out control next to it there may also be other authorities and entities performing such control. It can therefore be concluded that the control carried out by the Supreme Audit Office is somehow strict control , but next to it there is another control in the broad sense. It can therefore be concluded that the control of the Chamber is in a sense a concept synonymous with state control. State control is usually associated with the control of public finances, which is primarily exercised by the Chamber . [13, p. 26-33] It should be added that the Act on public finances also contains provisions regarding control in administrative units, but they mainly concern internal audit issues. The legal basis for the functioning of the Chamber is the Constitution of the Republic of Poland, which provides its basis and refers to the Act of December 23, 1994 on the Supreme Audit Office , as specific regulations. Art. 5 is that the Supreme Audit shall check the legality, economy, usefulness and reliable spears .

Local government control

The control of local government activities is carried out in terms of legality, economy and reliability. It should be noted that there is no criterion of purposefulness in the self-government control, which may suggest that the self-government has a greater degree of freedom as to its actions than other administrative bodies. Control over the activities of organizational units and entrepreneurs using public funds is carried out in terms of legality and economy, there are no

criteria of purposefulness and reliability. Pursuant to Art. 2 of the Act on the Supreme Audit Office, it controls the activities of government administration bodies, the National Bank of Poland, state legal persons and other state organizational units. Importantly, the Supreme Audit Office “may control the activities of local government bodies, local government legal entities and other local government organizational units. The Supreme Audit Office may also control the activities of other organizational units and business entities (entrepreneurs) to the extent that they use state or municipal property or funds and fulfill their financial obligations to the state (...) “[17, p.13] It should be emphasized that the Chamber may control local government bodies by doing so on its own initiative, the control of these bodies is not obligatory and imposed by the provisions of the Act. A similar situation occurs when making control to local legal persons, other local government units. Organizational units and operators can be controlled, as long as they use property or resources state or municipal and fulfill their financial obligations to the countries and. The results of the control of local government units are intended to identify deficiencies , where local authorities work well and where needed there are improvements and corrections . Controlled entities have the right to submit comments and motions as to the findings of factual control bodies of the Chamber. The Chamber often proposes to amend existing regulations as well as to amend or issue new implementing acts. One of the most important and main aspects of control in local government units is the control of financial management, which effectiveness contributes to better development of local communities and regions. [17, p. 9] One should not forget about the powers of the Supreme Audit Office to control the activities of other organizational units and business entities , including entrepreneurs to the extent that they use state or municipal property or funds and fulfill their financial obligations to the state, which is a significant percentage of entities that use public funds , entrusted to them by the local authorities in order to carry out different tasks.

The meaning of control for the functioning of local government

It should be noted , that not only direct controls on local government units have an impact on their functioning, the Chamber conducts inspections of the functioning of state institutions and tasks , the implementation of which is entrusted to local governments. In this regard, reports are prepared, from which conclusions can draw local governments, which in these audits is not involved, but in the future may face similar situations , such as those described in the reports . As an example, you can mention activities in the field of education, health care or transport , roads in the local government unit. An important is also that is desired the Chamber has delegations ATVs , which are closer to the local problems and can effectively carry out checks in local conditions, unquestionable advantage, control of delegations is , that they can carry out independent inspections follow-up areas , which have already been reviewed by self-government controlling bodies. What is important in such situations occurs verification of the results of control carried out by the institutions , which control the government and the possible detection of errors in the process control.

Summary

The issues presented in the paper attempt to preach a role, as the audit activity of the Supreme Audit Office affects the functioning and activities of local government.

Each country seeks maximum stability in the process of its existence . For the state to function effectively, it must effectively manage its resources and operate in a constructive manner, in accordance with the assumptions made earlier. For everything to go as it should, it is necessary to control the activities of the state, including individual institutions and even individuals. It is necessary for the processes taking place in it to proceed correctly.

The Supreme Audit Office is an institution that performs the function of control in the state. It is an apolitical body and independent of other authorities, which guarantees independence in its activities. This independence is a constitutional norm, it guarantees impartiality and objectivity in the sphere of proceedings and in the sphere of issuing decisions. The Chamber has the task of investigating any irregularities related to the functioning of various state and local government institutions . It also controls private entities that use public funds. It safeguards the economy and proper functioning of the institution. This is necessary in a democratic state ruled by law. The Chamber cooperates with the Sejm and local government bodies on many levels, thus contributing to the creation and improvement of Polish law. This is extremely important because by detecting irregularities, you can

improve the rules that do not meet your goals. The activity of the Chamber has a mobilizing effect on controlled entities, indicates solutions to problems, and often leads to drawing consequences against non-compliant behavior.

Bibliography:

1. Buczkowski J., ed., *Constitutional Law of the Republic of Poland (selected institutions)*, Przemysł 2007
2. Celarek K., *Legal and practical aspects of control and supervision over the activities of local government*, Warsaw 2015,
3. Chmielnicki P. ed., *Act on local government commentary*, Warsaw 2013
4. Czyżak R., Czyżak M., *Control in public administration: the essence, aims and types* [in:] *Kwartalnik Prawa Publicznych* 3/4, pp. 67-91 2003
5. Doliwa A., *Legal personality of local government units*, Warsaw 2012
6. Dolnicki B., *Local government*, Warsaw 2012,
7. Gierszewski J., *Public administration*, Gdańsk 2012
8. Kosikowski C., *Legal status of the Supreme Audit Office in the light of the Constitution of the Republic of Poland and European Union standards (Legal and financial aspects)*, State Control. 2002 No. 2 pp. 9-25.
9. Maczyński M., *Reform of the local government system: conditions, possibilities and consequences of increasing the independence of local government units*; Krakow 2014
10. Niżnik-Dobosz I., *Participation as a concept and institution of a democratic state of law and administrative law* [in:] *Social participation in local government*, ed. Dolnicki B; Warsaw 2014
11. Sylwestrzak A., *Control of public administration in the Third Republic of Poland*, Gdańsk 2004.
12. Szreniawski J., *An outline of the local government system of the Republic of Poland*, Ed. UMCS, Lublin 1991
13. Szymanek J., *On state control theoretically*, [in:] *State Control*, Yearbook LI, NR 5 (310) Warsaw 2006
14. Torąński B., "When the NIK carries out audits in local governments", http://samorzad.infor.pl/temat_dnia/387517,Kiedy-NIK-przerzenie-kontrol-w-samorzadach.html; 11/22/2016
15. Ura E., *Administrative law*, Warsaw 2005
16. Wierzbowski M., *Administrative law*; Warsaw 2009,
17. Zimmermann J., *Administrative law*, Krakow 20005
18. *Act on the Supreme Audit Office* of December 23, 1994 (Journal of Laws of 2001, No. 85, Item 937, as amended)
19. *The Polish Constitution* of 2 April 1997. OJ 1997 No. 78 item 483)
20. NIK organizational chart, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,2994.html>; 24/11/2016

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ АДАПТАЦІЙНИХ ПІДГОТОВЧИХ ПРОГРАМ У ПРОЦЕС СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ІНОЗЕМНОГО СТУДЕНТА

Слущкий Ярослав Сергійович

*к.п.н., завідувач навчально-методичним кабінетом
Донбаського державного коледжу технологій та управління
yaroslav.slutskiy.mail@gmail.com*

Сучасні програми, що пропонують навчання за кордоном, таким чином, розвиваючи систему інтернаціоналізації освіти, мають за мету, перш за все, проведення підготовчих заходів, спрямованих на особистість іноземного студента. У якості прикладу таких програм та виявлення проблем, з якими стикається студент, приведемо Сполучені Штати Америки, які є найбільшою країною за кількістю іноземних студентів, що навчаються в місцевих коледжах та університетах.

Перш за все зазначимо, у зв'язку з тим, що заклади вищої освіти Сполучених Штатів приймають, з кожним роком, все більшу кількість студентів, одночасно розвиваючи напрямок, в рамках якого американські студенти направляються для навчання або проведення волонтерських заходів за кордоном, виникає таке поняття як «інтернаціоналізація кампусу», що деякі дослідники позначають як «домашня інтернаціоналізація». Так, Б. Вехтер визначає інтернаціоналізацію як «таку, що виходить за межі мобільності і робить сильний акцент на викладанні, навчанні та створенні обстановки культурного розмаїття» [5, с.6]. Отже, інтернаціоналізація кампусу є, в першу чергу, не збільшенням кількості іноземних студентів, а більш тісною їх взаємодією з місцевими учнями, а також поглиблення академічної мобільності. Все це, в кінцевому підсумку, призводить до розвитку системи, в основі якої діють кілька напрямків, кожен з яких представляє собою важливу складову успішної академічної та

соціальної діяльності студента з іншої країни. Такого роду напрямки, що підтверджується висновками Б. Вехтера, можна охарактеризувати, як напрями освітньо-культурні та лінгвістичні (які дозволяють говорити про підвищену увагу до викладання, навчання (в тому числі комунікаційним навичкам та вмінням проводити ефективне спілкування іноземною мовою) та розвитку культурного розмаїття в освітньому середовищі шляхом підтримки традицій, притаманних студентам з різних держав). Таким чином, ми можемо говорити, що основою інтернаціоналізації кампусу є система соціально-педагогічного супроводу особистості, як необхідна умова адаптації індивіда до нового соціального і академічного середовища. У той же час, Н. Гаррісон приходить до висновку, що «інтернаціоналізація передбачає демократизацію в більшій мірі, ніж це могло бути при географічній мобільності» [3, с. 414]. Отже, розглядаючи іноземного студента в системі соціально-педагогічного супроводу США, необхідно відзначити, що розуміння географічної мобільності, яка передбачає переміщення студентів між країнами (обмін студентами), не в повній мірі можна розуміти як інтернаціоналізацію. Так, географічне переміщення, без участі в процесах супроводу, не може бути визначено як інтернаціоналізація кампусу. В такому випадку, більш точним є визначення «збільшення чисельності іноземних студентів». Однак, кількість учнів з інших країн не впливає на саму сутність процесу інтернаціоналізації, який, як ми з'ясували раніше, має в своїй основі систему супроводу студентів, що полягає в необхідності розвитку навичок і вмінь, використання та управління якими дозволить говорити про здатність проводити іноземні вибудовану взаємодію з представниками приймаючої країни, що є важливим для Сполучених Штатів з огляду на зростаючу кількість студентів, що представляють інші культурні групи, культурні традиції і норми, які необхідно або трансформувати, або адаптувати для місцевої культури, що дозволить уникнути можливих конфліктів культур. Отже, ми виділяємо першу проблему підготовчих програм, а саме *необхідність планування освітньо-культурної діяльності таким чином, що сприятиме вільній адаптації особистостей з іншими культурними шаблонами.*

Зазначимо, що соціально-педагогічний супровід, будучи підготовчим процесом, являє собою набір певних підготовчих і навчальних програм, завдання в яких спрямовані на формування і розвиток тих чи інших навичок. У зв'язку з тим, що система супроводу є частиною інтернаціоналізації, основний акцент даного процесу спрямований, згідно з висновками В. Кліффорд та К. Монгомері [1], на постійне зміння навчальних програм, що необхідно у зв'язку з регулярними змінами, що відбуваються в глобальному соціокультурному середовищі. Виходячи з того, що іноземний студент є головною дійовою особою, на якого і спрямована система супроводу закладів вищої освіти США, важливим є використання в підготовчих програмах і навчальних планах, «міжнародних, міжкультурних і / або глобальних аспектів» [4, с.9], що дозволить говорити про програми, яким притаманні заходи, спрямовані на роботу зі студентами певних культурних груп. Таким чином, ми виділяємо другу проблему, а саме – *необхідність проведення модернізаційних дій, що мають за мету удосконалення методики підготовки з урахуванням соціальних змін.*

Разом з тим, система соціально-педагогічного супроводу спрямована на впровадження занять і підготовчих курсів, які повинні задовольняти потреби іноземних студентів у вирішенні соціокультурних проблем, з якими учні стикаються на практиці, при безпосередній взаємодії з новим середовищем. Так, Й. Го та С. Го в рамках своїх досліджень виявили, що деякі студенти з інших країн «відчували малу кількість ресурсів, пропонованих викладачами в рамках навчального процесу, які б були безпосередньо пов'язані з їх досвідом» [2, с.859]. Отже, ми можемо виділити третю проблему, що *підготовчі програми не в повній мірі і не завжди відповідають вимогам та потребам іноземних студентів.* Необхідно розуміти, що зміст адаптаційних програм повинен демонструвати шляхи подолання труднощів, які є актуальними для студентів з інших країн. Безумовно, лінгвістична підготовка має важливе значення для акультурації, однак, в разі, якщо студент має бажання подолати проблеми расизму або наявності певних стереотипних уявлень про свою країну та культуру з боку приймаючої сторони, значимість тієї ж мовної підготовки нівелюється проблемами емоційно-психологічного характеру, що виникають та які мають бути враховані в напрямках підготовки. Таким чином, програма повинна спиратися на потреби іноземного студента, бути методом визначення, рішення і профілактики різного роду труднощів та проблемних ситуацій, що

можливо при наявності в іноземного студента статусу особи, для якої і за допомогою якої необхідне проведення розробки підготовчої програми соціально-педагогічного супроводу.

Таким чином, окресливши проблеми підготовчих програм адаптації іноземних студентів, ми можемо зробити висновок, що при розробці такого роду програм для українських закладів вищої освіти, необхідно враховувати досвід інших країн, у тому числі досвід помилок, що дозволить запобігти виникненню труднощів із взаємодією представників різних культурних груп, проводити регулярні необхідні модернізаційні дії з розвитку методичного забезпечення процесу супроводу іноземних студентів, а також розробляти програми у відповідності з практичними потребами, які виникають у представників інших країн при соціальній та академічній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Clifford V. Transformative learning through internationalization of the curriculum in higher education / V. Clifford, C. Montgomery // *Journal of Transformative Education*. – 2015. – №13(1). – P. 46–64.
2. Guo Y. Internationalization of Canadian higher education: Discrepancies between policies and international student experiences / Y. Guo, S. Guo // *Studies in Higher Education*. – 2017. – №42(5). – P. 851–868.
3. Harrison N. Practice, problems and power in «internationalization at home»: Critical reflections on recent research evidence / N. Harrison // *Teaching in Higher Education*. – 2015. – №20(4). – P. 412–430.
4. Stein S. Pluralizing Frameworks for Global Ethics in the Internationalization of Higher Education in Canada / Sharon Stein, Vanessa de Oliveira Andreotti, Rene Suša // *Canadian Journal of Higher Education*. – 2019. – Vol. 49. – №. 1. – P. 22–46.
5. WächterB. An introduction: Internationalization at home in context / B. Wächter // *Journal of Studies in International Education*. – 2003. – №7(1). – P. 5–11.

ФРУСТРАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

*Стеценко Алла Іванівна,
аспірантка ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
Науковий керівник –
Хомич Г.О., кандидат психологічних наук, професор*

Сьогодні стрімко зростає науковий інтерес до проблеми тотальної фрустрованості особистості, тобто негативної емоційно-поведінкової якості, яка набувається внаслідок переживання тривалих фрустрацій, що спричинені суб'єктивними чи (та) об'єктивними чинниками. В психологічній науці фрустрацію та її наслідки традиційно досліджують в контексті проблем фруструючих ситуацій, причин переживання (фрустраторів), бар'єрів та фрустраційної поведінки або реакції, яка є проявом цього переживання.

Поняття «фрустрація» визначають як психічний стан переживання невдачі, що виникає як емоційно-вольове напруження за наявності об'єктивних (зовнішньо детермінованих) чи суб'єктивно визначених (внутрішньо детермінованих) непереборних перешкод на шляху до поставленої мети. Високий рівень фрустрації часто призводить до дезорганізації діяльності, зниження її ефективності, агресії. Загалом фрустрація сигналізує про інтенсивність негативного ставлення особистості до причин, які породили фрустраційну ситуацію [4, с.734].

Фрустрацію часто трактують як критичну ситуацію і водночас як стан людини, коли реалізація нею тих, чи інших потреб унеможливлена [3]. Однак, на нашу думку, варто диференціювати в основі визначення фрустрації родові поняття «ситуації» та «емоційного стану». Ситуації, в яких цей стан виникає, і причини (фрустратори), що їх породжують, називаються фрустраційними ситуаціями. Вони спричиняються конфліктом між актуально значущою потребою особистості та неможливістю її реалізації. Тобто фрустрація переживається не як ситуація, а як стан, який спричиняється зривом вмотивованої поведінки внаслідок появи фрустратора *в умовах певної діяльності*.

Нами було розроблено теоретичну модель фрустрації студента на основі структури

цього явища, яку запропонувала Н. Максимова. При цьому ми орієнтувались не тільки на провідну (професійно-навчальну) діяльність студентів, але й на їх особистісні та соціальні сфери життя, в яких може виникнути відповідно особистісна чи соціальна фрустрація. Вчена виділила три елементи фрустрації: фрустратори, власне емоційний стан, поведінкові реакції.

Життєві ситуації часто призводять до блокування у задоволенні потреб, до краху надій і планів особистості студента, до відмови від складних цілей, до змін у структурі самосвідомості внаслідок значних зрушень у «Я-концепції». Такі ситуації об'єктивно переживаються як важкі. Саме такі проблемні ситуації, які мають переважно соціальну природу, слід мати на увазі при вживанні поняття «фрустратор».

«Ядром» фрустрації вважається психічний стан, який виникає під впливом фрустраторів. Це може бути стан розчарування, вимгненість, злість і ненависть до фрустратора. Однак можлива також активна внутрішня переорієнтація особистості на нові цілі та плани замість тих, від яких довелося відмовитися.

Найважливішими компонентами фрустрації є ті реакції або захисні психологічні механізми (і процеси їх використання), якими особистість відповідає на вплив фруструючих ситуацій, прагнучи змінити свій стан [2].

Отже, на думку Н. Максимової, фрустратор – явище об'єктивне, а його суб'єктивне переживання називається фрустрацією. Прояв цього переживання в поведінці, на нашу думку, є об'єктивованим станом, вимушеним прагненням змінити об'єктивну дійсність, яка не задовольняє суб'єктивно значущі актуальні потреби. Іншими словами, третій компонент фрустрації полягає у суб'єктно-об'єктній інтеграції мотиваційної та емоційно-поведінкової сфер особистості студента у змінених формах поведінки, які включені в діяльність. Змінюючи дійсність або ж ставлення до неї, фрустрована особистість намагається змінити, насамперед, свій негативний стан.

Переживання фрустрації феноменологічно проявляється прикрістю, загальним дискомфортом, тривожністю, страхом, гнівом, який може бути вираженим або ж прихованим. Надлишкова психічна напруженість у стані фрустрації обумовлюється багатьма чинниками: вагомністю ситуації, наявністю досвіду виходу з подібних переживань, ригідністю чи мобільністю психічних функціональних структур, які забезпечують ефективне включення студентів у навчально-професійну діяльність та її розвиток.

Неможливість відповідати соціальним очікуванням та прагненням якнайшвидше досягти високого соціального статусу переживається студентами у стані внутрішнього конфлікту, незадоволеності собою. За визначенням А. Захарова, динаміку внутрішнього конфлікту студента в розгорнутому вигляді можна представити таким чином: наявність психотравмуючих життєвих обставин або подій; труднощі, неспроможність її вирішення своїми силами, що призводить до хронічного почуття втоми і напруження; зіткнення протилежно спрямованих мотивів, бажань, прагнень, що породжують ефект фрустрації, внутрішнього неспокою; поява почуття незадоволеності собою, посилення занепокоєння й афективної напруженості; нестійкість самооцінки, в основному її зниження, песимістична оцінка перспективи; зменшення внутрішньої узгодженості в оцінках і судженнях, коливання в прийнятті рішень, невпевненість в собі; підвищення чутливості у вигляді невміння переживати певні життєві обставин та події [1].

На нашу думку, А. Захаров назвав важливі ознаки не тільки внутрішнього конфлікту, але й стану фрустрації, який в структурі цього конфлікту є мало усвідомленим емоційним тлом (стресом), на якому відбувається боротьба мотивів, протиріч тощо. При цьому структура фрустрації в даному випадку виражена лише у проявах, зовнішніх (симптоматичних) ознаках того внутрішнього явища, суть якого полягає у незадоволенні і протиріччі. Перші дві ознаки внутрішнього конфлікту полягають у переживанні стресу. Третя динамічна складова – це фрустрація, яка посилюється у формі дистресу - стійкого, негативного емоційного розладу. Отже, важливо визначити центральне утворення, «ядро» фрустрації студента, яке проявляється в вище названих емоційно-поведінкових формах та неузгодженні мотивації. Крім того, в структурі фрустрації емоційно-поведінкові прояви мають настільки мінливі форми, що доцільніше визначити провідні та допоміжні типи фрустраційних реакцій.

Для повного розуміння фрустрації (пізнавальної, особистісної, соціальної) слід мати

на увазі, що фруструючі ситуації, як правило, інтеріоризуються особистістю і породжують внутрішні конфлікти між мотивами і реальністю. Тому студента фруструє в кінцевому рахунку не об'єктивна ситуація, а її усвідомлення, яке може призвести до виникнення й процесуального розгортання всього ланцюга фрустрації: після сприйняття ситуації та її свідомо-підсвідомого тлумачення вона оцінюється як внутрішня напруга, конфлікт, вирішення якого має особистісну значущість. Переживання цієї ситуації у формі емоційно-оцінного ставлення до фрустратора та конфлікту загалом і є станом фрустрації.

Список використаних джерел:

1. Захаров А. И. Своеобразие психического развития детей / А. И. Захаров // Психология детей с нарушениями и отклонениями психического развития: хрестоматия / Сост.: В. М. Астапов, Ю. В. Микадзе. – СПб: Питер, 2001. – С. 93 – 129.
2. Максимова Н. Ю. Психология адиктивной поведінки: Навч. посіб. / Максимова Н. Ю. – К.: ВПУ «Київський університет», 2002. – 308 с.
3. Сидоров П. И. Введение в клиническую психологию: Т. 1.: Учебник для студентов медицинских вузов / Сидоров П. И., Парняков А. В. - М.: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 416 с.
4. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. – Минск, 1998. – 800 с.

E-LEARNING METHODS - HOW TO WORK WITH A STUDENT WITH SUICIDAL TENDENCIES AT SCHOOL?

mgr Stradowska Marlena

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Abstrakt

The article is the conclusion of consideration of research carried out in 2017-2019. Increasingly, students, parents and teachers from schools come to the Polish Suicidological Society to learn as much as possible about the conditions of suicide attempts. In the twenty-first century, it happens that suicides and self-mutilation become a fashion for young people. Consequently, this can lead to many traumatic situations, including suicide. Undoubtedly, there is a need for prevention, making students aware of self-destructive behavior. It is becoming increasingly difficult that adults do not have professional knowledge of traumatic situations or basic knowledge of clinical psychology.

Prevention is an important issue when dealing with psychological problems at school. Education is needed to help people in crisis. The teaching staff should have access to training materials and workshops that would be helpful in learning basic issues in the aspect of psychological and pedagogical assistance. Lack of systemic support regarding family, school, local and individual environment may result in the failure to protect other people from suicide.

Keywords: suicide, psychology, school, self-harm, student, prevention, e-learning

Introduction

Some people think that suicide is the ultimate way to end a traumatic situation that exceeds the subjective ability to cope. For many, it is an escape from overwhelming life and all worries. Others, however, in this way provoke the environment to react, manifest their problems, pay attention to unnoticed issues [2. pp. 173-225].

Suicide is among others method of solving life problems, a biological form of escape from pain, rebellion against death, as well as the ability to choose the time, place and method of leaving the world. In some cases it becomes so that suicide can be fashionable. Sometimes this is mistakenly seen as an opportunity to attract someone's attention. People with low self-esteem often decide to destroy their body [1. pp. 99-121].

In this work, the expression "fashion" for suicide is used because in some classes and social groups young people seek social support from people who are self-injured. The 21st century can be called a period in which it is very difficult for acceptance by others. This is a time when a person, especially a young person, may have low self-esteem - changes in appearance, imperfections, lack of acceptance and praise from others can lead to the fact that the child will not have a great sense of self-worth or agency. [9. pp. 79-108].

It should be mentioned that often a suicide bombing can be treated as a sign of helplessness and alienation from social life. Man prefers to commit suicide, disappear, stop existing to forget about the difficulties and problems associated with life. Suicide is often an attempt to escape from

the feeling that a person is only on his own and can only rely on himself. This is very difficult to understand, because many psychologists and well-known researchers believe that man is a social being, as claimed by Aronson (2009) [7. pp. 35–47].

Suicide at school

Experts note that the dramatic increase in suicide attempts has contributed to changes in the education system. In 2017, closing down junior high schools began, and primary school was extended. Educators point out that this was a period in which the problem of young people taking their own lives was covered by the crises generated by the reform. In addition, only 44 percent [9. pp. 79–108]. Schools have a specialist who is a key person in preventing such occurrences. A dramatic picture emerges from the police files. Last year, 160 students took their lives. There were three times more than in 2016 and six times more than in 2013. At the same time, the total number of children between the ages of 7 and 18 who wanted to commit suicide (not necessarily motivated by school matters) [13].

Searching for answers to questions about identity and belonging to a given social group can lead to many negative effects at the age of adolescence. Frequently, the questions about “Who am I?” And “Who do I want to be?” Can lead to the use of non-standard solutions and undermining the opinions of the environment. In a situation such as the educational process, many crises can occur that can often end in death for the individual. An adolescent often perceives the world in black and white, there are no intermediate solutions [10. pp. 628–632]. Lack of support or adequate communication in the family or bullying in a peer group can lead to a suicide attempt [12].

Since July 2017, i.e. since the operation of the Lublin branch of the Polish Suicidological Society, over 100 teachers, over 200 students and others, as well as others, applied. The need to help people with mental difficulties is enormous. Few people are aware of the importance of e-learning support and education.

Prevention at school – e-learning

Effective communication is the basis of education, it covers a wide range of didactic and educational activities. Communication between the teacher and the student is an important element of the school’s functioning. Ineffective communication in teacher-student relationships can cause many threats inside and outside school, and can also affect inefficient problem solving that already exists. So what will be the consequences of the accumulation of unresolved problem situations at school? What is the relationship between communication in teacher-student relations and the emergence of crisis situations at school? [3. pp. 372–394].

Best practices acquired during psychosocial development are revealed in times of crisis for a young person. Therefore, in the first stage after the occurrence of difficulties, it is typical to adopt avoidance strategies (Heszen, 2010). Such an attitude can be used to maintain a positive self-image that could be violated in a situation of failure. Adults can interpret the teenager’s avoidance behavior as ignoring the problem and use additional motivators in the form of bans to stimulate specific behavior. [6. pp.7]. If the willingness to cooperate is not aroused in a young person, such actions contribute to strengthening the sense of lack of control and rebellion. As a result, the child may gradually give up everyday activities, e.g. doing homework and going to school. Parents’ sense of abuse may also be reflected in the behavior of the teenager, e.g. in reluctance to perform household duties and in isolation. Sometimes adolescents give up family life to stay in their own room and spend time in virtual reality. [4. pp. 1–4].

Prevention in particular at school should be based on criteria indicated by relevant institutions, e.g. the World Health Organization [12]. Using your ideas without detailed and professional knowledge on a given topic can cause that you can even unwittingly harm a large group of people.

Guidelines for carrying out prevention

What should not be implemented in educational establishments:

1. Do not organize short (2-4 hours) classes solely related to suicide, not related to other school preventive activities. Similar activities only exacerbate problems instead of preventing them, and give children and teenagers in crisis ideas to escape from a difficult situation.
2. Do not show suicide as a reaction to stress and present psychological mechanisms. A suicide bombing is beginning to be seen as a legitimate, inevitable and accepted way to resolve

difficulties.

3. Do not show films and other visual materials presenting young man's suicidal behavior, as well as reactions of the environment to his garbage. Similar material acts as instruction and enhances the motivation of some students to gain interest or settle accounts with their parents, colleagues or teachers.

4. Do not present recorded interviews and engage young people after suicide attempts (peers or slightly older) to talk about their experiences at meetings with students. Students can identify with these problems and copy suicidal behavior.

In some situations, attempting to rectify a given situation may end tragically. It is worth remembering that the age associated with adolescence is specific. Children are often touchy, they do not even understand the good intentions of adults. Pointing out the possibility of committing suicide in a way may motivate the student to change and achieve the goal of suicide [14].

Summary

The most important factors accelerating the therapy process and returning to life in society are the lack of social exclusion, family support and emergency help. This should be reinforced by conversations and showing interest - to strengthen the teenager's self-esteem and sense of security [8. Pp. , s. 75–87].

In psychology, there are at least several protective factors that can affect the fact that a person is less likely to ever want to commit suicide. These include a sense of agency, self-esteem, self-awareness, sense of meaning or the so-called resilience. It is worth mentioning that the sense of meaning in life is related to the fact that man believes in his abilities, and additionally does not experience pejorative suffering, which is associated with both psychological and physical issues [5. pp. 11-21].

Bibliography

1. Bąbik A, Olejniczak D: Uwarunkowania i profilaktyka samobójstw wśród dzieci i młodzieży w Polsce. Dziecko krywdzone. Teoria, Badania, Praktyka: 2014 z. 13, s. 99–121.
2. Bąk-Sosnowska M: Choroba w życiu człowieka. In: Trzcieniecka-Green A. (ed.): Psychologia. Podręcznik dla studentów kierunków medycznych. Universitas, Kraków: 2012, s. 173–225.
3. Bridge JA, Goldstein TR, Brent DA: Adolescent suicide and suicidal behavior. J Child Psychol Psychiatry 2006; 47: 372–394.
4. Brodński WA: Czy samobójstwem można zapobiegać? Suicydologia 2007 z. 3, s. 1–4.
5. Linley PA, Joseph S: Positive change following trauma and adversity: a review. J Trauma Stress 2004 z. 17, s. 11–21.
6. Molicka M., Bąkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii, Poznań: 2002, s. 7
7. Obuchowska I, Wspomaganie rozwoju emocjonalnego: refleksje i propozycje, [w:] Wspomaganie rozwoju. Psychostymulacja. Psychokorekcja, t. 1, red. B. Kaja, Bydgoszcz: 1997, s. 35–47.
8. Ogińska-Bulik N: Prężność a potraumatyczny rozwój u młodzieży. In: Ogińska-Bulik N, Miniszewska J (eds.): Zdrowie w cyklu życia człowieka. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 2012, s. 75–87.
9. Ogińska-Bulik N: Użytkowanie internetu przez dzieci i młodzież – ryzyko uzależnienia i wyznaczniki psychologiczne. In: Ogińska-Bulik N (ed.): Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży. Wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź: 2006, s. 79–108.
10. Qin P, Mortensen PB, Pedersen CB: Frequent change of residence and risk of attempted and completed suicide among children and adolescents. Arch Gen Psychiatry 2009, z. 66, s. 628–632.
11. Światowa Organizacja Zdrowia, Polskie Towarzystwo Suicydologiczne: Zapobieganie samobójstwom. Poradnik dla pracowników mediów. Światowa Organizacja Zdrowia, Polskie Towarzystwo Suicydologiczne, Geneva, Warszawa 2003. Available from: http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/en/suicideprev_media_polish.pdf.
12. World Health Organization, 2014. Available from: <http://www.who.int>.
13. <https://serwis.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/1414773.samobojstwa-w-szkole-mlodziez-nie-chce-zyc.html>
14. https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/phocadownload/pracownie/seria_profilaktyka_Zapobieganie_samobojstwom_dzieci_i_mlodziezy.pdf

**ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНА І РЕЛІГІЙНА ІСТОРІЯ
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ В КОНЦЕПЦІЇ ПРОФЕСОРА І.В.
ЛУЧИЦЬКОГО (1845-1918):
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС**

Ціватий Вячеслав Григорович,

кандидат історичних наук, доцент

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
tsivatyii@gmail.com*

Інституціональна біографістика – це новий перспективний напрям досліджень у сфері історії та права [1; 2, с. 164-169].

Метою статті є репрезентація постаті всесвітньовідомого професора, дослідника історії Європи, зокрема Франції та України – Івана Васильовича Лучицького як історика, крізь призму вивчення документального складу архівного фонду непересічної особистості, які зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ), Центральному державному історичному архіві України в м. Києві (ЦДІАК України), Відділі рукописів Російської державної бібліотеки (ОР РГБ), Державному архіві Російської Федерації (ГАРФ) і складається із масиву біографічних та наукових архівних матеріалів (рукописів, лекцій, заміток, приватного листування тощо) [3].

Іван Васильович Лучицький (1845-1918) – український і російський історик-медієвіст і ранній новіст, член Історичного товариства імені Нестора-Літописця, член-кореспондент Петербурзької АН (обрано 13 грудня 1908 року), один із засновників наукової школи з вивчення європеїстики доби Середньовіччя та раннього Нового часу [4, с. 188]. З 1869 по 1908 року він викладав у Київському університеті, його учнями були Д.М. Петрушевський, В.К. Піскорський, С.В. Тарле. У зв'язку із 50-річчям наукової діяльності проф. І.В. Лучицькому присвячений окремий номер «Наукового історичного журналу» [5]. Історіографічні оцінки творчості проф. І.В. Лучицького дані в роботах ряду вітчизняних і зарубіжних дослідників [6].

Дослідники наукової спадщини І.В. Лучицького аналізували головним чином праці з історії західноєвропейської громади та історії селянства напередодні Французької революції 1789 р, що принесли вченому світову славу і визнання [7].

Уродженець м. Кам'янець-Подільського, син учителя гімназії, Іван Лучицький у 1862 році вступив на історико-філологічний факультет Київського університету. Заснований у 1834 році, цей університет, називався офіційно «Університетом святого Володимира», який інституціонально постійно розвивався та кадрово укріплювався.

Світогляд майбутнього вченого сформувався в 1860-х рр., головним його настроєм було «ризик негативне ставлення до всякої нетерпимості, до домагання на панування над совістю». За свідченням його учня С.В. Тарле, проф. І.В. Лучицький говорив згодом, що сфера свободи совісті та наукового дослідження була більш пріоритетною для покоління початку 1860-х рр., ніж, наприклад – питання чисто політичні.

У 1866 році проф. І.В. Лучицький закінчив Університет і був залишений на два роки стипендіатом для підготовки до професури, а в 1868 році здав магістерський іспит і приступив до наукової, а згодом – і викладацької діяльності в Київському університеті.

У 1868-1869 рр. у київських «Університетських вістях» друкувалася його робота «Адам Фергюсон і його історична теорія», задумана спочатку як дисертація на право викладання в Університеті як приват-доцента і відобразила позитивістські риси історичної методології молодого вченого. З позитивістських позицій підходив проф. І.В. Лучицький і до розпочатої ним після закінчення Університету великої дослідницької роботи з європейської історії, зокрема – історії реформаційного руху і релігійних воєн у Франції XVI ст.

Уже в 1870 році він випустив другий і остаточний варіант своєї приват-доцентський дисертації: «Протестантського аристократія і буржуазія на півдні Франції після Варфоломійської ночі», що стала свого роду коротким вступом до його фундаментальних праць з історії релігійних воєн. Загальний підхід дослідника до цієї теми на ранньому етапі її

розробки знайшов тоді ж, у 1870 році, відображення в його пробній лекції «Мішель Лопиталь і його діяльність по відношенню до французьких релігійних партій XVI століття» [8].

Характерною рисою наукових досліджень проф. І.В. Лучицького було різко негативне ставлення до феодалізму, який він ототожнював головним чином з пережитками і традиціями феодальної роздробленості, з «насилством феодалів», з пануванням дворянства [8, с. 8-9].

Професор І.В. Лучицький сильно перебільшував політичні досягнення «середнього стану» у Франції, його ще слабких і незрілих тоді буржуазних елементів, місце, питому вагу й роль «середнього стану» у системі, що складалася на той час у французькій абсолютній монархії. Той факт, що ця монархія аж до остаточного краху залишалася феодальною державою у своїх основах, учений схильний був ігнорувати. Розуміння проф. І.В. Лучицьким Реформації відрізнялося, однак, і істотними особливостями. Особливості ці пов'язані були з його переходом на позиції позитивізму і відходом від діалектичного трактування розвитку, все ще властивої в тій чи іншій мірі його старшим сучасникам.

У загальну постановку проблеми Реформації проф. І.В. Лучицький вносив суб'єктивно-оціночий критерій свого негативного ставлення до будь-якої нетерпимості. Цей критерій він прагнув співвіднести з періодом різкого загострення соціальної боротьби в усіх її формах і видах, що породжував, природно, крайню нетерпимість. Тим самим він позбавляв себе можливості оцінити по достоїнству щось інституціонально нове, що при всій складності й суперечливості несла з собою Реформація.

У центрі уваги проф. І.В. Лучицького фокусувалася саме зовнішня, формальна схожість між католицизмом і Реформацією. Із різким і рішучим нападом Реформації на католицизм проф. І.В. Лучицький пов'язував активний його самозахист, посилення впливу католицизму. Безпосереднім результатом Реформації стало, вважав проф. І.В. Лучицький, поділ усієї Європи на два табори. Кожна із європейських держав була поставлена перед дилемою: залишитися католицькою державою і зрівнятися з Іспанією або стати протестантською державою і приректи себе на тимчасовий застій, який характеризував той безвихідний тупик, в який, на його думку, завела Європу Реформація [9, с. 3].

Спираючись на суб'єктивний критерій, на своє негативне ставлення до нетерпимості, проф. І.В. Лучицький давав, таким чином, досить негативну оцінку всієї Реформації, а аж ніяк не тільки французького, гугенотського її варіанту.

У реальній історичній дійсності основою широкого і бурхливого реформаційного руху XVI-XVII ст. було різке загострення всіх протиріч тогочасного суспільства, криза всієї старої феодальної системи в Європі. У цих умовах Реформація служила прапором масових антифеодальних виступів. Вона супроводжувалася разом з тим внутрішніми зіткненнями в рядах феодалітета, міжнародними конфліктами і війнами. Такий був складний і суперечливий процес розвитку Європи на кінець Середніх століть, на рубежі Середньовіччя і раннього Нового часу, у період підйому реформаційного руху [10, с. 175-185].

Джерела з інституціональної біографії великого науковця й непересічної особистості – проф. І.В. Лучицького – відображається в його архівній спадщині, що представлена різними за походженням та інформаційними можливостями друкowanymi і архівними матеріалами. Останні знаходяться в архівосховищах України та Росії: Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ), Центральному державному історичному архіві України в м. Києві (ЦДІАК України), Відділі рукописів Російської державної бібліотеки (ОР РГБ), Державному архіві Російської Федерації (ГАРФ) [3, с. 9-10; 11, с. 19-23].

Серед них найважливішим є особовий фонд вченого, який знаходиться на постійному зберіганні в ІР НБУВ (ф. 66, 573 од. зб.). Серед матеріалів фонду найбільш важливими є: 1) біографічні матеріали; 2) неопубліковані статті І.В. Лучицького; 3) виписки та наукові нотатки вченого; 4) матеріали про наукову та педагогічну діяльність; 5) документи про службову та громадську діяльність; 6) документи про політичну діяльність; 7) матеріали про видавничу діяльність І.В. Лучицького; 8) офіційне листування, листи-клопотання, повідомлення. При написанні дисертації було використано матеріали фондів Кістяківського О.Ф. (ф. 61), Ківлицького Є.О. (ф.71), Доманицького В.М. (ф. 95), Науменка В.П. (ф. 208), товариства «Просвіта» у м.Києві (ф. 114), Київського університету (ф. VIII). Важливу частину джерельного матеріалу складає епістолярій. В ІР НБУВ (ф. III) зберігається листування з М.М.

Ковалевським, М.І. Кареевим, В.К. Піскорським, В.С. Іконниковим, М.В. Лучицькою, В.Г. Короленком, М.С. Лесковим, А.В. Лисенком [2, с. 168-169; 11, с. 19-23].

Важливим джерелом для вивчення громадської та видавничої діяльності стали матеріали фондів Київського губернського жандармського управління (ф. 274), Канцелярії Київського окремого цензора (ф. 294), Київського тимчасового комітету в справах друку (ф. 295), Київської судової палати (ф. 318), які зберігаються в ЦДА України в м. Києві.

Окремі відомості про наукову діяльність та співпрацю проф. І.В. Лучицького містяться серед документів особового походження, що зберігаються в ОР РГБ у фондах В.І. Герье (ф. 70), М.А. Рубакіна (ф. 358), М.І. Кареева (ф. 119), В.К. Піскорського (ф. 604), В.Г. Короленко (ф. 135).

Суттєвим доповненням джерел дослідження стали матеріали ГАРФ, а саме фондів департаменту поліції МВС (ф. 102), Третього відділу власної Його імператорської величності канцелярії (ф. 109).

Таким чином, професор І.В. Лучицький є творцем своєрідної концепції реформаційного руху, яка багато в чому передбачила розуміння проблем Реформації вченими кінця XX – початку XXI ст. Висунуті ним ідеї, що віротерпимість і свобода думки, а аж ніяк не класова боротьба, є запорукою прогресу, що рання Реформація мала руйнівний характер, знайшли розуміння у ряду сучасних дослідників, наприклад, у творчості американського історика У. Монтера, автора численних праць з західноєвропейської історії XVI – початку XVII ст. [12, с. 39] і слугувала розвиткові європеїстики як історичної науки.

Постановка питання про склад і зміст особистих архівів істориків заслуговує подальших досліджень, які сприятимуть створенню цілісної картини історико-політичного світу і світогляду через систему особистих архівів непересічних особистостей різних етапів становлення української державності та європейського простору.

Список використаних джерел і літератури

1. Робота з документами особового походження / Держкомархів України, УНДІАСД: Л.О. Драгомірова, І.М. Мага та ін. – К., 2008. – 241с.
2. Циватий В.Г., Кулініч М.Ю. Європейська Середньовіччя й Ранньомодерна історична спадщина професора В.І. Савви (1865-1920) в ЦДАК України // Гуманітарний корпус: збірник наукових статей / За ред С.С. Русакова. – Вінниця, 2019. – Вип.26. – С. 164-169.
3. Логунова Н.А. Наукова та громадсько-політична діяльність І.В. Лучицького Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Київ, 2006. – С. 9-10.
4. Бузескул В. П. Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX века: в 2 ч. – Л., 1929. – Ч. 1, 2.
5. Научный исторический журнал. – 1914. – № 4.
6. Кареев Н. И. Памяти И. В. Лучицького // Голос минувшего. – 1920–1921.
7. Могильницкий Б. Г. Политические и методологические идеи русской либеральной медиэвистики середины 70-х годов XIX в. – начала 1900-х годов. – Томск, 1969.
8. Лучицький І. В. Мишель Лопиталь и его деятельность по отношению к французским религиозным партиям 16 века // Университетские известия. – Киев, 1870. – № 10.
9. Лучицький І. В. Феодальная аристократия и кальвинисты во Франции. – Киев, 1871.
10. Циватий В.Г. Языковая картина мира и национальные менталитеты в контексте европейских дипломатических практик: исторические традиции и новации // Молодёжь и наука: слово, текст, личность. Сборник научных статей. Молодёжь и наука: слово, текст, личность. Сборник научных статей. – Ульяновск: УлГПУ, 2015. – С. 175-185.
11. Афоношкіна А.В. І.В. Лучицький як історик Реформації // Вестник Воронежского государственного университета. – Серия: ИСТОРИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ. – 2018. – № 4. – С. 19-23.
12. Монтер У. Ритуал, миф и магия в Европе раннего Нового времени. – М., 2003.

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 1	5
СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРУКТУРИ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ Аверіна Катерина Сергіївна	5
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ МЕТОДИЧНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ ЗА НАПРЯМОМ ПІДГОТОВКИ «МАРКЕТИНГ» Бабко Н. М., Мандич О. В., Квятко Т. М.	7
CZY ŚWIĘTA MOŻNA KUPIĆ? PRZEDŚWIĄTECZNY FESTIWAL KONSUMPCJI W GDAŃSKU mgr Bień Agnieszka	10
KOMPETENCJE NA RYNKU PRACY mgr Błaszczuk Alina	14
МІСЦЕ ПРОБЛЕМНИХ КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) Варнавська Інна В'ячеславівна	18
ТУРИЗМ КАК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Василевская Валерия Эдуардовна	20
ПРИЧИНИ ЗАРОДЖЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ СІОНІЗМУ Дарда Ольга Олександрівна	22
НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ У ПРОФЕСІЇ ЮРИСТА Дутка Тетяна Ярославівна	24
ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ВИПУСКНИКА БАКАЛАВРАТУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРАВО» Журавель Марія Петрівна	25
BUDOWLA DREWNIANA W KURHANIEZ HELMSDORF. CZYLI JAK WZNIESIONO REKONSTRUKCJĘ, A ZBURZONO ORYGINAŁ mgr Zgurecki Wojciech	27
SCIENTIFIC CAREER OF STANISŁAW KRZYKAŁA Zubrzycka Sylwia	33
„LUDZIE LUDZIOM ZGOTOWALI TEN LOS” OBRAZ LUDZI STARSZYCH W OKRESIE LAT WOJNY I OKUPACJI NA PRZYKŁADZIE WYBRANEJ LITERATURY Kawa Janusz	38
MODERN TEACHING METHODS - E-LEARNING, CASE STUDY, ROLE PLAY - SUICIDOLOGICAL APPROACH mgr Stradomska Marlena	44
BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE W POLSCE Mgr Grzegorz Czapski	46

ОСОБЛИВОСТІ САНОГЕННОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ Капшученко Олександр, ...	52
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕДОНІСТИЧНОГО ТА ЕВДЕМОНІСТИЧНОГО ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ БЛАГОПОЛУЧЧЯ Коваленко Вікторія Станіславівна.....	54
THE MAIN CAUSES OF LONELINESS IN MODERN FRANCE Malimon Vitalii, ...	57
ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРУ ТА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ КУЛЬТУРИ Приступа Яна Вячеславівна.....	59
THE EVOLUTION OF THE DEFINITION OF A BUILDING OBJECT IN RECENT YEARS AND ITS POTENTIAL IMPACT ON THE AMOUNT OF PROPERTY TAX IN POLAND MA Starczyński Tomasz.....	62
ЧАСТИНА 2	67
KIM JESTEM? CZYLI O POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI JEDNOSTKI mgr Bień Agnieszka	67
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ Гончарова Катерина Максимівна.....	72
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ НАВЧАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ Конотоп Олена Сергіївна	74
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В МУЗИЧНИХ ВНЗ Лисенко Любов Володимирівна	76
SITUATION OF MOTHERS ON THE LABOR MARKET IN POLAND Zubrzycka Sylwia	78
PRZEPISY PRAWNE W TROSCE O LEPSZE JUTRO OSÓB W STARSZYM WIEKU mgr Kawa Janusz	83
ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ Логвись Ольга Ярославівна	89
SZYFRY W KRONICE POLSKIEJ MISTRZA WINCENTEGO I W KRONICE WIELKOPOLSKIEJ. dr Łozowska-Patynowska Anna	90
CSR – PRZESTRZEŃ ROZWOJU EDUKACJI DLA BEZPIECZEŃSTWA W PRACY Malak Marcin.....	100

МЕДІАОСВІТА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ ІЗ СУЧАСНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ПРОСТОРОМ Приходькіна Наталія Олексіївна.....	104
АРТ-РИНОК: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ Русаков Сергій Сергійович	105
THE SIGNIFICANCE OF THE POLISH SUPREME AUDIT OFFICE FOR THE FUNCTIONING AND ACTIVITIES OF LOCAL GOVERNMENT MA Słapczyński Tomasz.....	107
ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ АДАПТАЦІЙНИХ ПІДГОТОВЧИХ ПРОГРАМ У ПРОЦЕС СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ІНОЗЕМНОГО СТУДЕНТА Слуцький Ярослав Сергійович	110
ФРУСТРАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ Стеценко Алла Іванівна.....	112
E-LEARNING METHOTDS - HOW TO WORK WITH A STUDENT WITH SUICIDAL TENDENCIES AT SCHOOL? mgr Stradomska Marlena.....	114
ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНА І РЕЛІГІЙНА ІСТОРІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ В КОНЦЕПЦІЇ ПРОФЕСОРА І.В. ЛУЧИЦЬКОГО (1845-1918): ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС Цівагий Вячеслав Григорович	117

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 30

Друкується за оригінальними авторськими текстами.
Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.
Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій

Підписано до друку 24.01.2020.
Формат 64×80/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 7,75. Умов. друк. арк. 7,21. Обл.-видавн. арк. 12,01.
Наклад 100 прим. Зам. № 449/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.
Свідоцтво про державну реєстрацію ФОП
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а, прим. 143.
Тел.: (0432) 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>